

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

25

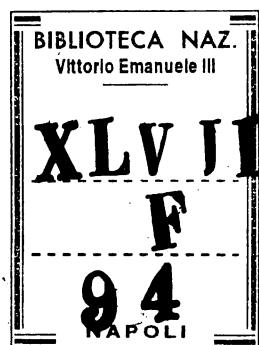
NAZ.

III

I

XLVII.

*f.
94*

XLVII

*f. f.
94*

~~XLVII~~
~~FF~~
~~59~~

O P E R E
LATINE E ITALIANE
D E L L' A B A T E
GIULIO CESARE CORDARA
DEI CONTI DI GALAMANDRANA.

T O M O I.

M

DE VITA ET SCRIPTIS
JULII CÆSARIS CORDARÆ
E SOCIETATE JESU

QUAMDIU EA STETIT

C O M M E N T A R I U S

CAROLI ODOARDI STUARDII

WALLIÆ PRINCIPIS

EXPEDITIO IN SCOTIAM

LIBRIS QUATUOR

C O M P R E H E N S A.

Provinciae Fan

V E N E T I I S

1804.

Apud Justinum Pasquali Marii filium.

Cum Approbatione et Privilegio.

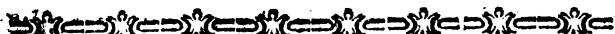

CLARISSIMO VIRO
BENEDICTO VULPIO
REGIO LIBRORUM CENSORI
SODALI
ET COLLEGÆ SUO AMICISSIMO
ALOYSIUS MARIA BUCHETTI
S. P. D.

Cum Julii Cæsaris Cordaræ e Societate
Jesu Contubernalis olim tui, & amicissimi
opera, multis id flagitantibus, in lucem
edere statuisses, visum est tibi, Vulpi ca-
rissime, ut quod de ejus vita memoria est
proditum, litterisque etiam amicorum cir-
cumfertur, brevi aliquo commentario com-
pleteerer, quod illius scriptis non parum
hinc lucis affundi posse cogitares. Etsi enim
plerumque accidit, ut qui multa scribunt, se-
sse oculis legentium prodant, quin ipsi sen-

tiant, imaginemque referant & animi & mentis verissimam, persæpe tamen nonnulla occurrunt quæ historiæ adjumento egeant, sine quo multa aut vix intelligi, aut degustari minime possunt, immutatione præser-tim facta & rerum & temporum tam repentina & gravi. Cui quidem consilio exequendo quantum ipsemet satisfecerim, aliorum erit, & tui potissimum judicare. Quodcumque igitur brevi illo otio, quod ex libro-rum erat censura vacuum, hortatu tuo fe-cimus, ea qua soles humanitate accipias ve-lim, cum laudi meæ potius quam amicitiae decesserit patiar lubentissime. Vale.

Datum Venetiis xv Kal. Nov. MDCCCLIII.

DE VITA ET SCRIPTIS
JULII CÆSARIS CORDARÆ
E SOCIETATE JESU

Quamdiu ea stetit

C O M M E N T A R I U S.

i. Julius Cæsar Cordara Antonii Calaman-
dranæ Comitis Filius, de cuius vita scribe-
re aggredimur, ortum habuit Alexandriæ
Statelliorum **xvi** Kalendas Januarias anni
MDCCIV. Etsi enim Cordaria Gens ex
Hannonia oriunda Niciæ multis ab hinc
annis confederat, quæ urbs est nobilissima
in Montis Ferrati provincia sita, tamen
quod bellum Borbonios inter, Austriacos-
que per id tempus exarserat, suamque do-
mum crebris Gallorum excursionibus, qui
illam partem invaserant, patere intelligeret,
Alexandriam Statelliorum concesserat, ur-
bem ea tempestate in Hispaniæ Regis di-
tione positam, quo domicilio uteretur pa-

A 3

catione. Fratres habuit duos, quorum alter natu major amplissimis magistratibus perfunctus præclaram integratatis ingeniique laudem est consecutus; alter Julio minor sub Victorio Amædeo, & Carolo Emmanuele Sardiniæ Regibus stipendio meruit, perque gradus militiæ Magister Equitum est renunciatus; quo in munere cum apud omnes bellicarum rerum experientia, virtuteque valeret, Juvenis adhuc Vercellis supremam diem cbiit rara adeo opinione innocentiae, ut qui Regiæ Equitum Cohorti a Sacris erat, illius vitam pie sancteque peractam conscripserit, & militari Juventuti veluti exemplar ad imitandum proponere non dubitaverit.

2. Primam Julii ætatem Eleonora Mater ex illustri Cressiniorum gente per se ipsa imbuit studio plane singulari: Sed illa e vivis sublata magnam familiæ intulit calamitatem. Gravissimo hoc casu perculsus Antonius tantam cœpit animo ægritudinem, ut iis in locis diutius immorari non posset. Itaque Romam contendit, fratribusque hospitio est usus, quem sui amantissimum cognoverat, ut illius consuetudine luctum, mero-

remque imminueret, consiliaque sua communicaret de filiorum institutione capessenda. Interea Julium septimum vix annum ingressum Calamandranæ Parroco commendandum putavit, quem maxime probum & diligentem sciebat, ut in illius disciplina prima jaceret fundamenta & litterarum & morum.

3. *Calamandrana regio est non ignobilis quæ XII circiter milium passuum ambitu continetur, eamque homines incolunt supra bis mille. Solum habet feracissimum, sed vitibus apprime opportunum. Alluitur a Belbo flumine, vallemque interfluit satis longam Niciano agro conterminam, quæ nomen ab illo dicit, collesque hinc atque hinc obtinet & loci amoenitate, & exquisito cultu celebratissimos. Superiorem hujus partem occupat Calamandrana pagus, cui turris imminet pervetusta, unde est facilis subiectam in vallem despectus. Victorium Amædeum Sardiniæ Regem ferunt initio anni MDCCIV cum illa ex arce Galici exercitus magnitudinem, situmque explorasset ita loci pulchritudine delectatum, ut saepius prospectum illum multis cum laudibus com-*

memoraret. In hos pagos jurisdictionem principio Cordarii ab Gonzagiis Mantuae ducibus obtinuerant titulo **Comitatus**, eratque familiæ patrimonium honestissimum. Ibi Julius tres continenter annos consumpsit. Quæ res non mediocrem attulit adolescenti utilitatem. Nam cum propter salubritatem aeris liberiore Cælo uteretur, ita opportuna corporis exercitatione, frugalitate, ac temperantia, mollitie procul & luxu, vires adauxit suas, ut firmorem corporis habitum exinde sit nactus, uti ille saepius, verissimeque profitebatur. Hinc illi tantus in hanc sedem amor exarsit, ut de ea post-hac non sine dulci aliqua voluptate recordari posset aut loqui, ejusque laudes versibus extulerit suavissimis.

4. Triennio exacto Romani in Patru curam concessit, ut optimis bonarum artium studiis imbueretur, primisque viris, atque adeo Pontifici ipsi innotesceret, a quo in Clericali statu, cuius jam tum vestem induerat, iter sibi aliquod, processu temporis, honoribus ineundis pateret, vitamque institueret neque inertem neque indecoram. Eo igitur consilio Collegii Roma-

ni Scholis quotidie interfuit. Reliquum ibi Grammaticæ cursum confecit, Rheticamque absolvit incredibili alacritate. Atque ut primam condendorum versuum artem edidicit, ita adamavit, ut nemo illi facilitate aut nitore antecelleret. Enim vero latentem ingenii vim a natura insitam erumpere in dies quadammodo, augerique sentiebat doctorum institutionibus, quibus se carum diligentia sua præbuit & morigerum. Cumque illa ætas prona sit ad benevolentiam, cereaque flecti intentum aut in virtutem earum rerum imitatione studeat, quæ suspici ab aliis, celebrarique videt, quod laudis appetens hanc sibi præ cæteris gestiat adipiscendam, mirum est quo ille ardore in studia litterarum abriperetur, suosque præceptores impense coleret, quos singulari reverentia & amore prosequebatur. Hinc illi ingens desiderium venit in eorum Collegium cooptari, vitamque suam in Societate Jesu traducere, religione interposita, quod illam sibi viam ineundam & voluntate sua, & cælesti quodam consilio arbitraretur. Atque ut primum per ætatem licuit, Patri id suo communicavit.

5. Quod ille propositum cum minus probaret, rogare cœpit ne se miserrimum di-
scessu hoc suo faceret, neu spem omnem
in eo sitam domus amplificandæ per sum-
mam socordiam sineret everti: Non esse
eum adeo fortunam, honores, delitias me-
tueret caducas licet & fluxas, si modo ma-
jorum suorum exemplo iis temperate, sa-
pienterque uteretur in publicam utilita-
tem; neque ullam causam videri cur ~~sese~~
ex honestissimo urbis theatro proriperet;
in quo suas partes æque posset religiose
agere ac secure. Hac ille oratione nihil
commotus ita apud Parentem & litteris
egit & lacrymis, ut reluctantem vicerit,
& facultatem consilii exequendi impetrave-
rit. Itaque XIII Kalendas Januarias anni
MDCCXVIII Societatem ingressus, Romæ,
ut ipse optaverat, tyrocinium inchoavit,
quod quidem experimentum biennio apud
eos ex lege prorogabatur, ut animi Novi-
tiorum quacumque re vacui ad pietatem
obedientiamque unice figerentur.

6. Novum hoc vitæ genus summopere
arduum, incomodum adolescentibus plerum-
que solet accidere, quippe natura irrequie-

ti severam & gravem institutionem detra-
ctant. Julius ut erat ingenio fervidus, mi-
rum est quantum laboris constantiaeque con-
sumpserit, quo suos motus componeret in
eiusmodi disciplina. Ex hac propemodum
lucta, diurnaque animi contentione ita
corporis valetudine cœpit debilitari, ut ca-
pitis dolore sæpiissime conflictaretur. Quæ
cum Pater subodorari ex amicorum litteris
potuisset, illico ad urbem convolavit; eo
facilius, quod crebras hujus generis pere-
grinationes suspicere post mortem uxoris
per Italiam consueverat. Ibi cum aliquot
dies vacare cœlestium rerum meditationibus
statuisse, in Quirinali apud Jesuitas seces-
sit, ut ea in domo filii statum inspicere
per se ipse posset, & colloqui confidentis-
sime, & si quid esset ulterius agendum,
deliberaret. Ut primum vultus pallorem,
maciemque conspexit, hæsit continuo, in-
doluitque vehementissime florentem ætatis
speciem tam subito immutatam; flagitare
deinde ut ab incæpto proposito absisteret,
quod brevi in suam perniciem sine aliqua
utilitate videbat casurum, neque vitam, cu-
jus usuram Dei Optimi Maximi beneficio

acceperat, ita obstinate projiciendam putaret falsa quadam opinione virtutis; Quamobrem paternam domum repeteret, curamque age-ret valetudinis instaurandæ. Hujusmodi sollicitationibus Francisci Fratris, quem sui amantissimum sciebat, studia accessere, qui se etiam primogenituræ beneficio & juribus renunciaturum ex lege dixit, si modo nuptiis animum adjicere aliquando, familiæ que consulere voluisse.

Sed nihil horum potuit aut mentem labefactare, aut voluntatem imminuere adolescentis, qui constitutam ab Societate vivendi rationem amavit semper, & tenuit constantissime. Tyrocinio exæcio, humaniorum litterarum studiis recreari se plurimum sensit, & quodammodo convalescere; Increduerat ea tempestate, nescio quo fato, in Italia corruptum quoddam scribendi genitus a veteri illo niore, elegantiaque abhorrens, quod fucata specie ingenii novitati magis favebat quam veritati; utque est hominum plerunque suorum temporum genio & moribns indulgere plus nimio quam aut judicium patiatur, aut ratio; ita fiebat ut quamquam nonnulli stylum illum infla-

tum vituperarent, sequerentur tamen, ne posthabitis popularium opinionibns, invidiam sibi sumerent arrogantiæ. Hujusmodi vitio primæ Julii locubrationes nonnihil inficiebantur, quod ille citissime, tum accurata veterum Auctorum lectione, tum judicio suo probatissimo emendavit. Poesim præcipue coluit, ad quam se plurimum genio suo affici abstrahique sentiebat, tantumque profecit, ut versuum facilitate, lepore, & gratia concederet nemini. Praeclara hac Juvenis opinione factum est ut qui Romanæ provinciæ præferat, illum Philosophia absoluta, Rheticæ arti edocendæ Viterbii designaverit. Quod cum præter consuetudinem esset, nec nisi aliquot post annos Societas adolescentes ad id munus deligerentur, magnum profecto honoris testimonium haberi debet.

8. Hac in urbe triennio commoratus tantam ibi existimationem ingenio suo excitat, ut recitata ab ipso carmina, orationes, conciones habitas, deambulationes ipsas quas in Pitii montis recessu amænissimo quotidie per æstatem, stipante Juvenum corona, agere cadente sole consueverat, Ci-

vium bene multi non sine dulci aliqua voluptate s̄epissimè commemorarent. Accidit per eos dies ut Benedictus XIII. Pont. Max. magno Cardinalium, Prælatorumque comitatu Viterbium commearet, ut ibi Clementem Augustum Bavariæ Principem S. Rom. Imperii electorem renunciatum in Colonensem Archiepiscopum solemnī ritū consecraret. Magna ibi fuit horum adventu gratulatio & plausus. Julius eam occasionem arripuit, appositoque carmine amplissimi Principis laudes est prosecutus, quod sibi, Societatiq[ue] suæ crederet maxime indecorum, si in tanta Urbis lætitia penitus conticesceret. Id cum Michaeli Tamburinio totius Societatis Præposito esset perlatum, ut selectorum hominum censuræ subbesset ex more, priusquam efferretur in vulgus, probatum est adeo, ut typis illud vulgare non modo concesserit, sed etiam excitaverit; abstinuit tamen modestia singulari.

9. Viterbio discedens eamdem artem in Firmana Universitate publice docuit. Nec mihi videtur prætermittendum, quod Caroli Collicolæ Cardinalis adventu accidit, qui, ut sororem habebat Azzolinio Marchioni

nuptam , iter illuc unice instituerat ejus vi-
sendi causa . Illoco Julius poemata quædam
in ejus viri laudem composita selectis qui-
busdam discipulis intra paucos dies distri-
buit , ut ornatissimo in loco publice e sug-
gestu recitarentur . Post hæc Cardinalem
rogatum venit uti ille adesse , diemque sibi
feriatum vellet indicere . Litterarias hujus
generis exercitationes dæbet Principum præ-
sentia honestari maxime , & vero juvenum
ingenio , diligentiaeque promovendæ condu-
cere . Recusare ille primo , quod sese in
publicum daret invitus , neque per valetu-
dinem eodem in loco adsidere diutius pos-
set . Et sane cum pridie ejus diei poeticæ
urbis gratulationi interfuisset , ultraque ho-
ram vidisset excurrere , excusatione hac
usus repente evaserat e concione ; tamen ,
ut erat Societatis amantissimus , postridie
adfuturum se dixit , ea lege , ut quam fie-
ri posset brevissime res tota concluderetur .
Qua promissione accepta , dum Julius loci
apparatu , ordinandisque subselliis distin-
ebatur : ecce tibi repente qui Cardinalis no-
mine significabat , nihil illi fore jucundius ,
quam si puellulæ suæ neptis , quam suavie-

sime diligebat ; mentio aliqua versibus intercidisset. Hæsit Julius aliquantulum , seque respondit gravatissime ferre quod hoc sibi tardius innotuisset ; prohiberi sese angustia temporis quominus morem gereret , cum Auditores propemodum adventarent , quibus excipiendis , collocandisque sua opus erat præsentia . Interea multa animo voluntati , si qua via yasset qua se expediret , stans pede in uno calatum arripit , versusque absolvit actutum , queis Patrui Neptisque laudes complectitur elegantissime . Chartam discipulo tradit , monetque , cum primum innuerit , distincte ut recitet & sonore .

10. Mox dum Cardinali subeunti assurgitur , inchoatum est fidibus canere ab Musicis . Quod ille ægre accipiens , quippe qui parum patiens natura esset , & maxime fastidiosus : Egone , inquit , horam fidibus audiendis teram ? Hac voce admonitus Cordara cantum silere penitus , versusque quos fecerat in Neptem Principis recitari ex abrupto imperat condicto nutu . Tum vero mirari ille quod poene ex tempore epigramma illud limatum adeo & venustum

con-

confectum esset ; suspicari etiam , Julium illius mentem divinari potuisse antea , petitionemque factam eo consilio fuisse rejectam , ut præter spem admirationem eliceret novitatis . Ut cumque esset arrestis auribus , vultuque in morem probantis composito avidissime hausit id totum , plausumque iterato dedit ; neque modo patienter , sed lubentissime animum adverxit ad cætera . Concone vix dum dimissa , nihil illi fuit antiquius quam ut Cordaram cognosceret , quem postquam laudasset , uti par erat , rogare cœpit versiculos ut sibi daret , quos in suæ Neptis laudem protulerat , quæstionemque instituit diligentissimam , num extemporaneos , aut meditatos fecisset . Re plane comperta , atque omni dubitatione sublatâ mirum est quantum ille Poetam suspexerit , amaveritque . Hoc ego Epigramma subijcendum censeo , ut qui legunt judicium per se ipsi faciant .

*Dum circum attudit blando Christina leporis
Carole, quaque patet voce salutat Avum,
Credo equidem scalpat tibi cor sincera voluptas,
Perque imum serpent gaudia pura sinum.
Nam placet integritas, & forme candor in illa,
Et pudor, & quidquid denique Matris habet.*

TOM. I.

B

*Crescat io! atque illi triplex sine fine puella
 Aurea Phrixæ vellera ducat ovis,
 Nominè quamque refert Suecam de Principe reddat;
 Par animo, haud multum nobilitate minor.
 Auguror: Imperium tibi debet Maxima Roma,
 Magnaque virtutis semina Neptis habet.*

II. Anconæ cum esset Julius, nihil illi accidit memorabile, quod illi cives commercio dediti pulcherrimarum artium studia negligant plerumque. Nonnulli tamen, qui cohererent Societatis Jesu Collegium, frequenterbant. In his Prosperus Lambertinius Bononiensis ejus Urbis Episcopus, qui postea Pontifex Maximus Creatus Benedicti XIV. nomen obtinuit, bis in die solebat accedere, quod illorum hominum consuetudine, & maxime adolescentium mirifice delectabatur. Hic Julium deambulationum suarum, quas Medicorum consilio inibat, comitem non raro adhibuit, ejusque ingenium moresque admiratus carum habuit adeo, ut Romam subiens ad electionem Pontificis, illum Provinciali Societatis Praeposito enixe commendaverit, cum sibi videretur Natura, elegantiaque ceteris Scriptoribus antecellere. Aderat etiam sapissime Marcolinius Eques Hyerosolymitanus, proiecta

ætate vir, studiorumque amantissimus, qui ut venam habuerat scribundis carminibus satis facilem, sermones quosdam stylo Horatiano ab se olim compositos identidem recitabat sub vesperam. Cujus rei tandem pertæsus Julius, cum semper esse auditor tantum pigeret, statuit experiri, num sibi etiam hoc in genere fueret quod reponebat. Collegit itaque sese, & subsecivis illis horis quas poterat habere vacuas sermonem edidit in rerum alienarum inspectores, quos vulgo vocant *Ficcanasi*. Hunc cum Marcolinio legisset Cordara, non modo illum vehementer extulit effusis laudibus, sed illi Auctor persæpe fuit, ut ad hanc quoque laudem mentem adjiceret, in qua neminem certe judicio suo haberet superiorem, fortasse vix parem. Hæc eadem Bartholomæum Boszovichium contubernalem tunc suum videbat sentire, cui primum copiam legendi id fecerat, cujusqne opinioni plurimum deferebat.

12. Hortum consilio, auctoritatique fidens alterum sermonem edidit sequenti anno *in Fatuos Numerorum divinatores*, cum efferatam hujusmodi libidinem serpere in dies la-

tius, augerique videret in urbe Roma, ubi
ille sacrarum litterarum studiis quatuor con-
tinenter annos incubuit. Ut ille sese &
Amicorum hortatu, & conscientia sua sen-
sit ad satyras scribendas factum, cum pri-
mum licuit, eam sibi provinciam exornan-
dam suscepit. Dum igitur esset in Mace-
ratensi Collegio, ibique Philosophiam pu-
blice profiteretur, in Othonis Manchenii
librum incidit *de Charlataneria Eruditorum*.
Non ita paucos horum de grege ab se re-
pertos meminerat, quorum supercilium fu-
tilemque doctrinam stomachi cæperat vehe-
mentius quod studiorum rationem sapienter
omnino a Societate institutam, diurnaque
rerum experientia comprobata (a) crimi-

(a) Quid de hac Studiorum ratione eruditissimi viri
senserint, supervacaneum est dicere. Unum pro multis ju-
dicium proferam Fr. Baconi a Verulamio Angliz Cancel-
larii cuius vel ipsum nomen amplissimum laudationem
complectitur. Hic suo in opere *de Augmentis Scientiarum*
ita loquitur lib. I. editione Amstelædami, Joh. Ravestei-
ni sumptibus An. MDCLXII.

„ Quæ nobilissima pars priscæ disciplinæ revocata est
„ aliquatenus quasi postliminio in Jesuitarum Collegiis;
„ quorum cum intueor industriam, soleriamque tam in
„ doctrina excolenda, quam in moribus informandis illud

„ OC-

hāri passim in urbe, jocarique solerent fatue, quod genus est quoddam ratiocinandi indoctis hujusmodi sciolis usitatissimum. Ajebant enim nimiam elementis addiscendis operām in Scholis tribui, ætatemque præceptis & putidis observationibus teri, quæ rebus posset melioribus informari. Atque ex veteri hac disciplina nescio quid proficiisci contraētum & timidum quod venam ingenii exsiccaret, nec illud sineret ad grande aliquid audendum excurrere, propterea quod peccatum crederent si ab antiqua via non-nihil deflechterent, quam macris illis, minutisque institutionibus institisset. Inanem hanc Sapientiam ut commendarent & vulgo facile imponerent, stylum quemdam inve-

„ occurrit Agesilai de Pharnabazo: *Talis cum sis uti,
nam noster essem!*”

Et paulo infra eodem libro.

„ Nuper etiam intueri licet Jesuitas (qui partim studiō proprio, partim ex emulatione adversariorum literis strenue incubuerunt) quantum subsidii, viriumque Romanæ Sedi reparandæ & stabiliendæ attulerint.”

et libro VI apertius & luculentius.

„ Ad Pædagogicam quod attinet brevissimum foret dictu: *Consule Scholas Jesuitarum: nihil enim quod in usum venit his melius.*”

xerant musivo opere concinnatum; vocesque usurpabant, non jam ex latinis, verum ex græcis fontibus plerumque haustas, eaeque laudatissimæ habebantur quæ obscuriores essent & novæ, locutionibus ex aliis scientiis, atque ex geometria præsertim petitis. Ridicula hac scilicet eruditione veluti pallio se involvebant quo mediocritate se tegerent sua, plaususque captarent multitudinis imperitæ, cujus est ea potissimum admirari quæ nesciat. Atque horum audacia, vel certe insania amplam illi materiam ad scribendum proposuit. Verum quam maxime cavit ne dum in vitium animadverteret, alicujus personam lacesseret, quod primum illud ingenui esse hominis, alterum arrogantis videbat. Itaque fictis nominibus satyram exercuit neque illiberalem, neque invenustam, stylo ex Juvenale & Flacco utrinque deprompto.

13. In hujusmodi argumentum sermoncs omnino iv cum absolvisset, Hyeronimo Lagomarsinio, quem sub C. Salmorii nomine designaverat Florentiam mittendos curavit, utpote sui amicissimo & latinæ linguæ facile principi, ut si quid minus exultum pro-

peranti calamo excidisset, judicio id suo emendaret. Autumno interea exeunte Calamandranam relinquens, ubi ille tres circiter menses conserderat, cum Maceratam studiis instaurandis rediisset, sermones suos reperit typis Licensibus cusos, quorum exemplaria quædam sibi ab Lagomarsinio missa suis ex litteris intellexit. Indoluit vehementer Julius hujusmodi Satyras quas per otium fecisset, se plane insciente, publicam in lucem vulgatas. Indoluit etiam tam multas adnotationes fuisse adjectas, quarum copia & magnitudine obrui suos versus videbat, iisque locis suppositas, ex quibus nonnulla invidiose innui prudens quisque poterat suspicari; eoque magis cum pleraque nomina generice ab se confita, ex industria essent immutata, quo propiore litterarum conlocatione vera illa nomina innotescerent queis unice designandis, referendisve percerat diligenter. Quin et operis titulum improbavit, videlicet: *L. Sectani Q. F. de tota Græculorum hujus ætatis litteratura ad C. Salmorium Sermones IV.* Timebat enim ne petulantiae tribueretur quod sese filium Quinti illius Sectani faceret, hominis æde-

pol! celebratissimi , ejusque prærogativæ , quam toto orbe obtinuerat , invidere quodammodo , aut disputare videretur . Hæc ille quamquam moleste ferret , tamen cum neque factum destruere , neque hominum opinioribus mederi posset , sustinuit patienter , reique exitum tacitus expectavit .

14. Vix dum Sermones vulgari cæperant , mirum est quantum rumoris in Etruria potissimum excitaverint , quod ibi aliqui fictis illis nominibus indigitari se crederent evidentissime . Libellus igitur continuo prodidit sub Cesellii nomine italicis carminibus exaratus , in quo illiberalibus atrocibusque conviciis Jesuitæ duo impetebantur Hyeronimus Lagomarsinius , & Pompejus Venturius ; qui tunc Florentiæ Rheticam artem edocebant , quorum alter versuum , alter adnotationum Auctor esse putabatur ; atque ut vulgo accidit intemperanti partium studio , ex privatorum injuriis multa in Societatem universam contumeliose procaciterque jactabantur . Harum rerum certior factus Cordara , quo exæstuantem procellæ impetum compesceret , illum monebat Lagomarsinius videri sibi nihil fore opportunius , quam ut

illatam ab adversariis calumniam sermone altero, gravi illo quidem & vehementi retunderet; quod ille statim diem intra septimum est executus, cum potiorem hujusmodi laudem in celeritate positam intelligeret. At enim cum diu multumque expectasset, nullam fieri editionem videbat. Et quamquam litteris apud amicum s̄epissime instaret, ut moras abrumperet tam perniciosas, respondebat identidem iisdem ferre verbis: Bono esset animo, rem ita geri oportere, diligentiae suae fideret ac prudentiae.

. 15. Sed cunctationis ratio omnino erat ex litteris repetenda. Cum enim Cesellius impudenter dixisset, Homines Societatis Jesu colendos maxime iis solum videri qui parvi ingenii essent, nullamque doctorum hominum consuetudinem cum ipsis intercedere, qua efferre se possent, aut gloriari, ad hanc contumeliam repellendam censuerat Lagomarsinius eorum catalogum texere, qui apud Catholicos Europæ Principes a confessionibus excipiendis essent tunc temporis designati, quorum nomina accurate conscripta ut ad se mitterentur curaverat

datis ubique litteris; atque harum respon-
sa aliquot ut minus menses inchoatas ab
se adnotaciones retardaverant. Quod qui-
dem excogitatum nec necessarium nec ve-
recundum, ut primum aliquando prodijt,
incredibile dictu est quantum invidiae So-
cietati Universæ conflaverit, animosque acue-
rit adversariorum, eoque magis quod quæ
fastuose jaetabantur inficiari poterant nullo
modo, vel imminui. Exiit tamen Menip-
pea quædam latinis versibus, quæ recan-
tata toties maledicta in Societatis studia,
doctrinam, opiniones, facinora, sin minus
eleganter, audacissime certe refricabat.
Hujus auctorem Timoleonis nomine Johan-
nem Lamium fuisse ferunt mediocris famæ
hominem, qui ut moderate de aliorum in-
genio, non ita modeste de suo sentiebat.
Longas item adnotaciones sufficerat, ne in
hac quoque parte minor esse videretur, in
quibus quantum nitoris & gratiæ deerat,
procacitate vincebat & virulentia. Hæc qui-
dem omnia legentium animos vix pertenta-
bant, quod hoc in genere nihil esset aut
novum aut lepidum, quod risum eliceret,
vel admirationem.

16. Illud vero fuit exitiale, quod brevi pagina disseminari per vulgus latenter primo, mox batavis typis ad calcem sermonum excudi cœpit confidentissime. Hæc seriem complectebatur eorum nominum, de quibus mentio fiebat in Satyris, respondebantque singulis vera illa nomina e regione posita quæ fidis prioribus adumbrata esse dicebantur, eratque veluti clavis penitioribus adytis aperiendis commissa. Ibi eorum nomina recitabantur quotquot Florentiæ pulcherrimarum artium studiis iuclarescebant, ut facto agmine detractoribus succenserent suis, partesque augerent infensas. Inventum hoc artificiose confitum etsi erat omnino falsum, atque a spectata amborum religione, honestateque abhorrens, tamen eo usque increbuerat ut nemo esset qui dubitare de illo auderet. Hujus rei fama citissime pervulgata ad Clementem XII Pont. Max. pervenit, qui ut erat e nobilissima Corsiniorum familia, gravissime tulit injuriam tot suis civibus irrogari, laedique Patriæ dignitatem immeritam. Itaque cum Francisco Retzio Generali Societatis Jesu Præposito in L. Seçtani

Satyras invectus est acriter, censuraque dignas judicavit quo motus omnes inde ortos compesceret.

17. Retzius qui nihil fortasse antea de hoc negotio noverat, ut morem Pontifici gereret, litteras continuo misit quocumque esset Societatis Collegium ne quis soluta oratione aut versu quidquam scribebat in ejusmodi argumentum; simul ipse cœpit inquirere diligenter quisnam auctor sermonum esset. Quod cum Julio innotuisset, Provinciæ Præpositum monet ne longiorem instituat explorationem: Satyras ab se conscriptas fateri ultiro, in quibus nihil esset omnino quod reprehenderet, Societatisque laudi id vertere, non dedecori: nullam esse causam cur illarum puderet, aut pœnam promereretur; neque vero daturum si rem aliquando in id discriminem adducere cogitasset: Paratum se tamen esse non ultra progredi, & Præpositi Generalis imperio quod erat decretum, submisso sancteque obtemperaturum. Et sane cum sextum sermonem jam absolvisset in Menippeam Timoleonis, religiose oculuit, nec nisi plures post annos Hagæ prodiit, cum iam stu-

dia partium deferbuissent, & nulla esset illius querelæ memoria propemodum relicta.

18. Interea Retzius prudenter satis nihil animadvertisendum censuit, ne intempestiva severitate spem omnem præriperet utilitatis & laudis, quam ex Cordaræ ingenio laboribusque jure sibi poterat promittere. Atque eo potissimum quia litterariorum hoc bellum *plus quam civile*, non ex sermonibus Julii, sed ex Lagomarsinii annotationibus imprudentissimis comperiebat profectum, ut observatum erat a quodam gravissimo Societatis Viro, cuius judicium, auctoritatemque plurimi aestimabat. Ceterum (ut domesticos sileam) Staius Sergardius, uterque Bonamicius, & quotquot latinæ linguae veneres exosculabantur, habenturque Scriptores optimi, ita hosce sermones laudibus extulerunt, ut cum veteribus, iisque probatissimis comparare, ne dum anteferre facilitate, elegantia, & robore minime dubitaverint. Horum ego veluti historiam fusius enarrandam putavi, ut irrogatas ab multis calumnias factorum veritate refutarem.

19. Sequenti anno autumnalibus fériis novam scribendi materiam attulit Clemētina Sobieskia Jacobi III Magnæ Brittan-niæ Regis Uxor, quæ paulo ante magno turbis mœrore luctuque e vivis decesserat. Hujus ille complexus est drammatæ pastorali, quod primum Collegii Romani scenis aëtum fuit nobilissimo apparatu. Illud vero mirabile quod cum Jesuitarum legibus cantum esset, ne adolescentes, qui in eorum disciplina viverent, fæminæ alicujus personam exhiberent, quod isthæc imitatio periculi plena, & veritati, & moribus plerumque noceat, argumentum hujusmodi pertractandum suscepserit, in quo necesse erat principem partem ageret Matrona Re-gia quæ fundamentum actioni dabat & ti-tulum. Et tamen cum nusquam prodiret, adesse continuo videbatur, nihilque erat quod aut illusionem destrueret, aut defectu præsentia sensum illum minueret benevolentiæ, qui lacrymas eliceret terrore excitato, vel misericordia. Quamobrem com-muni approbatione plausuq ue exceptum, theatro sæpius, multisque in locis dona-tum, Carolus Eugenius Guaschi us publi

juris fecit, Genuæque prōdiit lucentissima splendidaque editione. Commentarium item de suo adjecit, Fratrique Julii Willelmo Galamandranæ Equiti inscripsit. Ex quo factum est ut Cerdaræ nomen prioribus illis sermonibus jam celebratum latius percrebresceret in Italia.

20. Quo in opere id mihi etiam observandum viderur stylum illi peculiarem fuisse marte suo cusum, neque ut vulgo accidit, ex aliis Scriptoribus, poetis præser-tim petitum, quos cursim legerat eruditio-nis caussa potius, quam ut sibi illos ad imitandum proponeret ex industria. Et sa-ne cum ex antiqua studiorum institutione, quæ tunc vigebat, latinam, græcamque poesim Societatis adolescentes unice cole-rent, italam vix degustarent, ne lœnocinio aut facilitate sermonis veteres illos fontes, a quibus cæteri hauserunt, negligerent, pa-rum profecto otii supererat iis auctoribus evolvendis qui italici carminis principes jure optimo habentur. Et quamquam ali-quid in suis versibus limatum magis desi-deres quod ad locutionem spectat, & nu-meros, nihil tamen illi pedesire fuit aut

humile, nihil aspertum, nihil implexum; fluere omnia videas perspicue satis & eleganter. Quod quidem purgati est ingenii & exquisiti, atque a natura ipsa profectum facili & perspicaci, ut in iis eluet potissimum quæ ad animi relaxationem amicis identidem recitabat.

21. Sed jam tempus erat, ut ex Provincia in aperta urbis luce collocaretur, in qua duo supra triginta annos consumsit, ad biennium ferme antea quam Clemens XIV Societatem universam deleret. Ibi cum Philosophiæ tradendæ destinarentur, statuit ex trita illa Aristotelis norma, quam Maceratae inierat, non nihil deflectere, viamque ingredi receptis hominum opinionibus, atque adeo naturæ institutis magis accommodatam & veram. Eo in proposito multæ inerant domesticæ difficultates, a quibus ut se expediret obniti contra debebat prudentia singulari. Qui enim Collegii Romani studiis præerant, veterum doctrinis imbuti vehementer timebant ne si usitatas disciplinas relinquoret Majorum experientia, auctoritateque ratas, juvenili quodam ardore in novitatem abriperetur,

cui neque modum imponere, neque vero quo tenderet dignosci facile poterat. Id ut caute præstaret, tantum laboris vigiliæque adhibuit, ut fractæ jam valetudini cum festivi illi calores accederent qui in urbe maximi esse solent, parum absuerit quin defecerit. Igitur Jacobus Caracciolum Marinæ dux, qui eum sibi Præfectum in Seminario Romano habuerat, Nocerianum illi iter proposuit, quod convalescere thermalibus illis aquis speraret. Quo cum secum venisset. & Borghesiorum Principum consuetudine, quibuscum amicitias fecerat, familiarissime uteretur, non mediocrem ex illa tranquillitate atque otio utilitatem cæperat experiri. Utque erat festivissimo ingenio, lepidum carmen in Nocerianas aquas conscriptum ad Aegidium Julium virum doctissimum, suique amicissimum miserat. Sed cum illud solum horribili terræ motu quateretur, illico discessum paravit, & Tybure consedit, qui locus erat ad vitandam caniculam propter frigiditatem aeri maxime opportunus.

22. Ex illa sede in qua se recreari plenum sensit, italicum carmen alterum jo-

Tom. I.

C.

cose eidem Julio inscripsit, catissasque exposuit satis graves cur sibi omnino ab Philosophia, cui primum nupserat, recedendum putaret, iisdem pœne argumentis, quibus divertia in Nuptiis peti, judiciaque insti-tui in foro adsolent. Hoc cum Præposito Provinciali perlatum esset, facile intellexit Cordaram a Peripateticis quæstionibus abhorrentem averti oportere, studiisque amœnioribus addicendum, cum delicata præser-tim valetudine conflictaretur, quam ut interea emendaret, efficeretque robustiorem, illum Canonicis institutionibus explicandis præfecit, quod munus erat & materia ipsa jam planum, & temporis spatio, quo per-currebatur, non ita diuturnum.

23. Anno MDCCXL acerbissimum funus Europæ toti accidit Caroli VI Cæsa-ris. Franciscus Retzius Societatis Jesu Præ-positus Generalis, qui Pragæ ortum in ejusdem familiæ imperio habuerat, & mul-ta acceperat in Societatem universam be-neficia, illius memoriae proprio & sociorum nomine parentandum statuit solemni pom-pa. Itaque Cordaram delegit ut illum ap-posita Oratione laudaret. Quæ quidem er-

Cardinalium Collegio, qui pœne omnes honoris causa convenerant, & cæteris auditoribus qui frequentissimi aderant, tum copia sententiarum, tum elegantia sermonis fuit probatissima, auctoremque suum literatis hominibus, quorum magna est semper in urbe copia, summopere commendavit.

24. Iisdem ferme diebus Christiani orbis calamitatem domesticus luctus exceptit. Nuntiatum est enim Julio parentem suum, quem ille plurimum filiali caritate & amore prosequebatur, subito apoplexiæ morbo corruptum Genuæ elatum fuisse, quo paullo ante accesserat, ut cælo mitiore frueretur, cum iis in locis hyemes propter vicinitatem maris clementiores esse mediterraneis regionibus soleant. Ad animi ægritudinem minuendam, quam ex hoc casu tam repentinio hauserat, suasum est ab amicis ut Vitalianum Borrowæum, qui postea Cardinalis fuit, e Seminario Romano Mediolanum proficiscentem deduceret, utque inde in Patria Franciscum fratrem, quem multos jam annos non viderat, e Sardinia reducem complecteretur, quod illum ibi ad futurum post obitum Patris ad res domesticas com-

ponendas pro certo habebatur. Nihilo tamen minus Taurinum cum pervenisset, absentem reperit secus ac ipse expectabat.

25. Ut autem Caroli Emmanuelis Sardiniae Regis in conspectum venit (quod hujusmodi officium decere se omnino arbitrabatur tum propter majestatem, tum propter benevolentiam Principis de sua familia, associetate optime meriti) cogitare cœpit aliquantulum, num de reditu fratris quidquam modeste innueret, cum ab Rege illius mentionem cum laude factam, sequē humanissime tractari intelligeret. Molissima tamen fandi tempora prætermisit, ne ad privatum commodum abuti clemencia videtur, deque hoc negotio statuit cum Marchione Ormeensi colloqui liberius & confidentius. Petitioni annuit lumbentissime, cunque per eos dies trimes Regiae e portu solverent, atque in Sardiniam navigarent, Calamandranæ Comiti statim præscripsit ut earum reditu ad Patriam properaret. Miratus ille quod redeundi sibi esset potestas data quam neque petisset, neque unquam cogitasset, ut Julium fratrem Taurini adesse cognovit ex

litteris, rem illico totam conjecit facillime. Itaque simul Calamandranam profectos, Willelmus frater natu minor provinciam reliquens brevi est subsecutus; ibique se mutuo complexi, mensem commorati sunt conjunctissime ubi tot annos antea fuerant enutriti.

26. Cum vero Julius Röمام redisset, nec quid sibi esset agendum cognosceret, ex improviso ad Societatis Jesu conscribendam historiam deligitur. Erat profecto id munus arduum atque honorificentissimum; eosque homines requirebat qui singulari ingenio, prudentia, ac fide comparati essent a natura, & ad scribendum exercitatiissimi. Tabularium illis quotiescumque vellet patebat, neque gestarum rerum notitia, aut secreto ullo prohibebantur. Is erat Præpositi Generalis curiæ penitiori additus quocum vivebat; quamquam in iis quæ ad imperium, vel administrationem faciebant nihil haberet commune. Et quoniam ad Societatem universam pertinere ex officio videbatur, multumque illi laboris ad rem bene ordinandam exequendamque erat ineundum, Socii illi duo adjungebantur, quorum alter

amanuensis munere fungeretur, alter a cubiculo esset, ut curis illis minutis solutus, gravioribus occupationibus quiete posset vacare & commode. Hi omnes publico æratio alebantur.

27. Multæ inerant in hujusmodi historia conscribenda difficultates non leves. Cum enim plurimæ chartæ quæ ex Provinciis mittebantur hispano essent sæpius, aut lusitano sermone scriptæ, necesse erat earum linguarum peritiam haberet, aut ab aliis interpretandas cnraret. Codices ipsi non raro, pessime exarati, multisque in locis vitiati ut legi vix possent. Erat enim sapienter initio constitutum, ut ea solum historiæ pars tractaretur, quæ Sociorum acta centum ab hinc annis narraret, essetque semper sæculi unius spatio quasi lacuna interjecta. Ita fiebat ut veritati securius consuleretur, cum ii, de quibus loquendum erat, facile interiissent, invidia quæ animos Nepotum tangere sublata prorsus, vel certe imminuta. Enimvero ubicumque esset Societatis Collegium, unus aut alter designabatur, qui res ibi gestas quotannis colligeret summa fide ac diligentia, quarum seriem ad urbem mitte-

bat, eratque historiæ veluti promptuarium amplissimum; delectum tamen hujusmodi facere opus erat tardii plenum & laboris. Nam cum eadem fere semper recurrent, quod paria ubique essent munia, & ratio vivendi par, ut varietati fieret satis, multa erant prætereunda, nonnulla etiam quæ vix degustares. Et tamen suam cuique provinciæ laudis partem tribuere æquum videbatur. Sane conciones habitæ ad Populum, ex quibus aliqui ad meliorem frugem reducti, vitia in urbibus repressa, mysteria frequentata, paces familiis restitutæ, atque his similia, hæc sunt profecto Religiosi ordinis decora minime prætermittenda, hæc bella quæ ipsum deceant, hi denique sunt triumphi. Præterea qui pietate, aut aliquo doctrinæ genere florentes, illustrem Societati gloriam pepererunt, vel beneficiis conlatis amplificarunt, omnino sunt commemorandi, propterea quod horum oblivio vel ignaviæ, vel parum grati animi vitium censeatur. Sed isthæc qualiacumque sint memoriæ dignissima sempiternæ, locorum ubique sunt & temporum, satietatemque ingerunt lectoribus fastidiosam. Alia etiam

aderat difficultas ex latina lingua, qua utili oportebat, petita. Etenim cum nulla esse possint in veterum latinorum scriptis propria nomina quae res christianas designent, nec nova in medium afferri placeat, necesse erat easdem reddi solerti quadam verborum circuitione quae sensum ipsum referret, ejusque esset linguæ indoli & genio accomodata. Quod etsi ab aliis recentioribus erat jam antea inventum, tamen cum eadem perpetuo occurrerent inter scribendum, mutanda erant saepissime ut varietati prospiceretur.

28. Cæterum Societatis historiam a Nicolao Orlandinio inchoatam, Franciscus Sacchinius, Petrus Possinius, Juvenciusque ad annum MDCXV perduxerant. Verum Juvencius patriæ levitatis non immemor annalium ordinem cum minus probasset, res ille gestas a capite ad calcem narrandas continenter suscepserat, non jam temporum seriem, sed potius materiam sequutus. Tamen Cordara priorem sibi viam ingrediebam putavit, quæque ab Guinigio, cui successerat, collecta erant diligentissime cum evolvisset, ita assiduis laboribus, vigiliis-

que incubuit, ut primum illud volumen satis amplum biennio minus absolverit, quamquam domesticæ diuturnitate censuræ, quæ exerceri a multis consueverat ob rei magnitudinem, octavum post annum prodierit. Alterum suæ historiæ volumen decennio vix compilaverat, cum ille chartis legendis ordinandisque plurimum adlaborasset. Atque illud profecto exisset in publicum, si miserrima illa temporis conditio & calamitas, quæ nusquam nisi ad obitum Societatis resedit, conquiescere aliquantulum potuissest. Itaque hujus unicum exemplar in Tabulario Romano asservatum ad quas denique manus pervenerit penitus ignoratur non sine gravi laudatissimi illius ordinis jactura.

29. Primam historiæ partem, quæ etiamnum legitur, qua tandem adprobatione excepterint litterati homines, neque ii solum qui rebus Jesuitarum faverent, sed illi etiam qui animo essent infenso, suæque celebritati potissimum invidenter difficile est referre. Judicia extant multis in locis amplissima ex variis gentibus profecta. Unum hoc satis erit commemorare, quod in Bi-

bliotheca Scientiarum atque artium Lugduni Batavorum edita prolatum fuit anno MDCCCLIV, ubi postquam in Julii Cæsaris Cordaræ laudem plurima contulisset, elegantiāque commendasset & stylum Augusti ætate dignum, Italorum Scriptorum quotquot sunt facile Principem appellare non dubitaverit, Illud sibi unice improbandum videatur, quod piorum virorum prodigia quædam adsciverit, quodque in Religiosis disputationibus, quas cum Acatholiceis Jesuitæ iniissent aliquando, victoriā semper sociis soleret tribuere. Hujusmodi accusations Julius statuit refellendas responsione plena, ac modesta quam postea Franciscus Antonius Zaccaria in appendice ad suam historiam litterariam censuit adjungendam.

30. Cum autem tot rebus distineretur gravissimis, mirum certe videri debet quoniam modo tempus suppeteret ad alia multa quæ aut occasio ferret, aut amicorum consilio hortatuque proponebantur scribenda. Sane cubiculum ille suum, quantum Jesuitæ lievit commode satis, nitideque ornaverat, & bibliotheca auxerat exquisita, ut sua ibi studia ad plures horas protrahere sine ulla

molestia posset. Animadverterat enim saepissime quantum ipse corporis status & jucundus & placens ad mentis quamdam amoenitatem conduceret. Et quoniam in iis quae ad historiam pertinebant plurimum facilitatis assidua exercitatione hauserat, stylumque fecerat diversis narrationibus accommodatum, perspicuum illum quidem, & maxime ordinatum, ita ad aliquorum res gestas scribendas animum appulit appetentem laboris. Azevedii vita primum prodiit Johanni V Lusitanæ Regi dicata, qui ad Brasiliensem missionem cum navigaret, & in Hæreticum Piratam incidisset, patenti mari fuerat una cum XIII Sociis crudelissime enecatus, duas aliæ præterea historiæ consecutæ sunt, quarum altera Beati Barbarici acta complectitur, curante Jacomellio, qui tum erat Pontifici Maximo ab latinis epistolis, alteram Beatæ Eustochii Patavinæ, quæ ea in urbe in Benedictino Virginum Collegio vixerat, suadente Fantinio illius concivi, domestico ejusdem Pontificis Prælato. Quartam denique vitam absolvit Simonis Roxasii e Trinitariorum familia. Hic cum nuper esset in Beatorum numerum solemní ritu adscitus, Antonius

Morenitus Generalis ejusdem Ordinis Procurator, qui eam causam apud Pontificem Maximum postulaverat, enixe egerat cum Julio quo illius fastos exequeretur, qui Societati olim fuerat addic^tissimus. Atque hæc postrema ratio illum præ ceteris impulit ad scribendum.

31. Nec sua solum curabat, sed aliorum etiam studia, Sociorum præsertim favebat, cum enim Guido Ferrarius e Mediolanensi Societatis Provincia commentarium fecisset de bello Pannonicō, qui Eugenii Principis a Sabaudia res gestas continebat, illumque ad Cordaram misisset, quem summo ingenio præditum, elegantiaque latini sermonis celebrari audierat in Insubria, ut suis posset consiliis juvari, non modo opus probavit Cæsariano plane stylo confectum, sed illi Auct^ror maxime fuit, ut inchoatam Magni illius viri historiam ad exitum usque deduceret. Præfationem etiam de suo addidit, quam Alexandro Albano Cardinali amplissimo dicavit, Romæque edidit ex officina Mainardiorum.

32. De Italici nominis gloria cum esset sollicitus, vehementissime angebatur quod Italiam Juventutem videbat exterarum insti-

tutionum pedissequam, eorum hominum consuetudines avidissime consecrari queis potius decebat imperitare, vixusque normam & vestium ab iis petere qui barbari aliquando fuissent ab suis Majoribus habiti, morosque sumerent impudenter, patria dignitate posthabita, leves mehercule, & ridiculos. Quæ omnia decem omnino dialogis complexus est, in quibus multa de veteri disciplina, de genuina urbanitate atque elegancia, deque transalpinis peregrinationibus acute, & luculenter disseruit. Eodem animo epistolam Aurelio Januario doctissimo jurisperito dederat, ubi postquam illi gratiam habuisset, quod duos ad sese libros dono mittendos curaverit, alterum qui *Feriae Autunnales inscribitur*, alterum *de Republica Jurisconsultorum*, mutatam temporum conditionem dolet, eos, qui de legibus agunt inculte prorsus scribere ac barbare, cum formulæ ipsæ & voces queis uti convenit, ex purissimis fontibus derivari facile possint.

33. Interea anno MDCCLII Franciscus Retzius Praepositus Generalis moritur. Quod cum Societati universæ nunciandum esset, ut ad successorem eligendum illi ad Urbem celer-

time convolarent qui ex variis provinciis essent ad id munus delecti, Epistolam Julius scripsit laudationis plenissimam, cum hujusmodi officium ad Societatis historicum pertineret. Ut autem per eos dies ex adventantium numero concursus fiebat non levis, statuit sede illa relicta in domum Novitiorum sedere, quæ erat in Quirinali posita, quo suis studiis melius prospiceret, ac quieti. Loci hujus amoenitate plurimum delectatus, infaustam Caroli Odoardi Walliae Principis expeditionem, quam in Britanniam suscep-
rat, libris IV comprehendit. Atque in pri-
mo discessum Caroli ex urbe narrat, ejus-
que in Galliam adventum traje&tumque in
Scotiam, paterni regni recuperandi causa,
a quo erat expulsus. Res ibi feliciter ge-
atas, partasque initio victorias alter com-
memorat. Tertius mutatam belli fortunam
usque ad Cullodiensem pugnam complecti-
tur, quæ suis copiis vel fugatis vel cæsis,
deletoque exercitu spem illi omnem ade-
merant Britanniæ subigendæ. In quarto de-
nique miseram Principis fugam exponit,
erroresque longos & varios per Hebridas
Insulas in summo vitæ discriminine, victusque

inopia, qua premebatur, cum ab victoribus passim quæreretur ad necem, priusquam ille ex tot periculis præter omnem expectationem elapsus clam navim concenderet, atque in Galliam appelleret felici itinere, atque insperato.

34. Hæc quidem Historia, tum magnitudine ac varietate eventuum, tum gratia Principis, cui præter bonam fortunam nihil virtutis deesse videbatur, aut laudis, tum etiam propter venustatem sermonis, qua cæteris suis scriptis præstabat, uti ipse Auctor sentiebat, plurimam Julio famam conciliasset, si opus illud tam cultum, tamque elaboratum in publicum aliquando prodiisset. Sed cum metueret ne partium studio Britanniæ, aut Galliæ Reges potentissimos sibi et Societati faceret inimicos, ulterutriusve gloriæ invidisse diceretur, modeste semper celavit, paucisque amicis legendum permisit. Meminerat enim Castruccium Bonamicum ob eam causam Caroli Emmanuelis Sardiniæ Regis iram summopere veritum, quod suis in Commentariis de bello Italico rebus Genuensium, qui eum ad illud bellum scribendum impulerant, verius favisset fortasse, quam prudentius..

35. Et quoniam hujusce belli mentionem fecimus quod ab Maria Theresia Austriaca, & Victorio Amædeo Sardiniae Rege in Italia gerebatur contra Borbonios, non abs re erit casum narrare, qui Cordariorum familiae accidit per molestus. Erat Julio Patruus, quem plures annos in urbe fuisse diximus. Hic cum sibi iter honoribus ineundis obstructum videret, quod quæstio esset Pontificem inter Regemque suum de beneficiis conferendis nondum soluta, ingravescente ætate Calamandram secesserat, ibique vivebat quietissime. Borbonii tunc belli occasione per Genuensem oram in Montisferrati provinciam fecerant irruptionem. Eo cum adventasset Tribunus militum cum parva manu, in ea se arce quam habitabat admitti illico postulavit. Quod ubi impetrasset (quid enim Cordaræ satius faciendum erat, quam parere, blandisque verbis intemperantem hostium arrogantiam delinire?) enixe contra oravit ut nullam agris, Colonisve inferri injuriam ab suis militibus pateretur; qui ita sunt continentissime versati, ut nulla fuerit de iis querela oborta. Ineluctabili hac receptione, & quod equum vidissent ex

sub-

subalpinis excubiis captum illuc ab Hispanis introductum ad prædam fuisse, gravissima in Cordaram accusatio conflari cœpit, quasi ille partibus Bourboniorum studeret clanculum, opibusque suis hostem juvasset deditione arcis. Quamobrem cum hæc falsa esse non satis constaret, CC equites immisi fuerant, qui illum ad Hastam Pompejam deducerent, & Castelli præfecto committerent custodiendum.

36. Hujuscemodi nuntio per litteras ad Julium perlato, statim cognovit totis sibi viribus obnitudinem, ut injuriosam illam suspicionem deleret si qua Regis animo insedisset, ne causa caderet tanta præsenti, in qua non jam de fortunis, sed de ipso capite esset dimicandum; eoque se magis optulari decebat cum fratum suorum neminem prodesse posse intelligeret, quod alter in Sardinia absens, alter in Regio exercitu cum esset severissimis legibus prohibebatur, ne se huic causæ immisceret. Itaque ad Pontificem Maximum Benedictum XIV. se contulit, quem ille Anconæ, uti supra commemoravimus jamdudum cognoverat, habueratque sui amantissimum. Rem quem

admodum acta sit diligenter exponit ; orata
que multis cum lacrymis ne Patrium ille
suum opprimi sinat calumniis inimicorum .
Nihil ab illo contra fidem , jusquejurandum
commissum : st̄a ēsse integratatis ac Reli-
gionis ejus viri innocentiam tueri , qui cum
in numero esset Prælatorum Palatii ad suam
quodammodo familiam pertinebat . Pentifex ,
cui hæc omnia ex Apostolici Nuntii litteris
jampridem erant comperta , humanissime
respondit sibi illam rem cordi ēsse , & si
quid benevolentia & gratia apud Regem
valebat , minime defuturum . Bono ēsset
animo , ac bene de Patrui vita libertateque
operaret . Etsi hac promissione plurimum
recreabatur , nihil tamen minus ad Gor-
zagnii Marchionem , qui penitioribus Regis
negotiis summa cum potestate præerat , epi-
stolam mittit , obtestaturque pro veteri sua
amicitia , ut illam accusationem ex adversa-
riorum invidia , odiisque profectam sua au-
toritate curet diluendam . Nullum ex sua
familia perduellem fuisse qui omnes essent
studio erga Regem , fideque commendatis-
simi . Responsum est ab Gorzagnio paucis:
Fraudis calumniam , Cordaræ innocentiam

detectam: Existimatione incolumi judicium absolutum. Magnam hinc voluptatem cum cœpisset Julius, egit Pontifici gratias, cui illum videre sæpius erat jucundum, uti humanissime significaverat.

37. Earum rerum omnium cum certior factus fuissest Patruus, qui quanta ab Julio acta pro sua salute incolumenteque essent, nihil ut intentatum relinququeret, ex amicorum narrationibus identidem colligebat, illum etiam, atque etiam flagitabat, ut ad se veniret quam citissime, menseque unum & alterum secum traduceret mutua amborum gratulatione. Facultate ab Aloysio Centurionio Præposito Generali impetrata, qui Ignatio Vicecomiti, cuius brevissimum fuit imperium, per hos ferme dies successerat, dum Calamandranam proficeretur multa in eo itinere habuit honoris testimonia & amicitiae. Nam & Mutinensium ducis uxor Maria Theresia Massæ & Carrariæ Princeps duos ibi dies detinuit, neque ut discederet permisit, nisi in reditu, quem vere ineunte adparavit, longiorem illi moram promitteret. Mediolani cum esset, Odoar-

dus Vicecomes Braydensis Collegii Rector, quem postremis Jesuitarum comitiis noverat, Vir summa humanitate, & candidissimis moribus apud omnes notissimus, nulla exēusatione accepta, illum in Paradisiānum deduxit, ubi plerique sociorum conveinerant ad animi relaxationem consuetam. Eo in loco cum triduum integrum jucunde esset, familiarissimeque versatus Vercellas contendit; qua in urbe cum præter spem Willelmum Fratrem, qui Regiis erat copiis illius Stationis præfectus, invenisset, gavisus est maxime, hortatusque ut quam brevissime posset Calamandranam, quo ille statim petebat, accederet.

38. *Enimvero huc cum venisset, in Patrni amplexum amantissime ruit non sine magna utriusque lætitia, illumque plus quam ætas ferebat sanum reperit & valentem. Ibi cum suum erga se studium commendasset, suam ille contra professus est singularem benevolentiam, quo in genere ne minimam quidem partem prætermisit officiorum. Sed jam de reditu cogitanti gravissimum illi videbatur suos relinquere, quasi vero impendentes calamitates quodammodo præsentiret. Et*

Sane cum per occiduam Ligustici maris
oram iter iniisset, Romamque adventasset,
Willemum fratrem vita functum plurimis
ex litteris intellexit. Hæredem ex testamen-
to Franciscum Fratrem instituerat ea lege
ut Julio HS bis mille & quadringenta quo-
tannis darentur, dum viveret. Qua ille
pecunia monumentum ex marmore Calaman-
dranae posuit elegantissima inscriptione (*).
Commentarium etiam scripsit de illius vi-
ta, quo sic mœrorem aliqua ex parte immi-
nueret, quam ex hac morte cæperat acer-

(*)

D. O. M.

Iohanni Guillelmo Cordaræ
Ex Comitibus Calamandræ
Equitum Legionis Sabaudicæ
Instructori
Virtute ac Scientia militari
Conspicuo
Candore animi morum integritate
Summis infimisque Probatissimo
qui Vixit Annos XLVIII Equo meruit XXX
Vercellis in Stativis obiit
XV Kal. Maias A. D. MDCCCLXVI
Iulius Cordara Soc. Iesu
Fratri amantissimo ac Benemerenti
Marmoreum titulum
Ab Urbe transmissum
P. C.

D 3

bissimum. Nec multo postea Patrui quoque funus accessit, quem veluti Parentem alterum constanter coluit. Gemino hoc luctu perculsus Julius ægritudinem quamdam contraxit, quæ valetudinem debilitabat, cum ita esset præsertim a Natura comparatus, ut sensum haberet in prosperis æque ac in adversis maxime exquisitum. Iude fiebat, ut quantum illi erat laboris, tum ex historici munere, tum ex frequentibus amicorum, quibus se facilem præbebat, instantiis obeundum, proficeret potius, quam noceret, quod diversione inducta cnras facesseret severiores.

39. Quodcumque igitur in Urbe accidisset quod soluta esset oratione aut versu concelebrandum, gratulationes, conciones, næniæ, id pæne totum Cordaræ committebatur. Jacobi III Magnæ Britanniæ Regis funus solemni pompa magnificentissime in Vaticano extructum Octavii Bufalini rogatu descriptis, laudationemque adjunxit ornatisimam. Alexii Orlovic, qui Catherinæ II. Russorum Imperatricis navalibus copiis summa cum potestate præerat, mirandum facinus, elaboratis ad cantum versibus, Fran-

cisci Cancellieril sui Amicissimi hortatu extulit. Is enim Ægeo in mari Ottomanorum classem, quæ Chismeensi in portu anchoram jecerat, illisque se propugnaculis tuebatur, incendio absumperat, audacia pæne incredibili. Cothurno sæpius, & Socco digna conscripsit, quæ a Nobilibus Seminarii Romani adolescentibus domestico in theatro fuere acta frequentissimo concursu & plausu. In Rogerii Boschowichii fictam cæsariem, qua usus Londini fuerat (quod apud illas gentes Catholicorum Sacerdotum, & maxime Jesuitarum speciem cultu corporis referre, ex quo ab Romanæ Ecclesiæ ritibus defecerant, capitali lege prohibebatur) lepidissime jocatus est etruscis versulis, quos tribus omnino elegiis latinos fecit Raimundus Eunichius, Vir ex eadem Societate celebratissimus.

40. Evidem invenio Cordaram postremo hoc genere versuum venam nactum fuisse & facilem & jucundam, cum ea quæ sibi ad dicendum proponeret novis plerumque inventis scaterent, iisque essent verbis prolata, ut sponte omnia nitideque fluenter ex re ipsa deprompta amoenissime sine ullo ar-

tificio aut labore ; neque aliter a quópiam efferti potuisse crederes , si procul a rhythmo & numeris planissime esset locutus . Hujusmodi extant quamplurima quæ in Soriano apud Albanos Principes , in Monte Sancto apud Bonacorsios , in Albano apud Perellium Cardinalem , atque alibi , Autumnalibus præsertim feriis , dum apud amicos diversaretur sæpissime recitabat . Horum nos magnum numerum omittendum putavimus , cum multa sint quæ circumstantiis sublatis sensum omnem venustatis amittere , & frigida esse debeant & obscura . Illud vero notatu dignum videtur , quod cum propter tenuitatem materiæ hærere non raro Poetæ , nec nisi jejuna in medium afferre soleant , contra ille in levissimis argumentis tractandis non modo illa se angustia extricaverit , sed novis ubique viis inventis iter sibi latissime percurrendum patefecerit ; cumque in eos qui aderant jocari aliquando oporteret , suis ille facitiis continuo egerit ut risum quidem elicet , non iracundiam ; quippe qui noverat Vir prudentissimus quæ sibi essent dicenda pro tempore , aut prætereunda

ne injuriam alicui faceret, aut delicatum quorumdam ingenium plus nimio vellicaret, & maxime amicorum. Quæcumque autem ex illo hujus generis excidissent colliebantur ab multis, perque urbem celerrime traducebantur.

41. In Albano cum esset, accidit ut apoplectico iictu ex improviso obiret asellus quidam, qui in Hieronymiano Monachorum Collegio plures jam annos degerat, eratque Abbatii mirifice carus. Hujus hic mortem cum acerbissime ferret quod nullum illo dociliorem aut valentiorem cognoverat, queri passim solebat de fato asini, ejusque laudes prolixe enumerabat. Cujus querimoniæ fama tam crebris sermonibus, non sine risu evulgata, brevi ad ipsum Clementem XIII pervenit, qui in Gandalphiano non procul ab iis locis vivebat. Hic aliquando cum Perellium Cardinalem vidisset, ejusque rei mentio inter loquendum fuisset: Ecquid, inquit, agit Cordara? Cur non hunc casum tam subitum, tamque insperatum suis ille versibus cessat illacrymari? Hac porro voce admotus Julius carmen illico protulit venustis-

pimum, in quo postquam asini dotes tum corporis tum animi egregias, mœroremque Abbatis commemorasset, diligenter inquirit, quibus potissimum de causis apoplexia prioribus annis rarissima, quæc vero tam frequens Europam ferme totam infecerit, & quo illa fonte gigni, propagarique soleat ex accuratis Medicorum observationibus doceat. Cumque illud animal mansuetum & sobrium iis omnino vitiis caruisse ostendat, quæ hujusce morbi incitamenta habentur, & quasi semina, veneficum quid ex Siphyllide reliquum suspicatur. Quos versus cum Abbas ipse legisset, non sene tenuit quin risu saltem probaret, neque umquam potuit quis auctor eorum esset cognoscere.

42. Erat Cordara Clementi XIII jam pri-
dem notus, a quo non pauca benevolentiae officia acceperat. Idem, dum ruri esset, mu-
nuscula ad illum mittebat, & cum in Al-
bano rusticaretur saepe invitabat ad men-
sam, quæ aulæ Proceribus, familiaribusque Nobilibus lautissime instruebatur. Utque ille Pontifex paterno animo Societatem Jesu universam fovebat, gravissimisque jactata

periculis auctoritate sua ac numine sustentabat , sic Illum Julius insigni amore ac reverentia prosequebatnr ; quæque is diffici atque arduo Christianæ Reipublicæ tempore fortissime constanterque egerat Caroli Rezzonici Cardinalis Sanctissimi jussu in commentarium retulit verissima laudatione . Quin & totam Rezzonicorum domum de se , Sociisque optime meritam enixe coluit , quod eorum virtutis comminisci , a quibus potissimum beneficia acceperis , honesti esse animi debitum profiteretur .

43. Atrox per id tempus & vehemens procella ingruerat , quæ ab Austro primum exorta pretendere se latius propagarique est visa , donec ventorum vi sæviente ad ceteras quoque plagas delata toti fere cœlo incubuit , & Societatis Jesu navim continuis quassatam fluctibus , scopulisque illisam misserrime absumpsit naufragio memorando . Iam Socii e Lusitania latronum ritu exturbati , ejecti , quod Divi Ignatii legum sanctissimarum oblitos ad scelestissima quæque dice- rent procurrisse , cum omni littore prohiberen- tur , non longe ab Tyberis ostio , contra jus gentium maritimis illis oris expositi , humani-

tate demum Pontificis jam tum ab anno MDCCCLX hospitio excepti, Romano in agro consederant frequentissimi. Biennio postea deleti in Gallia fuerant, quod boni quamquam Jesuitæ habitи essent, & docti singuli, Ignatiano tamen illo vitæ instituto uterentur, quod Regni legibus statutisque, & publicæ etiam tranquillitati obnoxium reperiebatur. Et tamen hæc ipsa pugnantium opinionum discordia, judiciorumque disparitas cum cæcam quamdam invidiam utrisque in locis proderet, nihil hinc meditatum maleficium retardabat, conspirabatque amicissime, nescio quo fato, ad Jesuitarum perniciem promovendam. Galliæ exemplum sequuta Hispania, qui ex eadem Borboniorum familia Principes imperium in Italia obtinebant, eos indicta causa, uno die, unaque hora deportari ex abrupto jusserant in ditionem Pontificis. Quorum ut magnus erat numerus, variis in urbibus fnerant disseminati. Hæc omnia cum videret Julius, cui propter Historicum munus melius quam ceteris Sociorum erat innocentia perspecta, ita animo cæpit considerare dejecto & tristi, ut corporis etiam

valetudine debilitata deficeret sensim, ac veluti contabesceret. Eo in statu consuetum habuit in litteris perfugium singulare:

44. Itaque Collegii Germanici historiam aggressus est scribere quam libris quatuor comprehendit. In primo, Collegii institutionem a Divo Ignatio auctore factam & ab Julio III auctam usque ad Pontificatum deduxit Gregorii XIII, cuius Pontificis pietatem, ac Regiam plane munificentiam perpetuo censu, pecunia, prædiisque Collegio amplificando attributis commemorat. In secundo Leges item recenset Nobilium adolescentium moribus, studiisque efformandis apprime utiles, quamque Michaelis Laurentani, qui primus Collegio regundo præfuit, consilio res floruerint & prudentia. Tertius liber eorum nomina complectitur, qui primi ex hac disciplina profecti sunt, quæque in Germania, aut in Hungaria strenue sancteque ad Christianam Religionem vel fo-vendam, vel dilatandam susceperint celeritate & fructu incredibili. Nec vero ultra Gregorii tempora narrationem ille suam excurrere prudenter judicavit, quod opus esset & rerum multitudine immensum, & de-

lectu ipso nimis fortasse periculosum. In quarto denique exponit qui status esset, dum hæc scribébat, Collegii, quibusque adjumentis uteretur aut legibus. Totum autem opus summa elegantia, pulcherrimaque latinitate absolutum Christophoro Migatio Archiepiscopo Vindobonensi & Cardinali amplissimo dedicavit, quod ille Romæ fuissest in eodem Collegio educatus, suæque Nationis illustrium virorum, qui ex hac item palestra prodiissent, laudes completere-
retrur.

45. Sed cum hac diversione nihil ad valetudinem restaurandam proficeret, in Albanum secessit, ut loci amoenitate atque otio, & moderata equitatione vires augeret suas. Ibi aliquot menses cum habitasset, ac Serbellonii Cardinalis ejus urbis Episcopi consuetudine uteretur, multa versu, multa etiam soluta oratione scripsit, quippe qui semper aliquid temporis ad studia litterarum concederet. In his Francisco Cancellierio lucubrationem misit ex Johannis Augusti Beatinii opere ex-
cerptam, in qua leges moresque Romanorum exequitur ex Syntagmate Heineciano.

Quod quidem suam erga Cancellierium benevolentiam demonstrat, qui tum Romanæ Jurisprudentiæ operam per eos dies nabant; Juliique omnigenam & facilem eruditionem. Et quoniam hujus viri memoriam fecimus, æquum etiam videtur silentio minime præterire, quodcumque nos de Cordaræ vita, dum Romæ fuit, narravimus, id totum ex italico illius Commentario accepto, quem ad nos transmittendum una cum scriptis ejusdem curavit humanitate summa ac diligentia. Cujus testimonii auctoritatem plurimi facimus; propterea quod amicissime cum illo, quotidieque versatus, suarum rerum historiam ab Julio ipso memoriter communicatam.

45. Hic illi auctor aliquando fuit, ut enim gravioribus disciplinis animum advertere ex Medicorum præceptis prohiberetur, vitam ille suam conscriberet, Antonii Gratiani exemplo, quod opus erat a Lagomarsinio editum, & litteratis viris acciderat jucundissimum. Placuit Cordaræ consilium, manumque illico admovit libentius, tum quod earum rerum memoriam retexere, quæ sibi accidissent, magnam plerumque

adferat voluptatem scribenti, tum quod ejusmodi occasione capta multorum etiam eventuum meminisse oportebat, qui non privatam solum, sed publicam Europæ historiam complectebantur. Quin & occultæ factorum origines, paucisque cognitæ, & genuinæ quorundam virorum imagines, & mores, & studia, & amicorum dotes aut vitia occurrebant commemoranda, varieta temque habebat descriptionum latissimam. Hoc quidem opus in Albanensi illo otio inchoatum, in patria denique absolvit postea, narratione usque ad occasum Societatis perducta, & ad Franciscum Fratrem Calamandræ Comitem misit, conditione pacta ne ex domesticis penetralibus nisi multos post annos exiret, ne quædam fortasse proderet, quæ damnum alicui inferrent, aut ignominiam conciliarent.

47. Interea Romam reversus cum parva esset valetudinis instaurandæ spes sibi relicta, statuit Alexandriam Statielliorum concedere, quod nativo illo Cælo facilius convalescere ex Medicorum consilio, & præteritis etiam experimentis arbitrabatur. Igitur pridie Kal. Junias, anni MDCCCLXXII

iter

iter illuc instituit, heu nescius quod il-
lam urbem quam relinquebat, & quam
tantoperē amabat, nusquam sibi revisere
fato concederetur! Nam xvii Kal. Septem-
bres anni MDCCCLXXIV. Clemens XIV
Borboniorum rogatu, nullo habitu prius
judicio, Societatem Jesu quæ jam CC &
amplius annos firmissime steterat, fatali edi-
cto abolendam decretivit. Etsi hunc denique
finem Jesuitarum res habituras Julius mul-
to ante providerat, nihil tamen secius
gravissime percussus hoc casu fuit, mero-
remque supra quam dici potest habuit
vehementem. Extat italicum epigramma,
quo vestem ille suam alloquitur, quam
deponere omnino cōgebatur ex lege, te-
neria adeo sensibus refertum, ut statim
legenti appareat quantum Societatem ama-
verit ærumnæ quamvis plenissimam ac la-
boris.

48. Hinc factum est ut, cum apud do-
mesticos quiete posset versari & commo-
de, in Alexandrino Collegio maluerit habi-
tare, quod unicum erat Sociis, qui simul
vivere optarent, ex Regis clementia perfu-
gium constitutum. Ut primum potuit ex

TOM. I.

E

acerbo illo nuncio aliquantulum conque-
scere, veterem sibi viam litterarum statuit
repetendam, quo novis cogitationibus ani-
mum implicaret egentem solatii, mentem-
que ab illis ærumnis averteret occupatam.
Nicianæ urbis originem jocosi fecit poe-
matis argumentum, quod ex Ghilini annalibus ad annum MCCXXXV desumpsit.
Res ita porro se habuit. In ea Montisfer-
rati parte quam olim Statellii coluerunt,
vallis est amoenissima, quam Belbus flu-
men interfluit, constatque pagis omnino VI,
quibus Dynastæ totidem principabantur, qui
hujusmodi imperium ab Montisferrati Mac-
chione *feudi* ut vocant titulo obtinuerant.
Ibi, ut status ferebat eorum temporum,
munitis arcibus singuli se continebant, do-
minationemque in populos exercebant du-
rissimam. In his nefariam consuetudinem
a Christianis institutionibus abhorrentem
invexerant, qua *fodri* nomine jus quod-
dam in novas Popularium nuptas statue-
rant, primusque sibi concubitus impuden-
tissime vindicabant. Indignam hanc jussio-
nem incolæ per aliquod tempus cum per-
tulissent, stimulis tandem acti honoris &

famæ, aeris campani signo, uti erat condictum, ex Belmontiana turri dato, conspiratione facta Dynastas aggrediuntur, castrisque dirutis, eorum internectione labem illam suis familiis inustam delerunt. Hinc postquam Bonifacii Montisferrati Marchionis copias auxilio Alexandrinorum fregissent, sese omnes in unum recipere prudenter duxerunt, atque ubi Nicia flumen in Belbam influit, sumpto exinde nomine urbem fundarunt, quæ paleariæ etiam cognomentum accepit, propterea quod primum malibus habitassent. Erat profectio illud thema satis periculosum & lubricum judiciose tractandum, ne dum jocari intendit, in turpem quamdam scurrilitatem procurreret minus pudice. Et quamquam id præstitisset castigatissime, noluit tamen in vulgus edere, cum esset materia a dignitate aliena, quæ Sacerdotem, & maxime Jesuitam decebat. Prodiit nihilominus anno MDCCLXXXIX Augustæ Taurinorum, quadriennio ferme postea quam Julius e vivis decesserat, sed ita corruptum, ut multa ibi mutata, multa etiam fuerint prætermissa, inscitiane editoris, an vitio furtivi codicis, non vacat inquirere.

49. Pio VI. Pontifici Maximo qui anno MDCCCLXXV Clementi XIV successerat, solemnem habuit gratulationem in Alexandrina Academia, cui illud factum acciderat jucundissimum, quod illustrem Braschiorum gentem, antequam in Aemiliam commigrasset, jam tum initio saeculi XVI suam Urbem incoluisse, patricioque jure atque honoribus ab ipsis donatam certissimis documentis repererant; quae omnia ex publico tabulario descripta ad Pium ipsum curaverant deferenda; quo tanto Cive nobilitata Patria, propiore hoc titulo in partem veniret publicæ exultationis. Pontifex qua erat humanitate, litteras officii plenas rescripsit, suamque imaginem grandi in tabula depictam misit, in Urbis palatio asservandam, quæ testis esset suæ erga illos benevolentiae. Syndicorum & decurionum nomine Julius egit Pontifici gratias epistolamque alteram scripsit nobilis & elegantem. De ejusdem etiam profectione ad Aulam Vindobonensem, ejusque causis atque exitu commentarium confecit, cum res esset multis ab hinc annis insueta, Pii que animi magnitudinem commendaret.

50. Patriæ Immobilium Academiæ præfuit, quoad vixit, Cordara, Sociorumque laudi, celebritatique continuo studuit amplificandæ. Alexandri Sappæ Concivis sui, & amicissimi opera cum edidisset, plura alia adjunxit in illa ipsa Academia multorum carmina recitata, quo sic ingenia acueret proposita fama, imitationemque excitaret, otio posthabito, ad litteras excollendas. Pari consilio ejusdem funus honestissime instruētum, splendida oratione, & versibus est prosecutus, cum diceret vehementer Academiam decere ejus viri memoriam exornare, qui Patriæ decus finitimus quoque gentibus intulisset. Quocirca ad hanc rem perficiendam aulam constituit satis amplam in Gymnasio Alexandrino, cui vivens fuerat Caroli Regis prudentia studiis regundis præfectus. Inscriptiōnem quam in Ædium ingressu posuit operæ pretium erit commemorare. Ea autem erat hujusmodi.

Adeste o quantum est hominum honestiorum, vosque studiosa Juventus maxime, & Alexandro Sappæ Patricio Alexandrino Poete sui temporis nulli secundo, eximia in

Deum pietate, viro gratiose apud Regem in paucis, summis infimisque ob speciatam vite innocentiam, & effusam in omnes benignitatem acceptissimo; qui studiorum regundorum provinciam in hoc Athenaeo incredibili suo labore, ac pari sedulitate per annos ipsos octo supra viginti gesit, peracerbo funere e vivis erepto justas, & lacrymis mixtas laudes pendite. Sic pro veteri amoris mutui necessitudine Julius Cor dara Princeps Immobilium rogat.

51. Ceterum cum ad Poësim animum saepissime addiceret, quæ erat ad tedium minuendum veluti asilum relictum, cogitare cœpit num in Eclogis scribendis, novi aliquid afferre posset, quæ res usque adeo inditas tractarent. Cumque in hoc genere ecatis superque Pastores, Babulci, Caprarii, Messores inducti essent loquentes exemplo veterum, Sannazarius etiam Piscatores in medium egerit, de mari, de ventis, de piscibus, deque omni piscatorio apparatus disserentes, experiri voluit, an militares quoque Eclogæ educi possent. Hanc aliquot Italicis versibus protulit, quæ ita sunt communis doctorum hominum judi-

cio commendatæ , ut Franciscus Carbonius
 in Calaritana Universitate Professor ad
 ipsum scripserit : „ Eclogas tuas militares
 „ avidissime legi , & vehementer probavi .
 „ Minus est quod apud Romanas Ephes-
 „ merides de illis prædicatur , quam ipse
 „ sentiam . Nam & novæ omnino sunt ,
 „ tuaque illa fama dignissimæ , & faciles
 „ & elegantes . Eas fortasse meditor lati-
 „ nas facere , quamquam opus hoc videam
 „ plurimis difficultatibus implicatum . Tute
 „ ipse profecto Auctor commodius id præ-
 „ stares & melius ; atque ut velis aliquan-
 „ do enixe rogo & flagito ” . Hujus con-
 silium sequutus Cordara , eas latine vertit
 mirabili facilitate atque elegantia , eaque
 tandem sub Nivildi Aphronii nomine vul-
 gatæ sunt primo typis Calaritanis . Vena-
 torias etiam Eclogas tentasset , uti Cancel-
 lierio scripserat , cum aucupio potissimum
 delectaretur , quod exercere adolescens per
 Autumnum solebat in Tusculano , (qui lo-
 cus olim M. Tullii Ciceronis otio & Phi-
 losophicis studiis nobilitatus Romano deni-
 que Societatis Iesu Collegio cesserat) nisi
 tempus defuisset , quod illi tamen a litte-

rario labore vacuum fuit numquam. Multa enim soluta oratione scripsit petitis condequaque argumentis. In Petri Metastasii summi Poetæ funete, quem ille merito Theatri Restitutorem, Italiæque Sophoclem appellabat, splendide parentari ab Universa Academia censuit, orationemque habuit de illius carminibus laudatissimam. Quahtum Italica horologii regundi ratio ad meliorem temporis partitionem, vitæque usum, Gallorum præstaret consuetudini, plane, copioseque disseruit. In eos invectus est acriter, qui vестиendi normam petebant ex Gallia, quæ, ut q. Sectani verbis utar, jam tum habebatur

Sedula nugarum cultrix, atque arbitra luxuræ illosque insestatus est maxime qui formis procacibus, ac meretriciis pudorem exuerent, & publicos mores corrumperent. Itali sermonis dotes venustate & copia & flexu Gallorum linguae lotige anteferendas asseruit æquissima disputatione. Enimvero nihil illi stomachum magis movebat, quam quosdam audire linguae utriusque imperitos gallicis quandoque verbis, aut locutionibus patrium sermonem adspergere, vel potius

conspurcare, ejusque vitii causam non ad ipsorum inscitiam, uti decebat, sed ad linguae defectum indolemque traducere; quasi vocibus carerent Itali quae aequipollentes essent, & ad quælibet designanda accommodatissimæ.

§ 2. His atque aliis lucubrationibus occupatus jucundam & placidam senectutem degebat, nisi quod veterem Societatem amissam, Urbemque Romam relictam ingenti cum desiderio identidem commemorabat. Ingenium erat ad studia obeunda paratum semper atqne alacre. Valetudine utebatur, quantum per ætatem licebat, satis comoda & firma. Id unum postremis duobus annis dolebat quod longa animi fatigatio memoria non ita promptam haberet, & expeditam; nec tamen suam ille viam deseruit facilitate hac imminuta. Amicorum consuetudines imprimis fovebat, quos aut absentes epistolis, aut præsentes colloquiis, omniqne genere colebat officiorum. Sed inter hæc subito apoplexiæ iectu correptus est, qui morbus fuit Cordarianæ familiæ frequens. Convaluit tamen aliquantulum, Sacramentisque sumptis, nihil jam nisi mor-

tem sibi expectandam cognovit, quæ accidit
pridie nonas Martias anni MDCCLXXXV.
Elatus est in summo Urbis mœrore, tumu-
latusque in æde Barhabitarum, uti testa-
mento juss erat, apposita inscriptione, quam
Ipse met biduo ante confec erat.

H. S. E.

Julius . Cæsar . Cordara
Ex . Comit. Calamandrenæ
Oriundus . e . Nicia . Palear . Natus . Alexandriæ
Qui . Traductus A . Pueritia . Romanu . Ibi . Recéptus
In . Societatem . Jesu . Annos . Plus . Quinquagenos
Vixit . In . Urbis . Luce . Cumque . Annales . Sui
Ordinis . Scriberet . Suppresa . Societate . Reversus
Ad . Suos . Ubi . Forte . Vitam . Hauserat . Ibi . Ultero
Vitam . Claudere . Statuit ; Ac . Moriens . In . Aede
PP. Barnab. Pro . Sua . Singulari
In . Eum . Ordinem
Voluntate . Condi . Voluit

Obiit . Die . VI. Mensis . Martio
Ann. MDCCLXXXV.
Aet. Suæ . Ann. LXXX . Mens . II . Dies XIX.
Bene . Sit . Animæ . Ejus

53. Orationem in ejus funere habuit Ca-
rolus Eugenius Guaschius Academiæ nomi-
ne, cuius Praefecturam Sociorum suffragiis

ad se delatam plures jam annos Julius ad-
ministraverat. Decreto etiam Decurionum
Monumentum Illi ex marmore in publicis
aedibus constitutum, inscriptione addita ejus-
dem Guaschii, quæ tanti Civis memoriam,
Patriæque benevolentiam Posteris commen-
daret.

Julio . Caesari . Ant. F. Cordarae
 Ex . Comit. Calamandranae
 Ortu . Domicilio . Coptatione . Alexandrinæ
 Qui . in . Societatem . Iesu . Adscriptus
 Potentiorum . Amicitiis . Et . Fama . Doctrinae
 Romae . Diu . Claruit
 Ob . Edita . Plurima . Ingenii . Monumenta
 Scriptor . Habitus . Sui . Aevi . Nulli . Secundus
 Abrogata . Inde . Societate
 Alexandriae . Sedem . Fixit
 Ibique . Senectam . degens . Minime . Otiosam
 Immobilium . Academiam
 Sua . Fecit . Præfectura . Celebriorem .
 Optimates
 Civi . Egregio . P.P.
 Vixit . Ann. LXXX.. M. II. D. XIX.
 Obiit . Prid. Non. Martii . A. R. S.
 MDCCCLXXXV.

Fuit Cordara statura corporis modera-
ta, quæ potius in grandem vergeret, æquis-

simo membrorum consensu, quamquam assiduus labor, scriptioque frequens humeros illi curvos fecisset. Frons ampla, supercilium prolixum; nigri oculi supra modum micantes & vividi; nasus productus, qui que ab recto nonnihil deflechteret; quod proclivitatem quamdam ad sales, & cynici aliquid demonstrabat. Imaginem vero mentis suis ipse met scriptis fortius delineavit, & verius.

ILLUSTRIUM VIRORUM⁷⁷

DE JULII CÆSARIS CORDARÆ

S C R I P T I S

T E S T I M O N I A.

Etsi hoc in genere plura in medium afferri possunt, duo tantum brevitatis caussa selligimus, quæ omnium instar sint.

Bibliotèque des Sciences ec. Biblioteca delle Scienze e delle belle arti per li mesi di Genajo , Febbrajo , Marzo . Tomo I. articolo 6. pagina 89. Parigi 1754. in 8.

Historia Societatis Jesu ec.

„ *L*a Società dei Gesuiti, sì ricca in Istoric particolari, ha di già esercitata la penna di quattro dotti del suo Corpo per scriverne la Storia generale Al presente il P. Cordara esce il quinto incaricato a questa importante commissione, e se non vi abbisognasse altro, che eloquenza e zelo per formare un Istorico di primo rango, egli avrebbe ogni sorte di diritto a questo titolo. Il P. Giulio Ce-

TOM. I.

F

sare *Cordara*, originario di *Monferrato*, e Membro dell' Accademia degli Arcadi di Roma sotto il nome di *Panemo Cissèo* è la più bella penna che abbia l'Italia. Egli scrive nella sua lingua materna con una purezza ed eleganza maravigliosa. Tutta la maestà e tutte le grazie della lingua latina gli sono familiari. Egli n' è padrone, o scriva in prosa, o componga in verso, però malgrado tutta la premura che si è presa di celarsi, si è creduto riconoscere la sua musa nelle famose *Satire del preteso Lucio Settanò*, che fecero anni sono tanto rumore in Italia, e che il pubblico male informato attribuiva al P. *Venturi Gesuita Sanese*. Altri componimenti sul gusto del P. *Cordara*, i quali caratterizzavano il suo genio, ajutarono a indovinare il suo pennello. Forse egli stesso avrebbe confessata la sua opera, se non vi si fossero fatte, come dicono, delle aggiunte, che a lui non conveniva di adottare (si allude ad alcune ridondanti note fatte dal Lagomarsini.) Comunque sia di questi aneddoti, dei quali noi non parliamo qui, può bene ognuno comprendere, quanto il novello *Istorico* era degno della scelta, che la Società avea fatta di lui, e singolar qual segno era capace di sostenere l' impiego affidatogli ec.

CASTRUCIUS BONAMICUS

Julio Cœsari Cordare Soc. Jesu

S. P. D.

*J*ampridem ego dedissem ad te literas, ex quibus facile cognovisses, quam grata mihi fuerit Historiæ tuæ elegantissimæ crebro a me regustata lectione, quamque in eo te amaverim, quod eam ad me subito perferri benigne curasses: nisi valitudine medicisque impeditus, qui me totum ab omni scriptione avocant, & quotidie melius expectans rem distulissent in illud tempus, quo paulo possem diligentius attendere, quod scribebam; cum praesertim intelligerem ad quem virum scribebam; sed, cum nihil morbus remitteret, & ego desiderio jam plane conficerer studium tibi meum declarandi, silere diutius non potui, & malum literarum abs te mearum inscitiam reprehendi, quam desiderari officium. Quamquam pro tua singulari humanitate ignosces valetudini, qua stuporem auxit ingenii, eademque subsidium ademit diligentia; neque respues omnino hanc meam sedulitatem saltem, qua interdum, quo minus habet artis atque industria, eo gratior appetet nativis inusta notis

F 2

veritatis. Ut cumque igitur maximas tibi certe gratias ago, qui Historiam Societatis vestræ prudenter abs te, ornateque conscriptam mihi miseris, causaque fueris summæ voluptatis. Nam quoties eam lego (lego autem quam sapissime) toties cum Græcis illis, Romanisque historicis mihi videor colloqui, qui bene sentiendi, beneque scribendi magistri sunt optimi & soli. Ita enim sentio, fremant licet, qui recentiores nobis nescio quos obtrudunt non improbandos, si veteres imitentur, sin minus, plane contemnendos: His tamen præclaris veterum contemptoribus, neglecta Latinorum, Græcorumque librorum severitate, malii scriptores, quasi herba irrigua, nostra ætate succreverunt uberrime: Qui solidam doctrinam neque habent ipsi, neque pati videntur posse alias habere, delapsique ad delicatas quasdam ineptias optimarum artium disciplinam, quæ veterum fere omnis imitatione continentur, aut irrident, aut negligunt. Qua de causa factum est, ut Historia quoque, maximo humanæ prudentiæ detimento, vel deservatur omnino nostris temporibus, vel ita traçetur, ut res magnæ memoriaque dignæ plebeja quadam scribendi ratione obterantur magis, quam illustrentur. Quo mihi visa est Historia tua admirabilior, quæ, cum res pertra-

cet sanctissimas illas quidem; sed tamen tenues, non bella narret, non prælia, quæ meis historiis majorem quodammodo sonum vocis addere consueverant, tantis tamen nitet ingenii atque elocutionis luminibus, nihil ut fieri possit magnificentius. Adeo nihil est tam humile, quod non possit docti hominis oratione splendescere: Ea certe in eo libro, quem ad me misisti, sententiarum vis, is inest splendor verborum, ut si Cicero scripsisset Historiam, non fuisse aliter scripturum putem. Quapropter gratulor tibi, qui maximi historici nomen non vulgare consecutus es; mihi vero gaudeo, cui Historiæ tuæ lectio jucundissima est, & salutarem sperno futuram; siquidem, ut ait Hippocrates, animi voluptas ad corporis valetudinem plurimum confert: Ut hanc igitur de re tibi gratias agerem, ea mihi causa scribendi fuit. Altera præterea accessit causa, quod Vincentius frater tuæ fama doctrinæ commotus comparari sibi aditum ad tuam amicitiam percupit, in eoque meas apud te litteras aliquod habituras pondus existimat. Is Juri Civili dat operam Roma, spemque mihi affert aliquam ingenii & literaturæ vel ea re in primis, quod tui laudator est mirificus. Eum igitur tanto studio tibi commercendo, quanto Fratrem a Fratre com-

*mendari debere intelligis: eoquè id libentius
facio, quod & tua scribens humanitati con-
fido, & amicitiam doctissimi viri valde fratri
decoram, & non inutilem futuram judico.
Vale.*

*Loci opportunitate ducti subjiciendam censemus
Cordaræ epistolam , qua amico respondet
suo , qui adeo luculentum de sua Societatis
Jesu historia judicium tulerat superiori epi-
stola .*

J U L I U S C O R D A R A

SOCIETATIS JESU

CASTRUCIO BONAMICO

S. P. D.

Laetitiam quam ex tuis Litteris cœpi maximam , corrupit ex parte mæror de tua valetudine , qua , cum te uti commodissima multum intersit omnis litterariæ Reipublicæ , dolendum plane mihi , ac nostris Litteris est eam in præsentia affectam , & diuturno , uti narras , morbo implicitam inveniri . Id si excipias tantum , quod quidem ego accepi molestissime , nihil est in tuis Litteris , quod me majorem in modum non delectaverit . Primo quod meam historiam , munus oppido exile , tibique multis nominibus debitum , grato excepteris animo ; id tanto accidit mihi jucundius , quanto minus sperandum videbatur , eaque in re perspexi eximiam humanitatem tuam . Historiam deinde eandem quod legeris , miratus sum vehementer . Eam ego sanc-

F 4

cum scriberem lectorem speravi nullum nisi forte otiosum aliquem Monachum, cui multum vacui temporis relinqueretur.. Nam quid demum invenias in annalibus Religiosæ Familiæ, quod aliqua cum jucunditate distinere virum possit gravem curarumque multarum ? Nihil grande, nihil novum, perparum ad Rempublicam pertinens. Mera tractantur pietatis officia, eademque usque usque redeunt res, ut progreedi non possis duas tresve paginas sine satietate. Adde similitudinem verborum atque dictionis, quam quidem variare bis, iterum, tertio licet fortasse, at centies milliesve omnino non licet. Cum ea præser-tim scribantur, quæ prisci ævi Scriptores numquam attigerunt. Iстis de causis miror sa-nne tibi homini litteris pariter, atque armis occupatissimo aut tantum fuisse otii, ut posses meam historiam percurrere, aut tan-tum patientiae ut velles: neque possum in eo tuam erga me voluntatem egregiam non agno-scere, quæ sola potuit mollire lectionis mo-lestiam, atque aliquo etiam sensu voluptatis aspergere. Parum tamen est quod legeris, Eam præterea tot cumulas laudibus, ut nisi pro certo haberem te in hac re multum ami-citiæ tribuere, gauderem sane virum tales, tantique Scriptorem nominis de meo hoc vo-lumine tam magnifice sentire, ac loqui, nec scio an non etiam tuo justo judicio in super-biam efferrer. Nam quid evenire mihi pul-chrius poterat, quam laudari ab eo, cuius

judicium aut unice, aut præcipue reformidabam? Quid mallem quam probari ab iis, qui soli de istis rebus recte judicant? Cæterum ut dicam aperte quod sentio, etsi paulo liberaliorem fuisse te puto in ornando me, non proinde arbitror virum tam ingenuum mihi turpiter assentari voluisse. Ut enim illud amicitiæ interdum sit, hoc certe contra amicitiam, veritatemque esset. Unum ergo colligo ex tuis litteris inesse meæ historiæ tolerabilem dignitatem, cuius causa laudari non immerito possit, idque unum satis mihi superque est, ut neque me pœnitentia suscepti laboris, neque ab eo deinceps prosequendo deterrear. Meas quippe vires ex vero existimans, ut videor, mihi summam reprehensionem metuere non debere, ita ad summam laudem adspirare non audeo. Venio nunc ad extream tuam Epistolam, in qua etiam est de quo gratias tibi ingentes agam, ac porro habeam. Vincentium sane Fratrem tuum, quod per istam occasionem ad me miseris, non magis ejus occurristi desiderio, quam meo. Eum quidem certe ego de facie agnoscere vehementer cupiebam, & voluptas mihi fuit agnoscere Juvenem præstanti animo, litteris non leviter tinctum, & fraterni æmulantem ingenii. Quædam a me petiit, in quo putat meam illi operam prodesse non nihil posse. Ego me non operæ, non officiis parcitum recepi, idque cum ipsius causa, tum potissimum tua; idem nunc polliceor tibi, cui

Tom. I.

F 5

& multum debere me sentio, & aliqua re
gratificari summopere velim. Ut deinde suc-
cedat res, optare magis possum, quam pro-
mittere. Habet certe ipsa nonnihil difficulta-
tis, & in arbitrio cujuspiam ex potentiori-
bus posita est, apud quem minus fortasse
valeo, quam ipse judicat. Vale.

Romæ vi. Idus Novembris 1751,

CAROLI ODOARDI STUARDII

WALLIÆ PRINCIPIS

EXPEDITIO IN SCOTIAM

L I B R I S IV.

C O M P R E H E N S A .

LECTORI CANDIDO.

FRANCISCUS CANCELLERIUS.

Opis ego in lucem edo non metum, quod meum alioqui appellare possum jure donationis. Atque ut intelligas, amice lector, quo pacto istud ad me pervenerit, quibusque ego rationibus edendum existimaverim, haec paucis habeto. Scriptor istorum Commentariorum, vir æque modestus ac doctus, quicum est mihi intima necessitudo, eos concinnaverat quondam, habebatque a longo tempore apud se repositos, adeo occulite, ut neque ego, neque aliis quisquam mortaliū sciret. Novissime, dum una sumus, atque alios ex aliis sermones ducimus, incidit forte mentio de Stuardio Principe, de quo tandiu nihil resciri certo posset. Quærenti autem mihi ubinam gentium diversaretur, qui viveret, & an viveret? Haec omnia, inquit ille, sunt in obscuro. Illud certum, in meis adversariis vive-re egregium Principem, ac porro vieturum, atque ita quidem, ut semper lateat: Ad ea mirari ego quid ita esset: Tum ille apertius indica-re de scripto quodam suo, quo olim celeberrimam Principis expeditionem esset executus; quod a se factum ajebat, magis fallendi otii, aut exercendi styli causa, quam ut vellet opus privato studio eleboratum publici juris fieri. Rogavi per amicitiam, ut ejus legendi copiam mihi faceret. Ægre inducebat animum: Induxit tamen ea le-

ge, ut quantocius redhiberem, quod me factum recepi. Jam non est ut referam quam cupide, quantaque cum voluptate opus totum voraverim. Placuit sane mihi majorem in modum, tum ob eloquii nitorem eximium, tum quod scripto comprehensas viderem res scitu dignissimas, & ad memoriam posteritatis insignes. Reddidi cum fide scriptum amico, at simul questus nonnihil sum, quod rem talem me tamdiu celiasset, ac multa subjeci, quamobrem opus egregium non videretur ultra in turpi situ ac tenebris relinquendum. Ille metum excusabat suum, cum diceret, valde veregi se hominum judicia, hac præsertim ætate, cum fastidiosi plerumque sunt homines, nihilque in hoc genere intactum, nihil non acri censura notatum dimittere consueverunt. Se quidem de Stuardio scripsisse nihil, quod non ante scriptum ab aliis, vulgariter invenerit, & quædam non tam de suo scripsisse, quam ex Italicis, Gallicisque monumentis descriptsse, ac latine reddidisse. At dubiam sibi esse monumentorum fidem, quibus nullum auctoris nomen esset præfixum: Neque proinde se de veritate eorum, quæ traderentur, certo scire, neque pro omnibus vadem sponsorremque esse velle. Hic ego, tametsi hominis prudentiam mecum ipse tacitus collaudabam, horari nihilominus eum ut auderet, neque ob vanum obloquentium metum illustri monumento fraudaret istorum temporum historiam. Nam quam multa sunt, ajebam, hujus generis scriptavitio eodem laborantia, haud satis explorata scilicet veritate factorum? Carpuntur illa quidem a multis, at laudantur ab aliis, leguntur ab omnibus; nec si quid falsum admixtum vero est,

idcirco sua scriptoribus laus, aut sua legentibus utilitas deperit. Condonantur facile humanæ infirmitati errores, qui ex ignoratione veri, non ex animi pravitate videantur profecti; præsertim quod certis in rebus veritatem ipsam attinere, & ad liquidum perspicere, difficile admodum, ac desperationi proximum est: Haud facile invenias factum paulo grandius, in quo exponendo scriptores omnes consentiant. Narrantur eadem aliter ab aliis, ut quisque audivit scilicet, & interdum ut sua quemque affecerunt studia, ac privatæ cupiditates. Inde eodem de argomento historias circumferri videoas plane diversas, sibique invicem oppositas, quæ tamen singulæ apud æquos rerum æstimatores & pretium & laudem habent, quod sciant Scriptorem unumquemque veritatem viis quibus potuit exquisiisse, nec diligentiaz in ea investiganda percisse. Ad rem præsentem quod attinet, nihil, addidi, de Stuardio Principe a te traditum video, quod non ante actis publicis, multorum linguis ac literis, fama ipsa traditum pervulgatumque fuerit. Siquid nihilominus falsi subest, scribat alius licebit, & emendatiorem cudat historiam. Haud parum operæ pretium erit, si idipsum tibi debeat Respublica literaria, modo ne facta præclara omnino in oblivione sint. Hæc ego perorabam, & valuit ad extremum oratio apud hominem docilis ac sequacis ingenii. Quamvis enim nullis sibi rationibus persuaderi sit passus, ut opus ipse suum ederet, illud tamen dono dedit mihi, utque de eo pro arbitratu statuerem prolixè permisit, hac tantum conditione imposita, ut siquidem vulgandum censerem, Scriptoris nomen omnino reticerem, cuius rei justas

sibi esse causas affirmabat. Habes igitur, amice
lector, causam, cum ego opus non meum typis
edendum susceperim, unaque habes rationes con-
siliī mei penitus explicatas, quibus quod bene
de te mereri studuerim, id velim æqui bonique
facias. Vale.

LIBER PRIMUS.

Flagrante Europa eo bello, quo bello de hæreditate Caroli VI Cæsar is certabatur, cunctisque prope regibus, vel sua vel sociorum causa, voluntate vel necessitate, ferali dissidio implicitis, inter actores magnæ tragediæ principes ostentat se ex improviso Odoardus Stuardius, Jacobi III magnæ Britanniæ Regis filius natu major, cujus ego res una expeditione gestas brevi commentario complector. Ac principio quidem inermis in theatrum prægreditur, juvenili ferocia magis quam prudenti in speciem consilio, ausus discrimini se committere. Spectatores in exitum rei intenti mirantur audaciam temeritatemque ejus, qui nullo apparatu, nullis copiis, ac præsidio admodum nullo sustinere molem belli contra potentissimum hostem velit. At idem mox, collectis industria viribus, novam appetit scenam, cujus aspectu Europa hæret omnis admiratione defixa. Validis succinctus legionibus regna invadit jure sanguinis sibi debita, arces opere ac natura firmas expugnat, prælia facit, victoriis inclarescit, ea demum felicitate rem gerit, ut potitus majorum

suorum imperio videretur, nisi præclaris cæptis fortuna defuisse; id cæteroqui assetus, ut, sin minus sibi, amicis multum prôdasset suis, magnamque Europæ universæ rerum, ac consiliorum commutationem afferret.

Hæc, tametsi fama pervulgata, visum litteris tradere, tum ut stia virtuti laus tribuatur, tum ut ad memoriam posteritatis transmittantur facta scitu dignissima, quorum testis & laudatrix ætas hæc nostra fuit; eoque facio libentius, quod princeps magnanimus magis quam felix, subita rerum conversione dejectus profigatusque, secundissimis initiis longe dissimilem habuit exitum, nec alium ad extremum cepit fructum laboris, nisi hanc ipsam, quæ maxime litteris continetur, opinionem virtutis, ac nominis immortalitatem: lenimentum amissi regni miserum sane, sed tamen debitum. Moveor etiam ad scribendum ea causa, quod facinora quantumvis illustria, quæ tamen successu caruerint, ex hominum memoria facile disfluant, nisi eadem fuerint accurato, ac proprio volumine comprehensa; seu quod ea scriptores rerum publicarum attingere indiligentius solent, seu quod minus attenduntur res, quarum nulla extens vestigia, seu demum vitio humani ingenii, cuius proprium est solam mirari, atque in pretio habere felicitatem. Adeo quod incepta hujus generis improspera multi e valgo temere reprehendunt, consilia ex eventu estimare soliti. Ea quidem certe

plerique malignius laudant, & parcus; quasi vero quidquam desit ad laudem, cum sola deest fallacissima rerum fortuna. Sane is, de quo scribimus, Odoardus, si susceptam expeditionem, uti fortiter gessit, ita etiam feliciter confecisset, heros haberetur opinione omnium summus, omniumque gentium linguis ac litteris, ut ævi sui miraculum celebraretur: Nunc vero plenum cladis, dejectum, profugum, soli pro merito admirantur ii, qui de rebus recte existimantes, probe intelligunt, gloriam virtute partam sortis errore non aboleri, nec quidquam deesse ad suam laudem, nisi virtus & consilium desit. Ad me quod attinet, si regnum Odoardus, quod certe promeruit, re esset adeptus, regnaretque nunc in avito solio Londini, feliciorem ego illum ducerem, non fortiorum, prudentiorumve, non ea commendatione, quæ in virtute posita est, digniorem. Deesset immo mihi ex ejus laudibus fere præcipua, tolerantia malorum invicta, & in adversis rebus constantia admirabilis, quæ laus non cum amicis communicanda, non inter milites dividenda, sed tota ipsius ac propria est, mihi que materiam scribendi amplissimam dabit. Jam ergo narrationem ingredior admixtandam initio, progressu latam ac variam, exitu luctuosam, Odoardo, ejusque nomini quæcumque incident, gloriosissimam. Ac primum omnium ad amoliendam temeritatis notam, si qua forte ab rerum imperitis egre-

gio principi inusta sit, negotii totius causas rationesque a suis initiis evolvendas suscipio.

Odoardus, cognomento principis Walliae, ita a pueritia fuerat institutus, ut Regni potiundi neque cupidinem, neque spem unquam abjiceret. Hoc cum esset animo adolescens, cunctis regnandi artibus animum excolebat. Inerant ei a natura dotes eximiæ, quæcumque cadere in principem ornatissimum possunt. Forma supra communem modum elegans, & venusta, dignitate tamen quadam gravitateque mixta, quæ deceret principem: Indoles excelsa, liberalis, vivida. Mens exponrecta, & ingentium curarum æque capax ac patiens. Corpus ipsum agile, robustum, suci sanguinisque plenum. Addebat ipse industriam, nullam prætermittens earum rerum, quæ sunt in regali fastigio spectatissimæ. Miram in agendo comitatem facilitatemque cerneret, quam hilaritas oris perpetua, & lepor sermonis commendabat. Sed quantum abhorrebat a fastu superbiaque, tantum covebat ne qua levitate se infra conditionem suam demitteret. Ab otio desidiaque alienisimus erat, maxime vero ab voluptatum illecebribus, quæ Romæ plures juveni ac principi objiciebantur. Multiplici linguarum scientia florebat, nec italice solum, sed latine, anglice, gallice satis commode loquebatur. Multa etiam, ut in tenera ætate, rerum publicarum ac memoriæ veteris intelligentia, quam libris leſtitandis comparaverat.

Ad

Ad militarem vitam ferebatur incredibili ardore, ut ad palæstram virtutis & gloriæ; Et quamquam in urbe nihil, neque ad commodum, neque ad splendorem ac luxum desideraret; atque a populo romano, ita uti regium principem decet, coleretur, hanc tamen sedem fastidiebat ea causa, quod Romæ, ut in urbe sacerdotali, pacis tantum artes vigerent, ipse autem cogeretur interea partem vitæ meliorem per desidiam traducere, atque in turpi otio languescere. Belli ut ferre laborem posset, corpus assidua exercitatione firmabat, ac durabat quodammodo. Ejus plerumque ludi decursiones equorum, ac venatio; non ea tamen venatio mollior, quæ visco cassibusve fit, sed laboriosior illa, quæ decutiendis ignito missili avibus, aut feris grandioribus exagitandis gaudet, in qua sic excellebat, nullus ut illum ferme ictus falleret. Hæc ejus voluptas ex omnibus sapientissima, quam ad totum diem identidem protrahebat, non æstu, non imbris, non ulla cœli inclemensia deterritus, quin nemora saltusque invios pererraret. Sole occiduo domum se recipiebat, lætus ille quidem opima præda, at fame enectus, sole perustus, aut frigore. Ita ad labores bellicos proludebat; quibus cum intelligeret suppeteret sibi animum; congruere ætatem ac vires, unum deesse querebatur, ut in schola Martis, quæ sola duceret ad regnandum via, paululum erudiretur. Nam delineare arcem calamo, ac de va-

TOM. L

G

riis militiae legibus apte disserere; otiosum putabat, nisi hæc scientia usu ipso atque experimento expoliretur. Instabat proinde crebris apud patrem precibus, ne ultra se innertem in urbe attineret. Mitteret se, ubi posset militarem artem experientia condiscere. Se, in spem regni natum educatumque, militem prius esse oportere, deinde regem. Non aliis ad regnum gradibus deveniri posse. Generosum adolescentis ardorem tacite laudabat Jacobus pater, tamen intempestivos impetus leniter reprimebat, serviendum tempori ac necessitati dictans. Immo vero obnittendum contra, reponebat ille, fortunæ injuriam virtute reparandam.

Placuit nonnihil ejus ingenio indulgere per occasionem belli Neapolitani, quod anno MDCCXXXIV. ab Hispanis gerebatur contra austriacos. Indulgendi causa præsertim fuit, quod, proclinati jam rebus Germanorum, ac toto fere regno in potestatem Caroli Hispaniarum principis redacto, ejus belli reliquias persequebatur Bervicii dux, magni nominis imperator e Stuardorum familia. Cum ergo Bervicius exercitum contraxisset prope Cajetam, magnoque molimine pararet eam arcem natura loci atque opere munitissimam oppugnare, Odpardo permisum est ut ad Hispanorum castra contenderet, oppugnationem operosissimam inspecturus. Provocavit ille ad locum haud secus alacer, quam si votorum summam esset consecutus. Tum ad omnia

disciplinæ militaris officia ita compoſuit se , ut adolescens annorum quindecim grandibus natu Ducibus , tiro Veteranis exemplo esset . Erant totius exercitus oculi in unum conge-cti Walliæ Principem . Ne quid noceret ei , nequid incommodaret omnes metuebant . Ipse obequitate castra , cuniculos , aggerem , ma-chinas ; vineas ; quæcumque ad obsidionem facerent curiosius inspicere , solem ac pulve-rem constanter ferre . Idem instar militia vo-luntarii primas laboris & peticuli partes su-mere ; nulli officio deesse . Arcem terra mari-que appetitam pugnacissime defendebant Ger-manni , tela in hostes continenter adigebant , sæpe ad disturbanda opera eruptionem facie-bant . Odoardus , ubi dentior accideret Mis-silium grando ; illuc accurrere ; quoties præ-sidiarii erumperent , prodire in aciem primus ; voce , exemplo commilitones incendere , bellâ quasi fax atque anima . Quæ tametsi Bervi-cius , cui concredita ejus vita , mintis proba-tet , utque audacter magis quam prudentes suscep-ta coargueret , mirabatur tamen , ac ceteris ad incitamentum proponebat . Compulsis denique ad deditiōnēm Austriacis , primus vallum supetvadere conspectus est Odoardus , primus inferre pedem in arcem , non per por-tas , sed per dirutos & hiantes muros , per-que aggestos acervos lapidum voluit , plauden-te milite , ac tantam in Regio adolescente vir-tutem admirante . Hoc militæ specimen pri-mum dedit , ex quo licuit augurari , quæ da-

turus esset documenta virtutis , si quando bellum administraret ipse , neque vero descendи, sed vincendi regnandique causa stringeret ferrum . Post hæc in urbem regressus , armorum desiderio vehementius exæstuabat , neque interim vetera sua studia intermittebat .

Accidit post breves inducias ut denuo vocarentur ad arma Principes , hinc Regina Hungariæ VI Caroli patris hæreditatem tuente , inde multis petitioribus ad eam dilacerandam coortis . Eo bello cum Europæ pars maxima deflagraret , Odoardus majora animo voluntare cœpit , de regno cogitare , hoc suum tempus , hanc occasionem dicere . Movebatur præsertim facultate , quæ nunc daretur commodissima , gerendæ rei . Nam cum Reginæ Hungariæ apertius adversaretur Galliæ Rex , eam contra Angli tuerentur , rumorque increbresceret , quamprimum Anglos cum Austriae societatem armorum coituros , exercitumque auxiliarem in Belgium transducturos ; si avitum regnum hoc tempore reposceret , non defutura sibi Gallorum auxilia confidebat . Ea vero quantulacumque essent , distractis externo bello Angliæ viribus , nequaquam difficile futurum sibi ope veterum amicorum , & clientium , qui multi in visceribus regni censerentur , regno ipso potiri arbitrabatur . Fiduciam augebat , quod intelligeret , non nihil turbarum factionumque esse intra Angliam , beneque multos Georgii Brunsvicensis impe-

rium aversari palam, ac carpere, quibus magis ad quem deficerent, quam deficiendi voluntas deesset. His de causis Jacobum patrem rogabat, sibi ut viam aliquam expediret testandæ virtutis. Nam quid ultra expectandum? Aut quod longioris cunctationis pretium, nisi ut mora flaccescereut amicorum studia, inimicorum contra firmarentur possessione vires, atque interim occasio, quæ nunc se daret pulcherrima, præteriret, nunquam fortassis in posterum redditura? In tanto Europæ motu ac tumultu, nullum principum indormire rebus suis, minime vero omnium debere Jacobum regem, jam tot annos regno spoliatum, atque exulem; nisi forte inani regis nomine & honore contentus, de re ipsa parum laboraret. Se prompto esse animo, neque recusaturum pro gloria ac dignitate regis ac parentis sui, & pro communi causa familiæ, cuivis discrimini caput objicere. Audendum aliquando tandem aliquid, periculum faciendum. Agi de regno, pro quo nihil nimis arduum videri debeat. Quod alias male evenerit, posse nunc feliciter evenire; Et etiamsi res non succedat, haud parvum operæ pretium fore tentasse tantum, atque ita Anglis in mentem revocasse, existere adhuc familiam regiam stuardorum, eamque nec juri suo cedere, nec rebus suis penitus desperare. Vera dici sentiebat Jacobus rex, tamen ætate atque usu rerum edocitus quantum in grandibus cœptis aleæ sit, nihil te-

mere suscipiendum statuebat, & negotium ampliabat. Odoardus contra moras omnes impotenter ferebat.

Commodum ea tempestate adscitus fuerat in consilium intimius regis Galliae Petrus Guerrius de Tencinio cardinalis, vir industrius, Stuardæque familiæ studiosissimus, qui cum olim designatione Jacobi regis in collegium cardinalium cooptatus fuisset, hoc nomine debere se illi plurimum profitebatur, nihil optabat avidius, quam ut vicem rependere aliquam posset principi de se optime merito. Ac forte nuper, Romæ cum esset, & negotia legationis gallicæ administraret, non modo Odoardum frequentaverat ipse assidue, verum etiam in gratiam familiaritatemque ejus induxerat Tencinum equitem, fratri sui filium, acerrimi virum ingenii, qui erat ordinis hierosolimitani legatus apud pontificem maximum constitutus. Tencinius ergo Cardinalis, seu quod Odoardi desiderium per se perspexerat, sive occultis Tencini equitis litteris incitatus, statim atque in illud, quod dixi, regis consilium receptus est, hoc primum efficiendum sibi statuit, ut Odoardus in Galliam evocaretur, & ad regnum recuprandum subsidijs militum atque pecuniæ juvaretur. Ita porro evocandum censebat, ut Jacobo regi spatium non relinqueretur consultandi super ea re diutius, morasque ne-
stendi. Nam neque ipse suopte ingenio abhorrebat a properantia, magnis interdum re-

bus conficiendis utili, & quo celerius id perfecisset, eo se magis gratificaturum Odoardo, fervidissimæ indolis principi, sentiebat. Quia vero corrupti negotium poterat, si vel unius mortalium suboluisset, rem non benevole minus quam caute administrandam putans, in occasionem tacitus imminebat, quæ quidem ultro oblata quærenti est in hunc modum.

Sancitq; inter Hungariæ Reginam, ac Georgium Brunsvisensem Angliae Regem foedere, deductisque ad Schaldin fluvium magnis utriusque gentis copiis, cum & nova Anglorum auxilia in Belgum deportanda propediem essent, & Batavi, qui adhuc in neutrīs partibus fuerant, consentire parirer cum Austriae, & quamprimum consociaturi cum iis armis dicerentur; agebatur in interiore consilio regis Galliae, si quo distrahi modo tantæ hostium vires, ac dissociari possent. Apparebat namque, nisi concrescens turbo mature dissiparetur, gallicis exercitibus minus recte futurum post hac in Belgio, cujas confiendæ provinciæ concepta spes erat. Hoc loco Tencinius, posse enim vero dividi hostium vires, non alio tamē modo posse facilius dixit, quam si Jacobus III Angliae Rex, qui jamdiu exul a suis regnis Romæ degeret, in sociale bellum traheretur, & ad regnum recuperandum juvaretut. Filiu illi esse virtutis egregiæ, regni, gloriæque eupientissimum, qui bellum administrare commode posset. Is si cum justa militum manu in Scotiam se infer-

ret, & aviti patrimonii possessionem armis reposceret, Scotiam continuo omnem in armis futuram, & magnam etiam Angliae partem transitionem facturam. Esse nimurum Scotos ad rebellandum pronissimos, cum aliis de causis, tum præsertim veteri odio atque æmulatione cum Anglis, quos sub Georgio Rege longe sibi antepositos videant, ac rerum suarum arbitros pati cogantur. Eosdem Stuardorum totos esse, non tam superiorum regum memoria, quos semper optimos æquissimosque habuerint, quam Jacobi nominatim caritate, quem suscepérunt olim iucribili voluntate ac studio, regemque salutaverint. Maximo autem opere auctum iri studium propensionemque eorum, si præsentem & armatum viderint Jacobi filium Odoardum, principem excellenti virtute, cunctisque corporis animique dotibus ornatissimum. Præterea ex Anglis bene multos, sive externi imperii fastidio ac satietate, sive innato rerum novarum studio, respectare ad Stuardos, ac suppænitere iam plerosque; quod regiam familiam, regni hæredem legitimam, nullamque noxam commeritam, indigne projecerint, ac tamdiu exulare sint passi. Catholicos quidem certe omnes, qui multi in utroque regno essent, nihil malle quam catholico subesse principi, ac suo; qui si daretur, sublevarentur ipsi plurimum, & ab intolerandis oneribus, quibus modo oppressi inveniantur, respirarent. His aliisque de causis minime esse dubitandum,

quin sola stuardiani belli denunciatione res Anglorum publica multum perturbaretur, Angli vero milites cogerentur, relicto Belgio, in suam insulam celeriter renavigare, ac res suas domesticas, quæ alienis potiores unicuique sunt, curare. Ita nihil obstitorum gallicis copiis, quominus victoriæ cursum prosequerentur in Belgio, ejusque provinciæ atces impune occuparent. Ita ipsos fortasse Batavos continendos, ne quid contra Galliam hostile molirentur. Quod si fortuna cœptis aspiraret in tantum, ut stuardis denuo rerum potirentur in Anglia, familiam nobilissimam, apprime catholicam, & Galliæ semper additam, in suum regnum restituisse, eamque novo ac tam insigni beneficio demeruisse, id enimvero Ludovico regi christianissimo pulchrum, at decursu temporis utile etiam fore.

Secundissima approbatione accepta est in concilio Tencinii oratio. Rex, qui sinceram amicitiam cum Jacobo coleret, nec diffiteretur, fortunam ejus afflictam ab se præcipue erigi oportere, consilium eo collaudavit magis, quod eodem tempore sibi facultas daretur utilitati suæ serviendi, tum etiam gloriæ, atque amicitiæ. Decernitur ergo ut in belli societatem vocetur Jacobus eo nomine III: Angliæ rex: Ut ejus filius Odoardus Roma evocetur in Galliam: ut ad invadendam Scotiam naves & arma comparentur: In primis vero ut hæc omnia festinatione summa, ac nullo strepitu administrentur.

Tota enim rei summa in celeritate ac silentio posita videbatur.

Hæc in aula Versaliensi decreta Decembri mense ineunte, anno MDCCXXXIII. Paulq post dimidium ejusdem mensis, Romam advenere Angli duo nobiles, ex Gallia profecti eo consilio, ut per speciem visendæ advenatum more Urbis, negotium de Odoardi expeditione conficerent, ipsum vero Odoardum nominatim magnis pollicitationibus, ac spe ingenti proposita, ad maturandam profectionem pellicerent. Alter publicis ad Jacobum litteris, quæ tradi regiis legatis fidei conciliane causâ solent, erat instructus, & gallici internuncii munere occulte fungebatur. Alter habebat in mandatis, ut Odoardum ipsum in itinere assecaretur, eaque propter secum ferrebat literas liberi commeatus anglicas, quæ ementito nomine iter facturo, si quo casu interciperetur, præsidio essent. Non est ut referam quo loco, quo tempore, quanta dissimulatione peracta Legatio fuerit, ne quid manaret in pubblicum. Quod ad rem pertinet, admissus in colloquium a Jacobo rege, coram Odoardo filio, Tencinoque ordinis hierosolimitani legato, gallicus internuncius, expedita omnia, ac factu facillima demonstrabat. Nihil prope militum esse relictum in Anglia, omni militiae robore in Belgiam devecto. Multos inveniri in Scotia ex primoribus, qui sub ipsum Odoardi adventum raptim arma sumerent, & magna clientum agmina

ad ejus signa dederent. Nihil negotii fore Regnum imparatum occupare, quo tempore defensores adessent nulli, amici fautoresque plures, lique optime animati. Naves, commatus, arma abs Gallia, pecuniam ab Hispania sufficium iri. Adornari jam in portu Brestensi Classem validissimam deportando in Scotiam Principi, nihil tale adhuc suspicante Aula Londinensi. At celeritate opus esse. Corrumphi facile posse occasionem mora: Sin celeritas adhibetur, omnia feliciter eventuta. Hæc ille prolixè loquebatur. Eadem justi patrui Teucinius Eques suadebat.

Atque his movebatur sane Jacobus Rex pro rei gravitate plurimum, neque tam sua, quam liberorum causa, quos Regno natos relinquare in privata fortuna, atque adeo in tristi exilio pigebat. Nam sibi quidem faciem Regni jacturam dicebat ea ætate, quæ sensim vergeret, atque eo vitæ instituto, quod a curis ac strepitu maxime abhorreret, quum præsertim nihil Regiæ dignitatis deesse sibi intelligeret Romæ, præter incommoda & curas. Sed quamquam ita esset, eventus belli incertos extimescebat, rem talem videri sibi satis maturam negabat. De subsidiis, quæ ad belli usum essent parata, de numero militum, ac pecuniarum, aliisque conditionibus doceri postulabat uberius, atque distinctius. Rebus ancipitibus committere vitam Filii, qui spes Regiæ domus, & prima Patris voluptas esset, nefas putabat. Ut minus

festinaret faciebat magnitudo ipsa promissorum, quæ, ut ex fide optima viderentur profecta, re præstari haud facile posse sentiebat. Principes, ut amicissimi sint, cogi interdum necessitati magis, quam amicitiae obtemperare. Quæ factu facillima videantur in pacato consilantium congressu, ea sæpe in ipso discrimine difficillima inveniri. Componendum aliquando tandem esse bellum, quod nunc tanta contentione inter Principes gereretur. Quis vero quales pacis conditiones futuræ sint, præsagire certo queat? Quid si Rex Galliæ pacisci cogatur conditionibus magis necessariis, quam honestis? Summos quoque ac potentissimos Reges variam experiri in longiore bello fortunam, atque ita demum solere inter se de coticordia transigere, ut qui legem imponat ex una parte, accipiat ex altera, ac suis quisque rationibus prius consulat, deinde amicorum. In ejusmodi transactionibus, non tam jura partium valere, quam vires. Sæpe vincere qui propior existio fuerit; sæpe qui melior causa sit, eum postremo loco ac numero haberi. Hæc se, non alienis tantum exemplis, sed proprio etiam experimento didicisse, ac plus nimio habere comperta.

Ita loquentem tacitus respectabat Odoardus. Sed is vultu moeror, ea frontis contractio, ut plane videretur dictis nullo modo acquiescere. Quod cum Rex animadverteret, alium repente sermonem exorsus: Cæterum,

Inquit, in hac re non tam meum, quam Principis negotium agitur, de quo proinde neminem praeter ipsum statuere magis decet. Ad me quod attinet, satis ego laborum, ac vicissitudinum, cum per ætatem ac vires libuit, subii. Nunc annis gravem, angoribus fatiscentem, de sempiterno magis, quam de caduco fluxoque Regno cogitare fas est. Ætas illi rebus & gerendis, & considerandis idonea; Ipse quod visum fuerit statuat. Rem ego totam ipsius arbitrio permitto; nec enim videri velim oblatum beneficium per socordiam respuisse, neque committam ut ulla me dies ignavum coarguere, aut parum de familia mea sollicitum possit. Unum oro, ut quidquid ipse consilii ceperit, bene ac feliciter vertat. His dictis, innuit Filio, ut quid ipse sentiat libere aperteque pronunciet.

Odoardus, vultu ad lætitiam explicato, breviter sententiam peregit in hæc verba. Si de alia qualibet re ageretur, quam de Regno, de gloria, ac de tua Rex dignitate, equidem difficultate operis, quod in deliberationem adducitur, non mediocriter commoverer, nec ulla fortasse res tanti apud me esset, ut ejus causa divelli ab amantissimo Patre, ejusque carere aspectu, quo nihil mihi in hac vita jucundius, vellem. Sed quando eæ mihi propoununtur res, quas & voce, & exemplo tuo didici rebus cæteris, atque ipsi adeo vitæ anteferre, quid istam demorari expeditionem debeat, plane non video. Opus aggredior plenum

laboris, atque periculi, Sit ita sane. At his
 itineribus itur ad gloriam. Belli incertus est
 exitus; at certa gloria, at magna spes. Quid
 vero sperandum, nisi aliquid audeas? Cave
 tametū putes, me inter virtutem ac temerita-
 tem nihil ponere, eoque esse animo; ut peri-
 culis objicere caput velim, tebus non antea
 exploratis. Non id agitur nunc, ut bellum
 in Scotia suscipiam, sed tantum ut profici-
 scar in Galliam. Ibi, ut in loco proximiore,
 belli consilia agitabuntur, quod equidem non
 suscipiam, nisi aliquanto plus spei ostenda-
 tur, quam periculi. Cum ita sim compara-
 tus, quod mihi metuas nihil est, quod mihi
 tibique gratuleris, longe plurimum: Mihi qui-
 dem, cui licebit aliquando emergere ex tur-
 pi otio, ac fortunæ vultum ostendere: Ti-
 bi, cujus per hanc occasionem virtus egre-
 gia, totque experimentis probata, revire-
 scet, ut spero, in Filio non degener. Hæc
 eo dicente, Rex detersit leviter manu quas
 natura expresserat lacrymas. Vedit Odoardus,
 eaque re paululum perturbatus, ita perrexit.
 Sentio equidem, gravem amantissimo Patri ac-
 cidere discessum Filii, tam longo post hac tes-
 rarum, ac marium spatio absfuturi. Sed noli
 quæso Rex privatas cupiditates, cum nego-
 tium agitur publicum, ac porro summum, au-
 dire; magisque quid Regem hoc loco debeat,
 quam quid Patrem, vide. Si ullus esse la-
 crymis locus in hac nostra separatione pos-
 set, nulli justius uberiorusque lugendum esset

quam mihi, cui carissima quæque relinquenda, omnesque naturæ necessitudines uno velut iœtu sunt abrumpendæ; quo tandem ituro? Ad ignotos, ac forte ad interitum. Sed nihil tanti est. Serviendum gloriæ natura licet repugnante, & invita. Plura non sustinuit Jacobus. Precatus Deum O. M. ut id bene ac feliciter eveniret, filio potestatem fecit proficisciendi, cum collibitum esset, in Galliam, ac conventum dimisit.

Secundum hæc itineri Gallico se Odoardus accinxit, profectionemque maturavit tanta celeritate, ut inter Anglorum adventum, & ipsius discessum dies interjecti sint tantum viginti. Totum hoc porro tempus datum componendis ad eum modum rebus, ut abire posset quam occultissime. Nam si quo indicia res innotesceret, periculum ei præsentissimum creabatur, tum ab Anglis, qui totum mare mediterraneum navibus obsidebant, tum ab Anglorum fœderatis, qui magnam Italiam partem infestam habebant. Difficultates objiebantur ex adverso multæ gravesque, quæ rem desperationi proximam faciebant. Mare, ut dicunt est. Anglorum Classibus interclusum, tamen necessario attingendum ex parte, qua saltem itur ab Liguria in Galliam. Terrestria itinera alicubi aperte inimica, suspecta alibi. Summa interea hiems, fœdi imbres, viæ gelu, pluviis nivibusque corruptæ. Ad hæc, metu pestilentia in Sicilia grassantis, custodiebantur per Italiam limites provinciarum,

portæ urbium cancellis ac milite sepiebantur, utque peregrinus quisquam advenerat, quis, unde esset, quo pergeret, curiosissime perquirebatur. Quin ad Genuensium fines prohibebantur aditu viatores, nisi prius experientio dierum quindecim probassent valetudinem, quæ res properanti moram molestissimam afferebat. Postremo posse Principem excedere ab Urbe sic, ut de itu ejus in Galliam nemo suspicaretur, difficillimum, ac vix sperandum videbatur. Qua enim arte falleret sagacitatem Populi Romani, pavidentis omnia, ipsas pene hominum cogitationes mentibus inclusas introspicientis. Ejus inquam Populi, qui more prisco inquirere curiosius in facta procérum, eorumque nihil dissimulare, prætermittere nihil solet? Nihil ne interluceret Civitati oculatissimæ, eo præsertim tempore, cum per occasionem belli Italici frequenteriores in Urbe aderant omnium gentium adventæ, convenæque; cum studia partium maxime incalescebent; cum Oratores Principum ad omnem rumoris auram, & ad levissimos quosque motus excubabant? Et etiamsi reliquam civitatem eluderet, qui posset domesticos nunquam non hærentes lateri? Ab his vero timendum maxime, præpterea quod inter familiares Principum delatores plerunque aliqui occulte versentur; cuius quidem pestis nonnulla pridem suspicio fuerat in aula Jacobi Regis, ac tum erat. Vedit Odoardus quid his rebus subasset incommodi. Nihil

tamen deterritus, adhibita industria atque virtute, terrestres æque ac maritimas difficultates feliciter superavit. Quodque magis mirare, profectionem celavit tam exquisito artificio, ut non innötuerit Romæ, nisi post dies ab ejus discessu undecim. Hæc quemadmodum fuerint administrata, juvat paulo exerci diligentius, quippe scitu digna, atque olim, si usus poseat, exemplo futura.

Principio ex duobus Anglis, quos abs Gallia submissos dicebamus, unus in Galliam remittitur, ut Ludovicum Regem de proxime Odoardi adventu faceret certiorem. Alter præire jubetur Massam, Lunensis Provinciæ oppidum Ligustico littori ferme junctum, ibi securutum. Principem opperiri, quæque ad prosequendum intra fines Genuensium iter usui essent opportuae explicare. Huic commissa Odoardi nonnulla supellex fuit. Namque ipso equo proficiisci constituerat, cursoris in momen, nullo impedimento, aœ comitatu admodum nullo, nisi unius famuli. Monetur deinde e famulis unus, vir notæ fidei, strenuus, ac viarum peritus, ut certa die ad iher Gallicum præsto sit, quod esset cum uno quodam ex aulæ proceribus peragendum. Gaveat tamen, ne ea de re cuiquam mortaliū indicet. Postremo, quia illud erat præcipuum ne discessum Principis ullus domesticorum prænosceret, ordo omnis gerendæ rei in hanc modum componitur. Præfinita die ad v Idus Januarias, qua Odoardus se da-

TOM. I.

H.

ret in viam, ad eam diem venatio solemnis indicitur ad Cisternam, oppidum secus viam Appiam situm, trigesimo circiter ubi urbe lapide, propter circumpositos mirae amplitudinis saltus venatui opportunissimum. Huc famuli venatoresque cum instrumento venatorio praemittuntur. Eo erat similior vero apparatus, quod per istos prorsus dies soleret quotannis Walliae Princeps, una cum Henrico fratre Duce Eboracensium, eodem excurrere venationis causa, quæ venatio ad dies ferme quindecim extrahebatur. Consilii interea, quod arcane agitabatur, consciæ erant admodum pauci, atque hi ferme, qui ejusdem exequendi delecti fuerant administri. Totam machinam versabat præcipius ejus artifex Dombarius, vir Scotus genere, prudens in paucis, ac miræ in agendis rebus dexteritas, qui primam Odoardi adolescentiam rexerat. Addubitatum parumper, an non in societatem arcani esset vocandus Henricus Eboracensium Dux. Cum eo Odoardus communiciari negotium cupiebat. Nam, præterquam quod fratrem amantissimum insalutatum dimittere vix ferebat, adolescentis prudentia pœtate major, ac sæpe experimento perspecta, ne non arcani fidem servaret dubium omne eximebat. Tamen, re maturius expensa, visum hanc officii partem prætermittere, ne quod forte extaret in ejas vultu mæoris indicium, quod cæteris suspicionem afferret.

Solam itaque præ oculis habens magni fa-
cioris gloriam, cæterasque naturæ cupidita-
tes virtute comprimens, perrexit Odoardus
uti solebat hilariter cum fratre, cum dome-
sticis, cum amicorum quibusque ageré usque
ad extremum, magna admiratione Jacobi Re-
gis, Dombariique, qui vultum ejus tacite ob-
servabant, quidque animo coqueret non igno-
rabant. Id mirari præsertim licuit pridie
quam abiret. Cum enim percrebrisset urbe
rumor die postero Regios Principes Cisternam
prefecturos, ad eosdem consulutandos vene-
runt sub Vesperam, uti fit, ex omni fere no-
bilitate præcipui; Odoardus vero, non ani-
mo, non vultu perturbatus, qua solebat co-
mitate venientes exceptit, detinuitque, singu-
los compellans nominatim, illatum de venatione
sermonem protrahens, jocos interdum
intenserens, ita prorsus ac si vere animi cau-
sa esset progressurus in Villam, non iter lon-
gum, difficile, periculosum suscepturus, non
quorum aspectu deinceps, rebusque omnibus
quibus a prima pueritia insueverat, caritu-
rus. Consentiebat Odoardi virtuti virtus Ja-
cobi, qui cum animo esset supra quam credi
possit exulcerato, tamen conventui interfuit
tanta oris tranquillitate, ut nemo inclusam
giuu tristitiam interpretari vel levissima con-
jectura potuerit. Soluta inter voces fausta
omnia comprecantiam cœtu, secuta est priva-
tim coena, accubueruntque, uti solebant, am-
bo cum Rege liberi. Nihil mœsticie, nihil in-

usitati ab circumfusis Aulicis animadversum. Remotis quin etiam dapibus, breve temporis spatium per hilariora colloquia traductum est, donec assurgens Rex filios dimisit, ac fausta prece abeuntes est prosecutus. Prior in sua couclavia se contulit Odoardus; at mox per aditum interiorem regressus ad Patrem, horam cum eo integrā sine arbitris posuit.

Atque hoc demum in congressu, cum supra verba loqueretur mōrens Pater, mōrens item Filius exciperet, credibile est non-nihil naturæ fuisse condonatum. Nullas equidem fuisse unquam lacrymas puto veriores, justioresque. Divedebatur ab amantissimo Patre Filius, quo non aliis amabilior, futurus in tempus posterum, non solum procul ab ipsis conspectu, quod tamen esset gravissimum, sed inter ignotos, inter incerta belli pericula, & sexcentas mortes, uni relicitus sibi, ac suæ virtuti. Ac Jacobus quidem Rex, ut erat propter adversos fortunæ casus ærumnosissimus Principum, ita isto filio Patrum fortunatissimus sibi videbatur, ac porro erat. Vicissim Odoardus, quantumvis de se parum sollicitus, Patrem tamen optimum, a quo egregie educatus, & ad hanc ipsam qua ducebatur gloriam institutus fuisset, quem vitæ ducem, quem virtutis magistrum habuisset, qui cum conjunctissima semper voluntate vivisset, in tristi senecta, atque orbitate invictissimus relinquebat. Una tamen re, inquit, multum erigor, atque sustentor, quod in

Henrico fratre non leve tibi solatium solitudinis relinquatur. In eo certe filium es habiturus multo meliorem me. Hujus præsentia filii desiderium alterius soleris licebit, donec melior nos fortuna conjungat. At, si quid veri mens augurat, brevem mœrorem excipiet voluptas summa. Adest fortasse præstituta divinitus dies, quā vertantur familiæ nostræ vices, ac damna sarciantur. Vive Rex, tēque mihi ac Regno incolumem sèrva. Ad ea Jacobus, pauca pro loco ac tempore protolutus: Macte, inquit, fili ista virtute, ac scito, unam mihi rem fore in hac vita jucundissimam amoto te, quod recursabit subinde menti tua isthæc excelsa indoles, ac talis me filii patrem esse gloriabor. His dicitis, Syngrapham ptotulit suo obsignatam nomine, qua Odoardum Filium Walliæ Principem Regnorum suorum Angliæ, Scotiæ, Hiberniæque administratorem supremum appellabat, in eumque Regiam potestatem transferrebat. Hanc, subjicit, habebis apud te, cum usus poscet in publicum emittendam. Multa dehinc addidit plena pietatis ac prudentiæ monita, quæ mémisisse olim juvaret. Postremo in genua provolutum arcte complexus, eique bene precatus, flentem fletu ipse madidus secedere, atque ire cubitum jussit. Paucas admòdum quieti horas Odoardus dedit. Circa tertiam vigiliam noctis adesse rhe-
dam, ac tres præterea equos cum ephippiis jubet. Velle enim proficisci ante lucem, &

codem die, si ita superis placeret, venationem auspicari Cisternæ. Quibus rebus celeriter administratis, Duci Eboracensi nunciari a se mandat, ut pone, cum visum fuerit, subsequatur; Ipse, assumpto viæ Comite Scheridonio equite, quo utebatur Progubernatore, cum eoque consensa rheda, ad portam Lateranensem progreditur. Præiverat aliquanto Staffordius eques, Præfectus Regii Stabuli, sequente, & equum phaleratum manu ducente eo famulo, quem de itinere Gallico monitum diximus; atque hi pariter, ut jussi fuerant, in ipso egressu portæ constituerant, Principem opperientes. Odoardus, ut affuit, eos conspicatus in equis stantes, perinde quasi subito equitandi æstu corriperetur, consistere aurigam jubet, rheda delabitur, insilique in equum. Tum, rhedarium famulosque ut falleret, elatiore voce denunciat Scheridonio, pergit: ipse quidem suo itinere per Marinum: Se per Albanum Oppidum viam carpere, affuturum, uti juveniliter gloriabatur, Cisternæ multo quam ipse temporius. Nimirum a porta Lateranensi progradienti duplex objicitur via, utraque Cisternam dicens, per Marinum una, altera per Albanum, quæ duo sunt Oppida suburbana, salubritate Cœli, ac Romanorum præcipue rusticationibus nota. At prior militaris, & multo commodior. Per certa enim intervalla hospitia sunt publica constituta, ubi quicumque ultro citroque commean, pretio persoluto, veredos, si vo-

lunt, & aurigas ad celeritatem commutant. Hac ire Neapolim publici Tabellarii solent. Altera aliquanto est brevior, sed per hitemem foede lutulenta, crebris gurgitibus intercisa, ac ferme impervia. Prius vero quam ad id viarum divortium venias, altera occurrit ad lævam via, qua itur Tusculum. Jam ergo Odoardus sibi per agrum Albanensem iter esse fingebat. Obstare in speciem Scheridonius doli gnarus. Difficultatem itineris, quod esset ea tempestate impeditissimum, objectare: Id si resciret Rex, ægre laturum pronuncia- re. At surdo canebat. Odoardus, admissio incitatoque equo, viam pervolat cum Staffordio, ac famulo, ejicitque se in viam Tu- sculanam: Quod ne Rhedarius animadverte- ret, Scheridonius interea demorari parumper eum, ac distinere studuit, simulato in ascen- su rhedæ lapsu fortuito, nec innoxio: Atque ubi satis spatii interfluxisse visum, tunc de- dum progredi jussit. Dilapsus in hunc mo- dum Odoardus, atque ab oculis Rhedarii sub- ductus, capiti inducit tegumenti genus, quod totam prope faciem velaret. Eo uti viatores solent hiberno tempore ad arcendum frigus, ipse ne internosci a quoquam posset uteba- tur.. Tum dimisso Staffordio, datoque ei ne- gotio uti suas ex condicto partes ageret, jus- so antem famulo sequi se, cum jam præteriis- set alia ex parte rheda, convertit equum, relegitque celerrime quod peractum fuerat viæ ad portam usque lateranensem. Hinc defle-

ctens ad dexteram secus urbis moenia, totumque ambitum murorum quam longo traectu porrigitur, silentio noctis prætervolans, Flaminiam primo, deinde per pontem Milvium viam ingreditur, qua itur in Etruriam.

Erat ipsi necessario utendum aliquo stratagemate, si quidem frui vellet beneficio publico veredorum, & qua cœperat festinatione iter prosequi. Namque ita lege cautum est, ut equi isti meritorii non tradantur viatoribus, qui privatis equis ab initio instituerint iter. Neque id non præviderat Odoardus. Itaque multum cum processisset, relata via militari, divertit Caprarolam, Oppidum tricens quinis ab urbe millibus passuum, subiitque recta in ædes Farnesianas, ædificii mole atque structura nominatissimas, quæ erant id temporis Trajano Aquavivæ Cardinali, Regis Hispaniarum apud Pontificem Maximum administro, permisæ ad rusticandum; ita ut vulgo unus aliquis putaretur e Cardinalis ejusdem familia. Porro Aquaviva in antecessum, utpote arcani totius conscius & particeps, adesse ibi jusserset e proximiore equili publicos equos duos in usum, ut obtendebatur, Tabellarii occulte in Hispaniam mittendi. Qui cum essent in promptu, pasti atque ehippiati probe, nihilque deesse præter sessorem videretur, eos Odoardus Tabellario haud assimilis, sumpsit confestim sibi, eademque die ingressus denuo viam consularem, iter deinceps reliquum usque Genuam quatri-

duo conficit, equis per usitata spatia commutatis.

Eo ita diurnis nocturnisque itineribus progressiente, Cisternæ interea ad rem occultandam fabula agebatur pulcherrima, ac propter novitatem varietatemque eventum non tacenda. Actores pauci, sed egregii omnes, atque omnium facile Princeps Scheridonijs, quem extra portam Lateranensem ab Odoardo relictum demonstravimus. Is ubi Cisternam attigit, percunctatus ex iis qui primi occurrerunt domesticis de Principe, neque dum advenisse eum edocitus, mirari vehementer angique coepit. Enim vero juveniliter illum fecisse dicere, qui viam eo anni tempore impeditissimam inire maluerit, relicta commodiore ac tuta. Accusare se, qui permiserit. Quæ cum impatientius, & irato similis pronunciaret, agmen famulorum turbari, ne quid adversi acciderit suspicari, sperare tamen meliora, num appareret subinde querere. Evolutis hanc inter anxietatem ac metum horis circiter tribus, adest cum suo comitatu Dux Eboracensium. Tum vero gravissime turbatum est. Nam cum reliquisset Odoardus amantissimas ad Fratrem litteras de sua profectione in Galliam, eique tradi jussisset in ipso itinere Cisternensi, nuncio nec opinato adolescens graviter vulneratus, facile ad eam se composuerat ægritudinem, quæ erat nunc simulanda de industria, ut veri species imponeretur fabulæ. Dux ergo Eboracensis, com-

perto nondum advenisse fratrem, qui tanto præisset intervallo, ac viam breviorem tenuisset, perturbatus, inquietus, omnino aliquid subesse infortunii statuebat. Mittendos proinde quam maturime certos homines per viam Albanensem, quid acciderit explorandum. Dum parantur equi, dum turba domesticorum ut in gravissimo casu trepidat, nunciatur advenire citato equo Staffordium. Ea res metum cumulavit majorem in medium, cum solus conspiceretur is, quem constabat in viam se deditse cum Principe. Staffordius, ut affuit, equo delapsus, præfatusque bono sint omnes animo, frustra expectari eo die Principem docet, nec forte affuturum nisi post triduum. Equo videlicet haud Albano procul prolapsso, allistum humi esse leviter unamque costarum impegisse sic, ut non nihil tumoris extaret. Ob eam rem divertisse in proximas ædes Albanenses (est Albani principale Palatum, Jacobo Regi in usum Rusticationis addictum), ibique curationis causa consistere. Periculi subesse nihil; at nisi remedium præsens adhibeatur, censere Chirurgum, difficiliorem longioremque curationem fore. Unum modo Principi cordi esse, ne quicquid id est innotescat Regi: Rogare propterea, ne frater, ullusve domesticorum loco se commoveat, sed perinde omnia, quæ ad venationem pertinent administrentur, ac si ipse adesset. His auditis rebus Scheridoniis, haud secus quam si vera nunciarentur

exæstuans, se vero negat posse cohiberi quin Albanum propere accurrat. Tali loco, ac tempore deserit a se Principem, suæ præser-tim curæ commissum, nefas dicit. Staffordius contra per quidquid sanctum ubique est ora-re, atque obtestari, ut quiescat. Principi nihil neque ad vitæ usum, neque ad cura-tionem deesse. Ad omne ministerium suffice-te se, unumque famulorum, qui adesset, præ-ter ædium custodem. Si quisquam alias ac-cederet, id Oppidanis suspicionem allaturum, atque inde rem, quam esse occultissimam oporteret, facile divulgandam, magna Regis perturbatione, nec sine principis indignatio-ne ac stomacho. Vera dici persuasum est cun-ctis, qui circumfusi aderant; cumque æquum videretur morem gerere Principi, Scherido-nius, vix demum multorum deprecatione ac suasionibus exoratus, nihil ultra movit. Sta-fordius Albanum se retulit; Dux vero Ebos-racensis, ne de lapsu Principis cuiquam in-dicaretur, domesticis in communi interdixit.

Rem ita confictam, quia vero simillimam, veram crediderunt bona fide omnes ad unum, familiares pariter atque extorni; neque enim impetrari potuit, ne statim ad aliquos Cister-nensium manaret. Eidem affirmandæ opinio-ni, diebus proxime consecutis submittebatur identidem Albano nuncius cum Staffordii co-dicillis, quibus de valetudine Principis me-liora afferebantur, quodque promissum initio fuerat de ipsius adventu ad diem tertium, de-

hnuo promittebatur; ac certius. Illuxerat tam
dem tertius dies. Eo adventurum die Princi-
pem nemo dubitabat: Cum circa occasum so-
lis, dum maxime in occursum ejus prodibat
Eboracensium Dux, adest praeter omnium opi-
nionem tabellarius cum Staffordii litteris, in
quibus erat, placere Principi ut venatio trans-
feratur ad lacum Foliani, quo accessurus ipse
esset die insequenti. Jacet Foliani lacus ad
radices Circæi montis, longe a Cisterna mil-
libus passuum decem. Venatu abundat locus,
& ad occultandum arcanum mire opportunus
videbatur, retrusus quippe, infrequens inco-
lis, &, si paucos piscatores excipias, mera
solitudo. Huc igitur migratum est postridie,
didita prius fama Cisternæ, eodem propera-
se jam Principem ex Albano. Tum, etsi nul-
lus appareret Foliani Princeps, eaque re va-
rie afficerentur servuli, venatoresque, ve-
natio nihilominus læta instituitur ab Duce Ebo-
racensi, suamque uti quisque agat rem cun-
ctis edicitur. Plures venatio dies tenuit; quo
tempore de absentia Principis neimo familia-
tum commonere quemquam externorum po-
tuit; tum quod erat commercium cum cæte-
ris mortalibus interclusum; tum quod clan-
culum resignabantur omnium litteræ, ac si
quæ ea de re mentionem facerent, igni trade-
bantur. Nam ad piscatores quod attinet, qui
diebus prope singulis ex eo lacu piscium in-
gentem copiam convestante Romam solent, ho-
mines mire rudes, solum adire forum pisca-

torium soliti, nullam suspicionem faciebant. Et nihilominus iis, cum discedebant Romam, conceptis verbis mandabatur, ut si forte interrogarentur de Walliae Principis lapsu: ac valetudine, eum dicerent ex toto consanuisse, valere quam qui optime, laboremque assiduum in venatione ponere. Hæc ut opinio latius spargeretur, Romam mittebantur idem tidem Apri, capræque silvestres magno numero, atque inter proceres dispertiebantur nomine Principis, veluti pars prædæ, quam venatu collegisset. Atque his demum artibus effectum, ut de itu ejus in Galliam nullus in urbe rumor, ac ne suspicio quidem fuerit ad dies undecim.

Postea vero quam r̄es manavit in publicum, difficile dictu sit, quanta civitatem admiratio compleverit; qui deinde motus animalium, quam varia hominum judicia furent. Nullus ad plures dies sermo frequenter exauditus. Ea de re summi insimique, ut sua quemque studia affecerant, ita existimare, ac loqui. Pars laudare virtutem alacritatemque Regii Juvenis qui avitum Regnum quocumque suo periculo quassitum isset. Pars consilium ejus mirari magis, quam probare. Multi sententiam sustinere, rei exitum expectandum dicere. Boni omnes, qui semper in urbe sancta quam plurimi, ut id ad incrementum Religionis feliciter eveniret, superos comprecari, ac vota facere. Equi tamen patiter iniquaque Juvenem interea ornatissimum

desiderare, eruptum Civitati Romanae lumen,
 & ornamentum præcipuum conqueri. Præ cæ-
 teris Benedictus Pont. Max. quem omnium
 primum Jacobus ipse Rex de Filii expeditio-
 ne certiorem fecit, re audita, ac vehementer
 collaudata, a lacrymis non tempera-
 vit; sublatisque in Coelum oculis, enim ve-
 ro beatissimum fore se dixit, si tot inter ca-
 lamitates, quibus jamdiu Christiana Respu-
 blica conflictaretur, hanc sibi lætitiae partem
 reservassent Superi immortales, ut restitutam
 in suum Regnum Stuardorum familiam, exi-
 mie Catholicam, ac de re Catholica insigni-
 ter meritam cerneret. Id si eveniret vivo se,
 nihil fore præterea cuius rei causa prorogari
 sibi vitam cuperet. Addidit Sanctissimus Se-
 nex, si qua re coepta provehere ipse posset,
 se neque operæ, neque ærario, utcumque
 tunc ob temporum difficultates exhausto, par-
 citurum; quam verborum magnificientiam re-
 deinde, factisque cumulate exæquavit.

Fuit præterea ex eruditioribus, qui Odoar-
 di profectionem reputans tanta solertia, ac
 felicitate confectam, non solum omen inde
 cepit rerum prospere gerendarum, verum
 etiam videre sibi visus est redditum his tem-
 poribus Demetrium, Seleuci Philopatoris Sy-
 ria Regis filium, quem tradit Polybius simil-
 limo olim astu ab urbe Roma, ubi obses at-
 tinebatur, excessisse, ac paterni hæreditatem
 Imperii adiisse. Comparationem itaque insti-
 tuit inter Demetrii fugam, profectionemque

Odoardi, ac luculento scripto exarata in vulgus edidit. Ut talium avidissima sunt Romanorum ingenia, libellus urbe tota volavit, magnaque omnium approbatione fuit exceptus, gratulante sibi Populo Romano, hoc etiam ætati suæ restare ex veteri amplitudine ac dignitate, quod Romæ educarentur Regum liberi, neque hinc prodirent nisi excellenti virtute ornati, & ad regnandum optimè instituti. Et erat sane utriusque facta similitudo, ut in Odoardo revixisse quodammodo Demetrium diceret. Principis utriusque conditio eadem, regalis scilicet. Ambo Regnia sibi debitibus excludebantur, ambo Romæ vitam inertem traducere cogeabantur; Ille quidem decreto Senatus, cui Reges omnium gentium parebant; Hic iniquitate fortunæ, cui summos quoque Principes obtemperare necesse est. Animus utriusque ingens, & fortuna major. Congruerat ætas annorum viginti trium. Par discedendi causa, cupiditas Regni & glorie; Neque minus Odoardo, quam Demetrio periculosa profectione, eoque cavendum ut clandestina, & fugæ quam simillima esset. Venationem proinde simulant ambo, eundem ambo venationi locum designant prope Circeum montem; Hoc autem obtentu, elusa omnium, & maxime domesticorum sagacitate, alter ad ostia Tiberina divertit, atque inde vela facit in Phœniciam; alter Cursoris habitu ac ritu, uti dictum est, fetur in Galliam.

Unum defuit, ut quemadmodum virtutem Demetrii Odoardus fuerat æmulatus, ita parem meteret fructum virtutis, parem laboris exi-tum iaveniret. Sed aliter visum Superis, quorum curiosius vestigare consilia, nec utile, nec fas nobis est.

Odoardus interea ab Oppido Caprarola, nullam neque noctu, neque interdiu quietis partem capiens, Massam venit. Ibi ante aliquot dies constiterat Anglus ille Nobilis, de quo dictum supra, & ad iter reliquæ peragendum cuncta providerat. Pervicerat in primis, ut sibi cum doméstico quodam suo Genuam progressuro pateret intra fines Genuensium aditus, prætermisso valetudinis experimento. Neque id ægre impetraverat; seu quod multum resedisse per eos dies ferebatur pestilentia vis in Sicilia, & Liguriæ Claustra laxius custodiebantur; seu quod ipse Massase, commovebat, qui locus propter vicinitatem minime erat suspectus; seu demum quod venales custodes pretio corruperat. Quare simul atque Massam Odoardus attigit, Anglo, de quo dicebam, se adjunxit in morem famuli honorioris, cum eoque Genuam iter facere intendit; Emensus antem equo præputta ac confragosa regionis juga, Genuam ipsam intravit Idibus Januariis, circa meridiem, quinta quam Roma excesserat die. Hac primum in urbe, exceptus amici domo, quievit aliquantulum, curavitque corpus. Nam ante hoc tempus neque vestimenta posse.

suerat unquam, neque somnum ceperat, neque quidquam gustaverat cibi, præter ovoidum paria quædam properanter hausta. Eadem tamen die in vesperam inclinante, conducta rheda, iterum se dedit in viam Savonem versus, quam postridie urbem subiit.

At Savone parum ac prope nihil absfuit, quin præteriti laboris fructum omnem, ac spem futuri perderet. Oram ligusticam, qua parte spectat ad occidentem Solem, intersecat Marichionatus Uneliensis. Eandem claudit, atque abs Gallia Narbonensi disternat comitatus Niciensis: quæ duæ sunt Regis Sardiniae Provinciæ, haud magnæ illæ quidem, sed natura locorum, & angustis viarum fauibus tractu difficillimæ. Rex porro Sardiniae, cum esset Anglorum & Austriaeorum, innexus fœderi, loca hæc cum validis copiis tuebatur contra Gallos, Hispanosque, qui jamdiu Italiam imminebant, ejusque perrumpere claustra tentabant. Erat itaque per istum terræ tractum aditus Odoardo præclusus; eaque propter conductum fuerat in portu Finariensi actuariorum hac lege, ut ad certam diem adesset Navarchus Savone, nostros viatores exciperet, ac transportaret Antipolim, qui Galliæ portus venientibus ab Italia primus occurrit. Placuerat ejus generis navigium agile & expeditum, tum ad celeritatem, tum ut proprius radere littus posset, vitaretque occursum navium Anglicarum, quæ toto illo mari longe lateque discurrebant. At quæ sors naviga-

tium est , reflante Austro contumaci , & agitato vehementius pelago , neque ad præstitutam diem Navarchus assuit , neque Odoardo per sex ipsos dies egredi portu Savonensi licuit alio qualicumque navigio . Quam molesta acciderit Juveni fervidissimo tam longa mora , primum est conjecturam facere . Postquam Italiam pene omnem uno velut impetu pervolaverat , hærere cogebatur in ipso prope Galliæ limine , atque eo prorsus in loco , ubi gravior instabat timoris causa , periculumque præsentius . Habebat namque in oculis minaces Anglorum puppes , totamque eam oram prætexentes prospectabat . Quid vero si vulgata jam esset per Italiam , ut videbatur credibile , profectio ipsius ? Quid si , quod in tanta delatorum frequentia facillimum factu erat , Matthevio innotuisset , Anglicæ Classis Præfecto ? Actum de se , atque omnino de suis rebus sentiebat .

In tam difficiili rerum articulo , merito perturbatis & comitatu cæteris , unus animum non abjecit Odoardus , sed magis , ut virum fortem decuit , occurrere malo statuit , ac fortunæ adversitatem superare virtute . Videbat omnem esse salutis spem in audacia repositam . Consilium itaque iniit audax , sed pro loco ac tempore necessarium . Finarium progressus terrestri itinere , nactusque in promptu suum quod dixi actuariolum , eo statim consenso , explicari ventis vela jussit , si forte nocte una posset Classem inimicam præter-

vehī, quæ in Anchoris stabat e regione Vil-læ Franchæ. Quæ demum cunque evenirent, fiduciam faciebant liberi commeatus litteræ, quas ab Anglico Præfecto dolo exsculptas, ad eumque Romam delatas alibi diximus. Consilium, Deo protegente, ac spirante a puppi vento validissimo, successit ad votum. Quiddam tamen accidit, unde certius suspi-caretur cognovisse jam hostes de suo itine-re, sibique insidiari, Prima luce, dum ma-xime illud peragit spatium, quod inter Mo-nacum, & Antipolim haud longo tractu por-rigitur, Angli e bellicis navibus conspicati brevem phaselum tam procelloso mari, tam audacter vela facientem, expeditum aphra-ctum cum manipulo armatorum miserunt, si-ve ut interciperent eum, sive ut explorarent tantum. Cum neutrum liceret, quod erat Phaselus longo spatio summotus, Angli nihil secius insequi fugientem institerunt usque Antipolim, eodemque pariter appulerunt. Ne-que verò intra portum molesti esse desie-runt. Rogabant nostri, ut intra Urbem re-ciperentur; Idem ut sibi liceret minaciter po-stebant Angli, venisse se affirmantes ad coe-menda cibaria: Quod nisi admitterentur ipsi, neque vectores Finarienses admitti oportere contendebant. Gubernator Urbis, cui adve-narum ignota conditio, ne alterutris injuriam faceret, utrisque ex æquo exscensionem veta-bat, præcise negans fas sibi esse quemquam ex ora Italica venientem admittere. Qua re

efficiebatur, ut cogeretur Odoardus egredi portu denuo, atque ubi in apertum prodiisset, hostibus in prædam cedere. Aphractus interea Anglorum, ac Finariensis Phaselus quam minimo intervallo distabant, ac pene se contingebant, neque alteri alterius effugere aspectum licebat. Quod nunc dum reputo, periculum Principis exhorresco, qui tam proxime abesset ab hostibus numero pluribus, animo ferocissimis, & armatis. Vim illi quidem abstinuerunt, credo, reverentia asyli, quod nomen apud omnes gentes sanctum inviolatumque est. Cum tamen in eorum vultu quiddam extaret procellosum ac turbidum, id saltem rogarunt nostri Prætorem, ut Anglos annona instructos portu excedere primos cogeret: Quo impetrato, Princeps aperuit illi sé, ac conditionem suam. Hæsit attonito similis Prætor, qui nihil minus cogitaret. Quod ignotum haecenus repulisset, prolixe purgavit se. Et nihilominus, ne viseretur Britannis iniquior, qui negatam iis exscendendi facultatem aliis concessisset, translato uti tunc licuit in aliud navigium Principe, dimisit e vestigio, qua venerat, onerariam, quam portu egressam Angli rursum appetierunt, ac Monacum usque fugientem exagitarunt. Primis deinde se intendentibus tembris, nullo edito strepitu, portum Gubernator adiit, eductumque e Navigio Principem in paratam domum introduxit. Paucas Antipoli horas Odoardus posuit, soli notus Gu-

bernatori. Hinc terrestri itinere Avenionem contendit, qua in Urbe cum degeret Ormon-dii Dux, vir ætate ac rerum usu gravissi-mus, Stuardiæque familiæ vetus Cliens, cum eo communicare sua consilia, atque omnem ordinem gerendæ rei constituerat. Quo factō, præmissis ad Galliæ Regem nunciis adventus sui, Lutetiam venit..

Aliis interea super aliis ex Italia litteris nunciabatur Londini, Stuardium Principem, Jacobi Regis (Regni Anglici petitorē illi vocant) filium natu majorem, répente ab ur-be Roma in Galliam evasisse, haud dubie evocatum ab Rege Galliæ, qui hujus objec̄tu Principis hostile aliquid machinaretur adver-sus Angliam. Rumor, etsi Aulæ Londinensi molestus, spernebatur initio, non quod vanus putaretur, sed quia intererat Georgii Regis ne glisceret in Vulgus res, qua valde turbari statns rei publicæ poterat. Ecce autem haud multo post afferuntur ex Gallia Nuncii, Classem ingentem, quæ jam ante ma-gno apparatu, & ignoto consilio in portu Brestensi adornari copta esset, tandem armis militibusque, & omni belli copia instruētam probe vela fecisse, & ad fretum Anglicum, quod manicam vocant, proras direxisse. Alii mox superveniunt, rumoremque dissipant, no-vam parari Classem Dunqueræ; tantum vero navium ac militum eo contrahi, ut plane ap-pareret de transportando exercitu, exscensio-neque facienda cogitari. Quin Angliae Scotiæ-

ve littora tanto molimine peterentur, nemō dubitabat. Et erant qui dicerent, visum sibi Dunquercæ Juvenem præclara forma, cultu-que insigni, quem majores minoresque Duces unum præ cæteris venerarentur, præsertim ex Hibernorum Legionibus Regi Galliæ stipendia facientibus; Hunc vero ipsissimum esse Odoardum interpretabantur. His rebus cognitis, turbatum est Londini, ut in negotio gravitat-
is supremæ. Georgius Brunsicensis Rex, æque timendum sibi intelligens externe ab incursione Gallorum, atque interne ab turbu-
lentis multorum consiliis, qui rebus novis stu-
dere, ejusque aversari Imperium videbantur, consilium solemne indicit. Post ipse in con-
sessum veniens, quid contra Angliæ liberta-
tem religionemque in Gallia agitur, docet. Ordinibus autem regni denunciat, si quidem manere velint in fide Regis, cui se se Sacra-
mento obligaverint, nunc re & factis osten-
dant. Responsum est ab utroque Ordine,
se vero in Regis potestate semper futuros,
neque permissuros ut contra communem pa-
triam & religionem quidquam inceparetur
impune. Dictis facta consenserunt. Nempe Angli, tum insita æmulatione a Gallis dis-
sidentes, tum contra eos recentibus offenditionibus efferati, etsi ab Stuardiis suopte ingenio minime abhorrebant, hos tamen im-
poni sibi per vim ab Gallorum Rege, iniquissimo ferebant animo. Hinc ad hostium im-
petus propulsandos studium omne conversum,

& quædam prævertendis motibus intestinis provisa.

Principio contra Odoardum nominatim, ut contra hostem publicum, Regnique perturbatorem majestatis lege damnatum, atrox editum proponitur. Eum si quis maſtaverit, sicario triginta librarum Anglicarum millia e publico ærario persolvenda promittuntur, quæ summa ad rationem nostram revocata nummum est aureorum centum viginti millium. Catholici deinde omnes, quod ea natio clam favere Stuardiis putabatur, Londino excluduntur, denunciaturque iis, capitale fore si intra decimum ab Urbe lapidem inveniantur. Erant sub signis octo militum veteranorum millia, in Belgum prope diem decehenda ad exercitum foederatum. His injungitur, insula ne excedant. Et quia parum in his esse praesidiū videbatur, suppletur novis delectibus Regius exercitus, novi scribuntur milites, & ad ultimas Regni oras, quæ magis paterent hostibus, in praesidio collocantur. Educuntur præterea bellicæ Naves, totumque prætexere jubentur littus, qua parte vergit in Galliam. Trevorio demum Legato Anglo, qui Hagæ comitis apud Batavos considebat, negotium datur, ut mittenda quam primum curet in Angliam sex armatorum millia, quæ pro veteri amicitia ac societate invicem sibi auxilio deberent Angli, Batavique, periculo ingruente. Namque in hanc legem a longo tempore consenserunt duæ nationes conjunctissimæ.

ut communem rem tueantur. Sumptum hisce perficiendis rebus liberaliter offerabant Regni Ordines, & ampliorem etiam pecuniam, si usus posceret, promittebant.

His non contentus Georgius Rex, ne quid omnium omittaret, quod ad avertendam procellam videretur idoneum, tametsi præcipuam defensionem in armis ponebat, jus etiam experiri, ac negotium ex æquo & bono agere cum Rege Galliæ statuit. Hæc proinde ei significari per suum Lutetiæ Oratorem jubet: Auditum esse Londini de clandestino adventu Stuardii Principis in Galliam, variisque rumoribus circumferri, venisse eum hoc animo, ut Gallicis sussultus auxiliis invadat Angliam, quod Regnum ad se jure sanguinis pertinere diceret. Enim vero rem videri adeo indignam, ut ægre fidem inveniret. Haud facile adduci posse quemquam ut credat, Christianissimum Regem, nulla adhuc belli denunciatione, tale quid contra Angliam moliari, tamque hostiliter in ipsum nominatum Angliæ Regem grassari voluisse. Cum tamen rumor in dies invalesceret, ac vehementibus comprobaretur indiciis, petere Georgium Regem ut stetur pactis foederis Ultrajectensis. Esse in iis, numquam Galliæ Reges Stuardiæ familiae patrocinaturos, eamve in suo consistere Regno permissuros. Stuardium ergo Principem Ludovicus Rex pro sua æquitate absistere procul jubeat, atque extra Regni fines confessim dimittat. Ad hæc postulata

nihil perdiu responsi datum , qui erat planus negandi modus . Sed cum instaret vehementius Legatus Anglicus , ad extremum Amelotus , Galliae Regis primarius minister , in haec verba respondit . Frustra citari pacta ab eo , qui fidem pactorum prior violaverit . Haec utrinque ex aequo servanda fuisse . Simul ergo ac Georgius Angliae Rex satis fecerit pro injuriis , quibus & Galliam laceraverit , & amicitiae conditiones infregerit , Regem quoque Galliae staturum paetis , neque recusatrum in eo negotio quid sui consilii esset appearire . Quo responso exulcerati sunt Angli maiorem in modum , ut jam res ad apertam offensionem spectaret .

Re ipsa secuta post paulo est belli mutua denunciatio , utrinque hostiliter agi coeptum . Cæterum etsi Odoardus Classem Dunquericanam concenderat , utrum vere ea Classis ad invadendam spectaret Angliam , dubitarunt postea , nec immerito , rerum prudentiores viri . Dubitandi causa fuit , quod naves octoginta numero , refertæ licet milite & commeatu , prius etiam quam portu solverent , coorta vix tempestate , vela posuerunt , atque ab incepto penitus destiterunt ; nec multo post , remissis ad sua contubernia Legionibus , bellique copiis in promptuaria convectis ; ejus expeditionis omnis est cogitatio deposita . Classis quin etiam Bresteusis cum portu solvisset , atque in Altum processisset , quod diceretur plus nimio quassata ventis , nulla re

gesta, ac ne tentata quidem, in Galliam fuit
reducta. Quorsum ergo illæ tantæ navium,
& armorum minæ? Forte ad deterrendos An-
glos, ne reliquum exercitum cis mare mitte-
rent in Belgium, cujus potundi spem Galli
conceperant. Forte etiam ut percusus tam
terrifico ac vicino belli apparatu Georgius.
Rex ocyus revocaret ad tuitionem sui Clas-
sem, quam sub Matthevio habebat in mari
infero, atque ita liberum relinquetur mare
Mediterraneum navibus Gallorum Hispano-
rumque, quæ jamdiu hærebant in Telouensi
portu ob sessæ, liceretque tandem iis prodiere
in apertum, ac Philippum Hispaniarum Prin-
cipem cum maximis copiis deportare in Ita-
liam. Nam, cum Alpium aditus, omniaque
terrestria itinera a cœrime custodirentur ab
Rege Sardiniae, per eamque partem irrumpe-
re desperarent Hispani, ad maritimam trans-
vectionem spes omnis reciderat, quam ta-
men Matthevius opposita classe prohibebat.

Id ut vulgo crederetur multæ effecerunt
res, sed illa in primis, quod cum Matthe-
vius nihil secius in sua statione consisteret,
tunc demum Classis Telonensis, quæ ex Gal-
licis navibus Hispanicisque, uti dictum est,
constabat, egredi portu est jussa, ac prælio
decertare cum Anglis, si forte exigenterentur
per vim, qui astu retraxi ad sua littora
non fuissent. Sed neque id satis prospere
cessit. Atrox conserta est pugna ad Stecades
insulas, quæ, ut non nimium læta acciderit

Anglis, foederatos ab mari infero extrusit prorsus ac depulit. Faeti culpam referebant deinde Hispani in Præfectum Gallicum, qui certamine abstinuisse, suasque naves, non tam in pugnam eduxisset, quam in spectaculum alieni discriminis continuisset. Ipse iniquitatem loci, ventorum adversitatem, necessitatis vim excusabat. Totam certe hostium impressionem Hispani sustinuerunt excellenti virtute. Nonnullas navium Anglicarum tormentis laceraverunt, ac remulco discedere coegerunt, unam demerserunt, perdiu anticipitem prælli fortunam fecerunt. At demum obruti numero, navibus partim deustis, partim male multatis, coasti sunt ad Hispaniæ oras se recipere: Quo facto, consilium eorum de obtinendo mari, transportandoque navibus in Italiam exercitu, penitus est interversum. His ergo de causis, quæcumque ex adverso obtenderentur, vero haud absimile visum est multis, noluisse tunc quidem Galliæ Regem bellum urgere contra Angliam, neque apparatu illo Navalii aliud speciæ, quam ut ne Angli pergerent Austriacis auxilio esse, sive in Belgio contra se, sive in Italia contra Hispanos.

Utcumque fuerit, hæc cum opinio multorum mentibus insedisset in Anglia, & Aullam cum primis Londinensem occupasset, id Odoardo commodissimum accidit. Nam Georgius Rex, pro certo sumens Galliæ Regem de Stuardorum fortuna haud magnopere la-

borare, deque invadenda Anglia aut nūfī
quam serio cogitasse, aut ab ea mente pe-
nitus discessisse; de priore anxietate tantum
remisit, ut qui nuper ad tutandum Regnum
externas opes poscebat, nunc satis superque
esse præsidii diceret in populorum fide atque
virtute. Itaque, ut jam omni solutus metu,
non modo Hollandis subsidium, quod con-
ferre parati erant, cum actione gratiarum re-
misit, verum etiam octo, quæ dixi, Anglo-
rum millia trajicere jussit in Belgium, seque-
ac Regnum militiæ robore spoliavit, ut la-
bantes Austriacorum res confirmaret. Nec
ita multo post ipse, tradita rerum admini-
stratione deleclis ex ordine Senatorum Qua-
tuor viris integerrimæ fidei, in Germaniam
proficiscitur, acturus e propinquo apud Prin-
cipes Augustales, ut Carolo VII, e Bojerum
familia Imperatori, quem cita mors interce-
perat, Franciscus Lotharingus, Etruriæ ma-
gnus Dux, Reginæ Hungariæ maritus, in
Imperium subrogaretur. Adeo nihil sibi a
Gallis, nihil Regno timebat suo. Parte alia
Angli, Stuardum Principem cum putarent
Gallorum viribus destitutum, hoc minus
aversari eum cœperunt, quod non eandem
arbitrarentur ejus, atque hostium causam.
Quem cum Gallis conjunctum ferre nequa-
quam poterant, eorum armis exutum aut
amabant, aut certe non magnopere respue-
bant. Tantum interest ad odium benevolen-
tiamve multitudinis contrahendam, cuius

quisque amicitiae illigatus inveniatur. Neque id Odoardum nesciebat. Quare ut magis moliret Anglorum animos, non tam sibi, quam Gallis, ut putabatur, amicis fautoribusque suis infensos, faciendum sibi statuit, ut nec Regis Galliae amicitiam ostentaret, nec ejus auxiliis, quæ offerebantur amplissima, nisi parce admodum & oeculte uteretur, ita prorsus ac si popularium dumtaxat suorum benevolentiae fideret, seque totum permittere ipsorum arbitrio vellet. Hoc consilio, quod ipsi etiam Ludovico Regi valde probatum est, quamdiu Lutetiæ constitit, menses omnino sexdecim, Versaliensem Aulam frequentavit nunquam, raro se dedit in publicum, nec fere nisi cum Anglis, Scotis, Hibernisque, quorum ingens numerus in ea Urbe versabatur, consuetudinem junxit.

Interim de statu rerum Anglicarum oculite quærens, hæc reperiebat. In Anglia haud satis perspici, quo plerique inclinarent. Divisa nempe esse hominum studia, & multos, opinionibus male præsumptis occupatos, a Stuardiis abhorrente ea tantum causa, quod propensione Galli dicerentur, Religione Romani essent. At Scotorum maximam partem, non solum ex ima plebe, verum etiam ex primoribus, Stuardiorum dominacionem profusis studiis expetere. Non animum iis, non audaciam ad rebellandum deesse, sed tantum Ducem. Si quis signum tolleret, Regnum momento omne ad ejus partes tran-

situm. Vigilare quidem Regios Magistratus in Urbibus oppidisque celebrioribus; ac montanorum familias, quæ magno censerentur numero, & gens Scotiæ ferocissima ac bellissima haberetur, a suis singulas Principibus regi; istorum autem plerisque ita esse comparatos, ut pro suis antiquissimis atque optatissimis Regibus nihil dubitarent res fortunasque, atque ipsam adeo vitam dare in omnem casum. Tempus gerendæ rei videri opportunissimum. Abesse procul Georgium, Germaniæ ac Romani Imperii negotiis occupatum. Quatuor viros Regni administratores nihil extimescere, in magna securitate versari: Veteranum militem omnem cum peritissimis quibusque belli Ducibus in Belgium esse transgressum. Et quamquam Castella quædam Scotiæ aptis præsidiis militum tenerentur, tamen justum exercitum adesse nullum, nec facile posse coalescere. Littora demum Insulæ, præsertim ex parte occidua, immunita prorsus inveniri.

Hoc habitu rerum Odoardus in spem negotii prospere conficiendi erigebatur, neque deerant qui occultis subinde nunciis ac litteris sollicitarent eum ad maturandam profectiōnem in Scotiam. Ipse cunctabatur tamen, nihil temere audendum statuens. Post annum in rebus explorandis insumptum, placuit periculum facere. Prius vero quam suum ipse caput, in quo belli summa vertebat, discreti objiceret, certos submisit homines in

Scotiam, qui prima jacerent conjntationis semina, sollicitarent ad defectionem populos reconditiores, iis præsentem pecuniam, & arma largirentur. Dum hæc tentandi quodammodo vadi causa geruntur, res, quantumvis caute tractaretur, nescio quo suboluit inditio, & quædam est tumescens seditionis afflata suspicio Londini. Protinus Edemburgum, urbem Scotiæ Principem, advolarunt rigidi cognitores, quæstiones severissimas instituerunt, quosdam perfidiæ suspectos in vincula contruserunt. Sed cum nihil certi criminis a quoquam excusperent, rati suppliciorum misericordia satis conterritam multitudinem, nihil ultra moverunt, ac Londonum pacata omnia nunciantes redierunt. Quibus amotis, hoc tutius deinde concrescere seditio cœpit, quod omnis videretur suspicio diffusa. Eo paulatim deducta res est, ut cohiberi ultra vix posset Montanorum conspiratio, celari ea quidem certe nullo modo posset. Tunc demum Odoardus, plenus bonæ spei, confirmato ad audaciam animo, proficisci statuit. Ad perfectiōnis modum quod attinet, duo tantum ipse requirebat. Alterum, ut nihil hostile præesse, nihil Gallicum ferret. Alterum, ut strepitum ciēret nullum, neque prius profecturum fama vulgaret, quam profectum. Tertium addidit amicorum industria, ut quam minimū habēret periculi. Res autem est omnis in hunc modum composita.

Est in Armorice latere extremo, ad ostia

amnis Ligeris, portus haud magni nominis, scopulorum tamen objectu tutus, quem Fanum Nazarii vocant. Objacet ei Bellinsula, Calonesus antiquis dicta, brevis insula, portu eadem, & arce valida gaudens. His in locis, quippe secretioribus, apparatum itineris fieri placuit. Hibernus quidam nobilis, Wel-sius nomine, qui a longo tempore degebat in Gallia partes Stuardorum secutus, myoparonem conduxit eximiae magnitudinis, a turba nautica & commeatu optime comparatum, tormentis itidem bellicis duodeviginti munitum, utque ad praestitutam diem in portu Nazariensi adesset, providit. Sed quia periculoso videbatur, tot discurrentibus per Oceanum navibus Anglicis, navigio uni committere vitam Principis, eodem tempore adesse jubetur prope Bellipsulam navis regia, curulibus tormentis septuaginta, ac sexcentis militibus Gallis instructa, quae myoparonem praesiret aliquanto, praesidii futura, si quid forte adversi inter navigandum occurret. Bellicae navis Praefecto, viro strenuo, reique nauticæ expertissimo, defendendi, custodiendique myoparonijs cura demandatur. Quibus ita comparatis rebus, Odoardus, parva dumtaxat domesticorum manu stipatus, fanum Nazarii clam omnibus petit, patatum myoparonem concendit, ac vela facit, brevi intervallo praeveniente, uti dicuntur est, bellica navi. Hoc apparatu, quis credat? Regi potentissimo bellum inferebat, ac de Regno potiun-

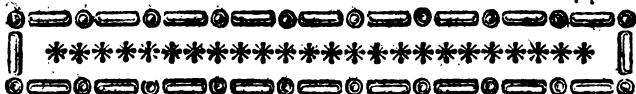
tiundo cogitabat. Totæ ejus copiæ septem domestici. Tanta juris virtutisque fiducia!

Solvit Odoardus ex Gallia circa dimidium Mensis Julii, Scotiamque attigit sub initium Sextilis, Anno MDCCXLV, diebus ferme quindecim in navigatione positis; quæ si paulo fuit longior, non id adversitate ventorum accidit, sed quod circuere Angliam maluit ex parte meridionali, atque in occiduam Scotiæ oram, utpote minus custoditam, appellere. Cæterum, etsi secundissima usus navigatio-ne, proxime abfuit a pernicie, deveniebatque haud dubie in hostium potestatem, nisi de navi bellica fuisset provisam. Proiectus in Altum, totamque præterlapsus Angliæ oram australem, processerat jam ad fretum Hibernicum, porro tendens ad Ebudas Insulas, quæ multæ sunt in mari Deucaledonio. (Eas nunc Angli, quod ad occiduam Scotiæ plagam jacent, patrio vocabulo Westernas appellant.) Ecce autem dum maxime flectitur circa Hiberniam, apparet ex adverso in-gens numerus navium Anglicarum, quæ uno & maximo comitatu vela faciebant. Ducebat agmen una majoris alvei in belli usum ar-mata, quæ Gallicas ut conspexit naves, a cæteris statim divisa, obliquat sinus in ven-tum, iisque minaciter appropinquans, vim intentat. Præfectus Regiæ navis, cui com-missam Principis custodiam tradidimus, occu-prit venienti magno animo. Produci tormenta, stare in armis milites jubet, acerrimam de-

TOM. I.

K

fensionem parat. Id modo agebat ipse, ut distineret hostem, donec spatum evadendi daretur myoparoni. At sensim incaestentibus animis, certatum est horas continenter septem incredibili ferocia, neque prælium nisi intereurus noctis diremptum; quo prælio unaquæque navium vincere, atque altera potiri poterat, nisi se vietam & exitio proximam arbitraretur. Tanta utrinque clades fuit. Odoardus interea e media pugna dilapsus, iter suum tenuit nullo infesto occursu, delatusque in mare Deucaledonium, Maleum (Mulam indigenæ vocant) appulit, unam ex Ebudis. Ut est ea insula brevi freto, seu potius æstuario, a continenti discussa, facilis inde trajectu pervasit in Scotiam, conseditque cum suis comitibus in Valle Finaniensi, intra fines Loquabriæ.

LIBER SECUNDUS.

Cognito Odoardi adventu, statim amici
clientesque ejus in vicina juga suggressi re-
gionem pagatim concursare, crebrasque mon-
tanorum familias ad arma vocare coeperunt.
Adesse tempis, ajebant, quo respicerent ali-
quando se, ac miserrimam conditionem suam.
Nam quoisque tyrannis serviendum? Nun-
quam ne externum propulsandum imperium?
Nunquam impositum cervicibus jugum excu-
tiendum? Irant secum: suo se Principi ac
liberatori adjungerent; ejus simul injurias ac
suas justo pioque bello persequerentur, li-
bertatem dignitatemque pristinam sub legitimo
dominatu recuperare studerent. Georgium
Regem ne metuerent, qui magis more tyran-
norum metueret ipsos, profugissetque jam in
Germaniam sua conscientia damnatus. Quæ
ut latius spargerentur, litteras ubique disse-
minabant Dublinensibus typis impressas, quib-
us Princeps ipse Odoardus Scotorum gentem
amicissime compellabat, & ad obsequium Ja-
cobi parentis sui verbis gravissimis revocabat.

Erant in iis litteris multa; quibus Geot-
gio Regi ingens confareretur invidia. Non Re-

gem esse eum, sed Regni possessoreū injustum, qui nullo bono jure obtineret imperium. Nihil deinde habere Regis, præter nō men, & male creditam potestatem, qui nēque populo jus diceret, neque publicam procuraret rem, sed obtentu boni publici nationis opes unice liguriret, novas quotidie emungendæ pecuniae vias exquireret, nova semper subsidia insatiabili aviditate exigeret, atque immensum argenti numerum quotannis Hanoverum natale solum transmittenret. Non sic Stuardios regnasse Principes majores suos; non sic Jacobum Regem æquissimum, seque ipsum regnaturum. Multum enim interesse utrum Princeps imperit et idem natus, an extrarius. Hunc velut in hoatico degere, atque unum, dum licet, agere, ut Regni alii quando tandem dimittendi spoliis ditescat. Illum populorum sortem, quæcumq; ea sit, suam ducere, communis patriæ caritate. Hæc prolixius executus, sermonem deducebat ad iniquissimæ proscriptionis edictum, quod contra ipsius caput promulgatum docuitus. Dolebat vitam suam venalem fuisse habitam, armatis in suam perniciem sicariis, & pretio ad parricidium incitatis. Etiamsi dubium esset Stuardorum jus in Britannici hæreditatem imperii, quod tamen erat certissimum, non debuisse Brunsvicensem Principi ejus sanguinis jus suum reposcenti tam nefariis artibus insidiari. Non defutaram sibi, si velle, parem summam ad cremandum Georgij

caput; sed non tantam Regii capitis vilitatem apud se esse, neque tam barbaro ignobilique animo esse se. Non per oeculta latrocinia, non facinorosorum malu, sed aper-to Marte de jure vel injuria inter Principes decerni oportere. Se percussorem nullum quærere, nullam sceleri mercedem promittere, nec æmulo suo, utcunq; male de se merito, vitam invidere, sed Regnum. Hoc ipsum, uti certum familiæ suæ patrimonium, non tam armis ac vi, quam jure repetere. Solum propterea advenisse, ac suo tantum ense succintum. Oblata sibi fuisse a duobus potentissimis Regibus magna ad bellum suscipiendum auxilia, sed peræque repudiata ab se fuisse; & nisi Brunsvicensis externum militem introduxerit, deliberatum fixumque habere iis nunquam uti. Solis civium suorum viribus velle de suis hostibus triumphare, & valde cupere ut neque cruenta, neque cuiusquam exitialis victoria sit.

Hæc summa litterarum, quæ toto Regno circummissæ magnos ubique motus animorum excitarunt. Ex montanis continuo ad duo millia, collecti in agmina, suosque in ordines distributi, & armis more patrio instructi, in vallem Finaniensem ad Principem accurrerunt. Cujus gentis quoniam præcipuæ in bello Stuardiano partes fuerunt, non abs re puto erit hoc loco de ipsius indole, moribus, & institutis pauca proloqui.

Montani, quos Scoti Highlanderios vocant, homines sunt ingenio præferoces, mira corporis duritie, ipsoque naturæ habitu ac vitæ instituto ad militiam facti. Montibus habitant editissimis, ac magnam partem abruptis, qui multi conspiçuntur in Scotia, partim perpetuo decurrentes jugo, partim vallibus disjuncti. Cultura agrorum plerique tolerant vitam. Interjacent enim, uti dictum est, crebræ valles, pecore pabuloque uberes, nec inanæ, quas illi e suis delapsi jugis excolunt, frumenti, oryzæ, aliarum frugum lato proventu. Multi venatu ætatem transigunt, cujus rei facultatem amplam præbent dora montium plerumque silvosa, & vario plantarum genere convestita. Ferina visitant ipsi satis laute; Ex coriis vero cervorum caprearumque silvestrium mercaturam quæstuosam faciunt. Propria utuntur Montani lingua, quæ ad Hibernicam ferme accedit, ejus, quæ in planitis usitata est, prorsus ignari. Vestitu gaudent admodum simpliçi. Non femoralia, uti nos, non tibialia adhibent, nullas promissas ad talos uestes gerunt; sed appresso ad corpus sagulo breve pallium imponunt ad arcendum frigus, coxis ad verecundiam subligaculum circumducunt ejus formæ, qua uti apud nos pedarii cursores solent; pedes autem, & crurum extrema cothurnis amiciunt, cætera discincti, eoque ad cursum agiles, & ad agendum summe expediti. Caput pileolo brevi, plerumque

textili, obtegunt, neque capillum nisi raro
tendent. In bello, præster pyrobalistas, præ-
grandes adhibent ensæ, quibus in tractandis
mira polent dexteritate. Natio est omnis di-
visa in plures tribus, quæ singulæ plures
pagos complectuntur. Unicuique tribui fun-
datorem unum assignant e gente Hibernica,
çujus ipsi se sobolem posteritatemque prædi-
cant. Externas cognationes respaunt, neque
matrimonia nisi cum popularibus quisque
suis jungunt. Singulæ proinde tribus sunt
veluti familiæ totidem, divisæ quidem in plu-
res ramos, sed satæ a communi stipite, &
perpetua consanguinitate conjunctæ, qua re
plurimum gloriantur. Est deinde in unaqua-
que tribu vir præcipuæ auctoritatis, quem
cæteri contribules ut commune caput, ac ve-
luti familiæ parentem venerantur, ad eum
soliti referre se, si quid incidat negotii gra-
vioris, si quid in communi deliberandum oc-
currat. Amicitiam inter se, jusque hospitiï
quam optima fide colunt, nec quidquam pejus
oderunt, quam simulationem & fraudem;
At iidem injurias persequuntur, inexpiabili
odio, nec sero inultas dimittunt. In illa Re-
ligionis luctuosissima clade, quæ per An-
gliam, Scotiamque facta est sub Elisabetha
Regina, erepsit in has etiam editissimas ru-
pes superstitionis Calvini, multique a majorum
fide ad novitatem turpiter desciverant, quæ
progressu temporis radices egit: Tamen
Catholici supersunt adhuc bene multi,

non solum priscae veritatis retinentissimi, sed ejusdem propagandæ studiosi, cuius rei causa Sacerdotes idoneos apud se alunt. Cæteri superstitionem magis ignorantia veri, quam animi pravitate sectantur.

Ex his ergo hominibus agmen, uti dixi, dum millium venit in Vallem Finaniensem. Eos Odoardus ut vidit, aspectu magnopere est delectatus, præsertim quod truci vultu horridoque ferociam spirabant, eumque lætis acclamationibus Principem ac liberatorem suum consalutabant. Perplacuit in primis vestimenti genus, tum quod paratu facile, tum maxime quod ad progrediendum pugnandumque quam minimum afferret incommodi. Simile proinde indumentum comparavit sibi; neque deinceps alio incessit habitu quam Montani, quæ res mirum ut silvestres illos animos ipsi devinxerit. Quo primum die Montani advenerunt, positis apto loco castris, ac tumultuario opere emunitis, Stuardianum in medio vexillum, quod Jacobo Regi, liberisque ejus, atque omni Scotorum genti bene ac feliciter verteret, constitutum est cum insigni celebritate ac pompa, denunciatumque Georgio Brunsicensi bellum. Bellum porro volebant, bellum læta suclamacione poscebant novi milites, procurrere in hostem statim, ac decertare gestientes. At Odoardus, recte existimans frustra esse ardorem audaciamque sine scientia militari, nec milites eos, sed inconditam multitudinem putans,

nisi scirent servare ordines, signa sequi, ad nutum Imperatoris promovere, flectere, continere gradum, priusquam in apertum prodiret, eosdem peritis ducibus ad militarem disciplinam paululum exercendos dedit, hoc etiam consilio, ut interea conveheretur annona, & numero augeretur exercitus. Post, ubi satis institutos vidi, majorum minorumque ordinum Praefectis constitutis, atque omnibus comparatis rebus, præferri signa jubet, ac profectionem indicit.

E comitatu Loquabensi, directo in mediodiem itinere, ventum est per provinciam Albanensem ad Tavum amnem, quo tota in duas partes, septentrionalem, ac meridionalem, Scotia dividitur. Jamque aliis atque aliis transitionibus excreverat exercitus ad quatuor hominum millia, & siquid amplius. Non enim solum ex montibus, verum etiam ex planitatibus multi ad signa veniebant Odoardi nomine virtuteque capti. Nam, ut hoc statim exequar, de quo sapienter in decursu dicendum esset, Odoardi mira comitas, & quædam Principi non indecora popularitas, adeo percellebat animos, ut pulchrum sibi quisque duceret sub tali Duce stipendia facere. Licet ab equis imparatus non esset, pedes incedebat semper inter suos montantes, eorumque duritiem, tum in laboribus tolerandis, tum in curando corpore æmulabatur. Si fluvio interscinderetur via, eum vado perinde ac cæteri trajiciebat. Ubicumque ca-

stra fierent, non alibi quam in militum contuberniis hospitium sumebat, communi cum manipulariis cultu viatuque utebatur. Humicubabat plerumque sua involutus pænula, in deliciis habens si quid paleæ substernetur. Progrediendum erat interdum per locadumis obsita, aut uligine cænoque corrupta; sæpe in summo æstu diei (& erant tunc dies capiculares), sæpe largo decidente imbi. Has Odoardus itinerum difficultates alacri erectoque vultu perferebat, ita prorsus ac si, non in Regali domo natus educatusque, sed inter Montanorum labores pauperiemque innutritus fuisse. Commilitonum præterea singulos nominatim compellare, ad rem strenue gerendam voce & exemplo incendere, pecunia identidem large donare solebat. Quæ cum res late manarent in publicum, ex oppidis circumpositis nova quotidie agmina adventabant ultro offerentium se ad commilitum, ac nomen profiteri gestientium.

Londinii interea eodem prope tempore auditum fuerat de adventu Odoardi, ac de Montanorum coitione, quam vero etiam maiorem fama faciebat. Protinus Quatuor viri, qui fuerant summæ rerum impositi, de remedio cogitare, & ad extinguendam in ipso ortu flammam seditionis accurrere. Primum omuium Copeo Legato, qui rei bellicæ praecusat in Scotia, mandant, ut contra perduelles (sic epina loquebantur) agmen expedi-

tum rapiat, nulloque eos consistere loco si-
nat. Namque opprimi facile putabant posse
conicitatæ multitudinis motum, ni gliseret
sensim, ac in horam invalesceret. Et quia
constabat, Stuardianis impares numero esse
Regias copias, quantum militum conscribi
potuit, tumultuario circa Londinum delectu
colligunt, & ad eundem cum apto numero
tormentorum transmittunt. Regiis itidem
præfectis negotium dant, ut in suis quisque
provinciis novum consribant militem ad sup.
plendum exercitum. Trevorio præterea, qui
apud Batavos Legatione Anglicæ fungebatur,
injungunt ut conatu summo reposcat subsidium
militum, de quo antea convenisset. Id si impetraverit, deferri quantocius curet
in Scotiam. Postremo Cumbriensium Duci, Georgii Regis filio, qui copias Anglicanas
ductabat in Belgio, nomine Regni publico
significant, e re publica fore, si Legiones
aliquot peditum equitumque, ab exercitu
fœderato deductas, quamprimum imponeret
navibus, & patriæ periclitanti subsidio mit-
teret. Demonstrant extrema omnia imminere,
& majus operæ pretium facturos hoc tempo-
re Regios milites domi, quam foris. Quæ
cum sedulo Regni administratores curarent,
simul missis propere in Germaniam Tabella-
riis Georgium Regem de statu rerum certio-
rem fecerunt. Quibus autem litteris hæc
punciabant, rogabant quam maxime obse-
crabantque eum, ut pro eo quanti faceret

salutem Regni, & Coronam suam, revolarebat quam celerrime in Angliam, ubi tam dubio tempore magnum afferre momentum posset præsentia ipsius, sive revocandis ad obsequium rebellibus, sive cæteris in officio ac fide continendis.

Perculsum nuncio nec opinato Georgius Rex, vidi versari rem in ancipiū, eoque malum esse prolapsum, ubi extrema omnia conari oportet. De Regno agebatur: Nihil itaque ad celeritatem reliqui sibi fecit. Et quamquam ægre Germaniam deserebat hoc tempore, cum maxime in comitiis Imperii Francofordiensibus novi electio Cæsaris tractabatur; tamen verius putans rebus suis domesticis consulere, quam alienis, negotium vel abriūpit, vel celeriter confecit: Certe paulo ante quam Franciscus Lotharingus Romanorum Imperator solemnī ritu salutaretur, in Angliam remigravit. Atque id modo unum ex omnibus, quæ Regni Anglii curatores præscripserant, prompte ac feliciter effectum est. Cætera lentius, nec satis prospere procedebant.

Copeus Legatus, quem Regiis imperitare copiis in Scotia dicebamus, accurrit celerrime, uti fuerat jussus, cum paucis, quas ad manus habebat, legionibus ad Tavum fluvium, quo contractos audierat Stuardianos. At comperto hostium numero, respectaque suorum paucitate, adeo non est ausus conferre signa, ut eorum nec aspectum su-

stinuerit. Converso itaque in Septentrionem agmine, proripiebat se, satis modo habens hostem post se trahere, ac tandem saltem demorari, donec subsidia mitterentur Edemburgum, quæ Urbs, utpote Regni caput, multum intererat, ne imparata ad defensionem inveniretur. Callidum enim vero consilium, sed irritum. Copeum Stuardiani fuggientem insecuri, ubi summotum procul viderunt, rati, id quod erat, nihil minus eum velle quam acie congregari, nec vero in pugnam trahi posse invitum, pedem retulerunt, transmissoque amne Tavo, Duncheldinum Perthisæ oppidum (castrum Caledonium priisci vocitabant) petierunt. Patentibus Odoardus portis excipitur. Atque hoc primum in Oppido protulit Jacobi parentis sui diploma, quo Angliæ, Scotiæ, Hiberniæque summus administrator renunciabatur. Diploma e loco superiore recitatum est, cumque adesset frequentissimus populus, erupit ex promiscua multitudine lata vox, cunctis cum magno assensu acclamantibus, neque minus Jacobo Regi, quam ejus filio Odoardo fausta amplia comprecantibus.

Odoardus post hæc se Walliæ Principem, Regnique Rectorem appellari jussit. Quo ipse nomine ac potestate utens, veteres Duncheldini Magistratus exauktoravit, novos creavit, Institutoribus quibusdam litteras liberi commeatus dedit. Hinc Perthum secundo ampe veniebat. Venienti occurrit Perthen,

sium Dux. dynastes inter Scotos multarum opum, & obsequium detulit. Neque minus alii viri nobiles cum aliis equitum armatorum obviam processerunt, eique se adjunxerunt. Perthum cum magna Populi gratulatione ingressus, post receptam in fidem Jacobi, obligatamque sibi civitatem, & quedam pro Imperio constituta, edictum affigi jussit, quo Scotiæ nobilitatem ad suas partes invitabat, spondebatque, si Regno pacate potiretur, effectorum se ut assurgeter denuo Scotia in eum dignitatis ac felicitatis locum, quo prius quam cum Anglia jungeretur fuisse. Quibus ita peractis, Dumblanum, quod Menthitiæ primarium est oppidum, cum omnibus copiis proficiscitur.

Dumblanum usque processerat Edemburgo Legio infesta equitum, quos Dracones appellant, sub Graduero Tribuno, insederatque Fortheæ amnis ripam eō consilio, ut Stuardianos trajectu fluminis prohiberet. Et poterant sane Gardneriani nonnihil eorum impetum remorari, si loci opportunitate essent tisi. Nam & missilia adigere poterant ex loco editiore, & Fluvius ob copiam rapiditatemque aquæ difficultem habebat vado transitum, neque tam subito efficere pontem in ore atque oculis hostium licebat. Tamen Montanos ut conspexere amnem ingressos, perque aquam medium magno animo subeuntes, seu metu, seu desperatione victoriae terga dederunt, seque effuso cursu intra

Falkirchium oppidum receperunt. Sed neque hic constiterunt diutius, quam hostem cernerent ad teli jactum appropinquantem. Subie-
runt impavidi Stuardiani, Falkirchiumque obstante nemine occupaverunt. Capitur de-
inde continentis victoriae impetu Strivelinum
(Herlingam alii vocant), Urbs munita,
Sterlingensis provinciae caput, quam etiam
Gradneriahi Urbem cum occupassent primi,
post brevem moram Stuardianis insequenti-
bus reliquerunt. In tantum tunc prævalente
Odoardi fortuna, ut aspectu ipso, ac solo
nominis terrore in fugam ageret Regios.

Multorum fuit opinio, Stadnerianos cum
conjuratis tacite consentire, neque velle con-
serere cum illis manus, quorum ipsi inceptis
faverent clanculum, & causam probarent.
Alii contra prudenter, atque ex usu belli fa-
cere eos putabant, qui in tanta virium inæ-
qualitate certaminis aleam detrectarent; quid
tandem his parvulis præliis consecuturi, nisi
ut Regni vires attererentur frustra, quæ me-
liori loco ac tempore magno esse possent
usui? Quæcumque fuerit causa, de qua nihil
constituere pro certo possum, Stadneriani
locis omnibus fugam indecoram fecerunt, ac
sensim recedentes usque Edemburgum, cum
Draconibus Amiltonianis, qui ad custodiam
eius Urbis reliqui fuerant, se conjungerunt.
Stuardiani contra vehementer elati, quod
Regios ubique cernerent fugæ consilium ca-
pere, ac metum interpretantes, quidquid ab

illis reticulum est spatii, impune obtinuerunt, donec Edemburgum usque progressi, in conspectu Regiae Urbis castra posuerunt. Pau- lum extra Urbem processerant, atque opportuno ad repugnandum loco constiterant duæ, quas diximus, draconum legiones, excepturæ in aperto impressionem hostiæ, eosque aditu Urbis prohibituræ, quoad saltem advenisset Copeus Legatus, qui cum Regio exercitu expectabatur, & magnas ad tuendam U- brem vires afferre nunciabatur. Eductæ pari- ter fuerant aliquot militum urbanorum. Cen- turiæ, ac leco idoneo post legionarios collo- catae. Omnia ad acerrimam defensionem spe- ciabant. Odoardus, per antecursores certior factus civitatem, in armis esse, ac defensio- nem parare, succedit propius cum toto agmî- ne, cohortatusque suos, ut forti animo pu- gnam capessant, primum aciem immittit. Pro- currerunt Montani agmine bipartito, atqæ imeribili celeritate; sed eorum adventum celeriore fuga Regii antevertserunt. Gradne- riani dracones, Amiltonianique, qui stabant ex adverso in equis, ut cominus peti, se vi- derunt, veriti ne medii intercipierentur, ac receptu deinde omni intercluderentur, clav- mantibus frustra. Tribus ut rem, fortiter gererent, animo conciderunt, ac ne primum quidem impetum incurrentium hostium feren- tes, conversis incitatisque equis, longissime profugerunt. Quos cum Urbani Milites in fugam consternatos cernerent, præcipiti cur- su

su' pariter diffugerunt, atque intra Urbis mœnia se incluserunt. Ea re effectum, ut Odoardus spe citius, & incruenta victoria Edemburgum haberet in potestate. Præfектus namque Urbis, destitutam apto præsidio civitatem videns, ac posse tempori adesse Co-peum desperans, re cum Magistratibus deliberata, prævertendum obsequio hostem censuit, dditionemque ultro faciendam, cum maxime imminerent vi trices copiæ; ac si quidem vi irrupissent, omnaem bellum cladem illaturæ urbi indefensæ viderentur.

Deducto igitur in Arcem urbi imminentem præsidio, Legati designantur, qui nomine publico adeant Stuardiana castra, deque propria Edemburgensium voluntate significant Principi. Patere ei portas, Urbis, dicant. Tantum postulare civitatem, ut certis subscribat conditionibus, de quibus transigendi facta sibi potestas esset. Excepti comiter Legati, auditi, dimisique fuerunt. Utrum de conditionibus convenerit, incertum. Illud constat, atque eo die, ac nocte proxime consecuta, stetisse in armis militum urbanorum cohortem, & ad mœnia excubasse, perinde quasi de repellendo hostile ageretur. Quod ita plerique postea sunt interpretati, noluisse Edemburgenses Odoardo se permittere, nisi vi intentata; idque respectu Georgii Regis, qui posset eos perfidiæ coarguere, si properantius quam necessitas ferret. Victoris se tradidissent. Cæterum mane postero, sub primam lucem,

affuerunt ad portarum unam expediti Montani circiter mille, portam ipsam, diffractis facili molimine dejectisque repagulis, occupaverunt, perque Urbem impune discurrentes, urbanam militiam arma ponere coegerunt. Pacata mox civitate, subierunt militari ordine, plusquam militari modestia, Stuardiani reliqui ad quinque millia numero, ac nemine omnium vel leviter violato, in hortis Regii Palatii locum ceperunt. Postremus intravit inter delectos equites Odoardus, habitu ille quidem Montanus, sed egregia corporis specie, atque oris dignitate spectandus. Qui cum oblatas claves, & obsequia procerum in ipso aditu Urbis accepisset, per differtas populo vias in principale Palatum contendit. In foro, quod Regiae despectant ædes, paratum fuerat pegma sublime, tapeste phrygio instratum pulchre. Vocata hue multitudine, præconis voce denunciatur Pœpulo, quem viderent Principem, ei parentum esse in posterum, fidemque obligandam, quippe Jacobi Regis filio, ac Regni administratori summo. Res ut compertior fieret, leguntur palam Jacobi litteræ, quibus Regni administratio committebatur ipsi. Legentem præconem summo silentio audiit frequentissimus populus. Secutæ deinde, tubis liturisque perstreptibus, lætæ acclamations superisque immortalibus vota facta, Jacobum ut Regem, ejusque filium Odoardum, sospitem esse diu ac florentem vellent.

Triduum post hæc Edemburgi fecit Odoardus, eoque temporis spatio videre licuit, quam alte apud Edemburgenses defixa esset Stuardiorum memoria, & caritas Principium. Etsi capitale futurum erat, si Georgius bello præpolluisset, plusculum obsequii quam præsens tempus posceret, Odoardo exhibuisse, eaque cogitatio plerosque ex prudenteribus absterrebat, ne in aperta gratulationis signa prorumperent, eminebat tamen insolens in omnium vultu lætitia, & quidam vulgo renitiebat hilaritatis color, quem nullus satis comprehendere metus poterat. Hærebant defixi gaudio, nec explore oculos tuendo quibant, cum reputarent Sobolem hanc esse eorum Regum, qui tot ante sæculis regnassent in Scotia, qui gentis nomen tantopere illustrassent, qui tot posteritati monumenta beneficentiae reliquissent. Prope ut unum aliquem ex cælestibus geniis ad se divinitus missum contraherentur. Alii formam ejus mirabantur, opido lætam atque præclaram, alii indolem excelsam ac liberalem, alii comitatem in agendo eximiam, alii virtutem bellicam prædicabant, atq[ue] hunc præ cæteris Regno dignum prænvinciabant, qui Regnum, non sorte oblatum accepisset, sed fortunæ injuria negatum excellenti virtute repeteret. Senes, ut mos ejus ætatis, præteritum tempus memoria repetentes, memorabant, tunc enim vero beatam, tunc florentem fuisse Scotiam, cum Stuardii rerum potirentur. Non mite solum &

rectum, sed plane paternum eorum fuisse Régum imperium. Nihil tunc crudeliter, nihil cupide, nihil violenter, nihil per libidinem suscipi, decernive solitum.. Omnia legibus, & more patrio regi consuevisse. Tributorum vero, & intolerabilium exactionum, quibus nunc populi fatigarentur, iis Regibus, nec nomen auditum.. Quæ ad præsentis temporis conditionem referentes, pellebant tacite animos, ut ad hunc deficerent Principem, qui fortunam priscam renovaturus avorum suorum exemplo videretur. Hanc de se opinionem confirmabat, multisque partibus adaugebat Odoardus eximia prudentia, suavitate morum insigni, mira in admissionibus facilitate, in colloquiis humanitate, eo denique vitae instituto, in quo nihil nisi modestum ac liberale, ab avaritia arrogantiaque alienissimum cerneret.

Fuit cum mirari præsertim licuit animum solius avidum gloriae, rerum vero cæterarum, quæ humanis cupiditatibus dulci lænocio blandiuntur, splendide incuriosum; quod etsi tenue videri possit, silentio non tegam. Unus quidam ex proceribus, dum familiari colloquio detinet Principem, sive assentandi, sive gratificandi studio, mirabatur quid esset, quod cum tam multæ obversarentur illi fœminæ, nec invenustæ, ad eas tamen ipse, quamvis juventa fervidus, ne obtutum quidem converteret. Odoardus ad hæc, montanorum unum immanioris corporis, qui

forte aderat, ad se vocans, mentumque ejus hispidum, & villosas genas leniter contrectans manu: En., inquit, quas me modo procari puellas decet. Pluris ego unum existis facio, quam quantum ubique mulierum, ac venerum est. Adeo mentem excelsam, magnisque gerendis rebus intentam, nulla praeter gloriam illecebra prioritabat.

Soli Odoardum aversabantur Calvinianæ Sectæ Ministri, quos Prædicantes vocant, neque dissimulabant, gravissimam sibi accidere præsentiam ejus. Natio nempe hominum Catholicò nomini plus nimio infensa, & odio Romanæ Ecclesiæ usque ad insaniam imbuta, Principem Romæ natum educatumque imponi tibi, iniquissimo ferebat animo; quem autem oderant ipsi implacabiliter, ei se sua conscientia interprete arbitrabantur odio esse, ac porro fore; & quamquam nihil palam audebant contra Victorem, & armatum, obmurmurabant tamen cœco fremitu, suasque sibi eripi Religiones quiritantur. Hanc ut iis suspicionem eximeret, simul ut genus hominum turbulentum atque factiosum demeretur, edixerat Odoardus primo die advenus sui, liberum unicuique fore sub novo dominatu quam mallet Religionem sequi. Quinetiam edicto significaverat, placere interea sibi, ut conciones, & precatiōnum solemnia more solito peragerentur. Unam modo vētaverat rem, ne ante belli exitum pro Principibus indicerentur preces, nisi tacito eorum

nomine. Sed nihil magnopere profuit. Die
insequenti, etsi adesset in fanis frequentissi-
mus populus campani aeris pulsu convocatus,
ne unus quidem Ministrorum ad concionem
prodiit; quibus vel Urbe dilapsis, vel domi
delitescentibus, tandiu sacra Rostra silue-
runt, donec Edemburgum Georgio Regi re-
cuperatum est. Ita mortalium pessimi, cum
non auderent ciere turbas voce, silentio ta-
men ipso perfidioso & contumaci inclusam
animis acerbitatem testatam faciebant.

Præter hos, quorum erant inexpugnabiles
animi, expugnanda supererat Arx Edembur-
gensis, qua Regii adhuc milites Civitatem
tamquam fræno continebant. Difficile ea
porro habebat oppugnationem, tum quod edi-
to in colle posita, tum quod operibus pro-
be communita. Adde quod firmo præsidio mi-
litum tenebatur, neque Stuardianis majora
tormenta, machinæque obsidionales in prom-
ptu erant. Unum relinquebatur, ut arcem
Odoardus fame premeret, vetaretque in eam
quidquam importari utilium; quod si face-
ret, brevi in extremas angustias præsidiarii
adigebantur, ac paucis diebus ditionem fa-
cere eogebantur. Erant namque ab omnibus
rebus, quæ ad usum vitæ pertinent, impa-
ratissimi vitio Prætoris, qui rapinas, incen-
dia, ac miserandam Urbis direptionem a
Montanis, velut a latronum infami globo,
metuens, magis curaverat, ut tabularia pu-
blica, ærarium, magnamque cælati auri at-

que argenti vim, quæ ob opulentioribus comportabatur, in tutum reciperet, quam ut annonam, si forte toleranda esset obsidio, reconderet, haberetque ad longum tempus convectam. Neque id Odoardus nesciebat. Et nihilominus contra Arcem nihil hostile suscipiendum censuit, usitatam belli severitatem abstinuit, praesidio quin etiam uti cibaria inferrentur permisit. Extimuit, credo, ne praesidiarii, si vietu prohiberentur, occasionem inde sumerent sæviendi in Civitatem, eamque tormentis everberandi, maluitque bene esse hostibus, quam sua causa vexari amicos; quæ in victoria moderatione notata passim, & collaudata vehementer est.

Is erat rerum status Edemburgi, cui su-
bito nunciatum est, adventare cum exerci-
tu Copeum, ac binis tantum castris ab Urbe
abesse. Ea res, quod mirere, quietem pu-
blicam nihil turbavit. Magistratus, opifices,
Plebs, Nobilitas, sua singuli munia pacate
exequi perreverunt, ut in magna rerum om-
nium securitate. Stuardiani contra milites,
ut ad rei optatissimæ nuncium, gaudio effe-
ri, exastuare cupiditate pugnandi, oblatam
aliquando tandem occasionem testandæ virtu-
tis sibi gratulari. Nam ante hoc tempus ho-
stem viderant sæpe, sed assequi fugientem
nunquam potuerant. Princeps mane summo
educit extra Urbem copias, ac de statu ho-
stium per exploratores discit. Edictus autem,

Copeum in lata convalle consedisse prope Præstonium Oppidum, ubi Forthea amnis in Bodotriam (æstuarium id est) influit, montem petit editum, unde in subiecta hostium castra prospectus patebat. Ea ut eminus conspexere Montani, clamorem dissonum sustulerunt, sive ut provocarent hostem, sive ut se invicem cohortarentur ad pugnam. Nihil sane impetratum est ægrius, quam ut ne statim ejicerent se in planitiam, ac prælium capesserent. Continuit eos Princeps, & exspectare signum jussit. Tum speculatus locum, vidi a fronte peti Regios haudquaquam posse sine manifesta pernicie. Erat enim praetenta eis lata fossa, quam campestribus tormentis certam necem longe jaculaturis, munierant. Ipsi protecti aggere, & viꝝ summo extantes vertice, conjicere e tuto poterant in apertos tela. Numerus ipse hostium ingens, & opinione major. Praeter quatuor militum Veteranorum millia, quibus egregii Dukes, ac militiae experientissimi præerant, tirones censebantur magno numero, partim Londino submissi, partim ab Angliæ Joparchis fidei ostentandæ causa ducti. Multi item ad partes venerant voluntarii, nullo nisi laudis pretio merituri. Hos Imperator in acie media collocaverat. Accesserant postremo Dracones Gradneriani & Amiltoniani, quos Edemburgo fugatos demonstravimus, hique aciei latera extrema tegebant firmabantque. Copeus intra munitionem continebat suos,

tosque stare in acie, atque hostem laces-
sentem opperiri jubebat.

His exploratis rebus, nihil tunc quidem
Odoardus movendum censuit, sole præsertim
in occasum inclinante. Consistere eodem in
monte jubet exercitum, ac pacate noctem exi-
gere; nam ut eum primi adorarentur Regii,
non timebat. Mane postero, relicta idoneo
locu suorum lecta manu, qui accessum ad
Urbem Edemburgensem intercluderent hosti-
bus, castra movet, progrediturque lato cir-
citu ad eorum dexteram, ubi æquatum in-
terjacebat spatum; nihilque sibi incommodi
afferebat loci natura. Tum in acclivi colle
acie instruit. Copeus, tem sibi esse sen-
tiens cum hoste non solum impigro bellicō-
soque, sed militaris etiam disciplinæ non
ignaro, fugam circumspiciebat, cogitabatque
Edemburgum, facturus operæ pretium, ut
sibi videbatur, haud leve, si Urbem regiam
sine cæde ac sanguine recepisset. At, com-
perto obsideri viarum fauces, quibus neces-
sario permeandum erat, ab hostium stationi-
bus, ne simul a fronte atque a tergo appe-
teretur, mediusque intercipetur, obvertere
frontem maluit, ac decretori certaminis for-
tunam experiri. Steterunt ergo ex adverso
directæ acies, modico spatio interjecto. Stu-
ardianorum cornu dexterum Perthensium Dux,
lævum Georgius Murrajus regebat, ambo pro-
legati, in acie media curabat ipse Odoardus;
qui suos alloquens, ac nudatum ensem ostendit.

tans: Ego quidem, inquit, vaginam projeci, neque eam recipere nisi bello confecto consilium est. Macti jam estote vos viri fortissimi, atque ita decertate, ut quibus nulla spes salutis nisi in virtute sit. Si vincimus, gloria, libertas, opes, victoriae fructus & merces erunt. Certum contra mihi vobisque exitium, si vincimur. Videte quid vestra intersit, & si me ita amatis, ut ego vos, si Scotti estis, nec a virtute majorum degenerastis, genus vestrum ac fidem hoc primum experimento probate. His dictis incensi animi sunt, & extimulata virtus instantum, ut cum pugnæ signum clangentibus tubis increpuit, non milites in hostem, sed leones in prædam ferri viderentur.

Excepti telorum horrenda grandine, quæ majoribus minoribusque tormentis effundebatur, licet prosterrentur multi, non contingerunt gradum propterea, neque de ardore primo remiserunt. Strictis ordinibus subierunt, & parem missilium numerum conceperunt, eo certiore tamen istu, quod ex propinquao jaculabantur. Sauciis cadentibusque integri succedebant. Projectis deinde humiferreis tubis, distringunt gladios, atque inconditum vociferantes, hostem cominus aggrediuntur. Impressionem Regii nec ad punctum temporis sustinuerunt. Laxatis, turbatisque ordinibus, quo quemque metus, & spes salutis impellebat, effugium querunt. Instant Stuardiani, fugientes palatosque fe-

ropter contradicant, magnam occisionem faciunt. Totum prope exercitum internecione delebant, nisi Odoardus, qui inter primos acerrime dimicaverat, consenso propere equo, accurisset in omnem partem, suosque pro imperio continuisset ne ultra senvirent. Tunc demum sanguini est parcitum, & militum furor compressus. Sed compressus licet, non omnino deferbuit. Turma equitum Regiorum receperat se in vicinum collem, constiteratque ibi velut secura periculi, atque extra dictum. Viderunt aliqui e montanis, neque cohiberi ullo modo potuerunt, ne ad eos inde pellendos properarent. Qua in re tantam simul audaciam celeritatemque adhibuerunt, ut supervenerint prope improvisi, eorumque celerrime licet aufugentium, agmen extre-
num carpserint.

Hoc exitu prælium illud furiale confectum est, quo prælio soli Stuardiani pedites (nam equitatus nullam certaminis partem attigit, sed spectavit tantum, paratus cæteroqui accurrere in omnem casum), soli inquam pedites Stuardiani multo majorem numerum perditi equitumque Regiorum profigaverunt, insigni victoria, & magna commendatione virtutis. Ex omni Stuardianorum numero desiderati milites gregarii tantum triginta, ad duces quatuor, præter octoginta circiter saucios. Regiorum cæsi quingenti amplius, vulnerati nongenti, mille & quadringenti capti, reliqui in fugam acti. Arma, commeatum,

atque omne belli instrūmentum vīctores tūlērunt. Inter profugos numeratus Copeus ipse Imperator, qui, ut proclinatas res suorum vidiit, e media pugna dilapsus, profugisse dicitur ad littus proximum; atque inde in bellicam navim haud procul stantem in anchoris evasisse. Cæterum Odoardus, etsi parata vīctoria lātus, non elatus tamen, neque intemperanter insolescens, primam curarum intendit ad curanda sauciōrum vulnera, qui multi inter mortuos jacebant, ac manus miserabili specie tendebant. Misit proinde Edemburgum, & ad oppida circumposita, qui Chirurgos quam possent plurimos coquirerent, adducerentque ad exercitum. Procuratis sauciis, ac per valetudinaria distributis, ne quod omittiteret misericordiæ officium, comportari in præaltam fossam cadavera, atque humo desuper ingesta tumulari jussit. Demum preda onustus & gloria, ovante milite ac plauidente, revertitur Edemburgum, quarta quam inde excesserat die nondum exācta.

Prinsquam hæc agerentur, consenserant Batavici Magistratus, ut ad compescendam Scotiæ seditionem mitterentur in Angliam sex militum millia, quæ Legatus Anglicus pro veteri utrinque gentis societate ac fœdere, ut supra dictum est, poscebat. At deliberantibus unde peti milites possent, & statum Reipublicæ circumspicientibus, non alii occurrebant in præsens, nisi ii, quos nuperri me Galliæ Rex Tornaco, aliisque Belgii ar-

çibus depulerat, ac certis sub conditionibus liberos, more nunc inter Principes recepto, dimiserat. Milites istos quam minimo sibi incommmodo Batavi subtrahebant. Ea namque dimissi fuerant lege, ut toto biennio neque contra Galliam, neque contra quemquam ex ejus sociis ac foederatis arma ferrent, neque demum ulli ex Principibus Galliæ adversis ubicumque locorum stipendia facerent. Qua lege efficiebatur, ut eo temporis spatio ad nullum adhiberi officium militiæ possent, nisi forte, ut ipsi arbitrabantur, in Scotia, & contra ejus Regni perturbatores, quorum successibus licet maximopere delectaretur Galliæ Rex, negabat tamen eorum causam ad se ullo modo pertinere. Decernitur itaque transmissio istorum militum in Angliam. At dum expediuntur iis transportandis naves, Orator Gallicus Abbas a Villa dari sibi Senatum petit; quo impetrato, intercedere consilio nuper inito, ac de Senatu Batavico graviter ex postulare coepit, quod rem incæptaret parum honestam, neque se atque æquitate sua dignam. Desiderari in ea re fidem publicam, quæ apud omnes gentes sanctissima esse debet, contendebat. Milites deditios, sola Regis Galliæ liberalitate atque indulgentia fuisse Reipublicæ condonatos, qui cum posset quam optimo jure subjicere eos sibi, ac vires in Galliam abducere, honoribus & libertate donatos excedere permisisset; at impositam a Victore conditionem ne milites ita

dimissi Galliæ hostibus militarent, servari omnino oportere, neque Potentissimum Regem latnrum ut violetur impune.

Perculit concessum oratio acris, libera, ac minarum plena. Ad intercessionem responsum est, frustra Senatui Batavico crimen violatæ fidei quæri in eo negotio, quod non sine accurata consultatione susceptum fuisset. De militibus deditis duas fuisse res abs Rege Galliæ præscriptas. Alteram, ne contra ipsum, ipsiusve socios & amicos adhibere cutur. Alteram, ne cuivis Principi Gallis adverso militarent intra annos duos. Neutram ex conditionibus in eo, quod nunc ageretut, infringi. Stuardum certe Principem, contra quem milites adhiberentur, nullo fœdere, nulla, quod constaret, societate innexum Galliæ esse, neque commisisse adhuc Ludovicum Regem æquis simum, ut tam nefariæ perduellionis fautor putaretur, aut particeps. Georgium Angliæ Regem, cui subservire hæ copiæ viderentur, esse quidem, ut in aperto bello, inimicum Galliæ; at non hoc nomine mitti ad eum milites, ut auxiliares ejus sint, sed ut communem utriusque gentis causam agant nomine ac stipendiis Reipublicæ. Non itaque sub Anglorum imperio futuros, non eorum ductu bellum gesturos, sed agmine separato, sed propriis sub signis, propriisque sub Dicibus militaturos. Sic illi rem composuerant scilicet; sane subtiliter, sed, si vera loqui fas est, magis ex usu forensi, quam more Prin-

cipum; neque tamen satis apposite, ut plerique visum est, ad tegendam prævaricationem pactorum. Quo responso depulsam abs se omnem violati juris infamiam arbitrati, obtestante frustra Legato Gallico, & atrocia, nisi incœpto absisterent, denunciante, quos dixi milites, tui constituerant, in Angliam miserunt. At non sibi verba dari passus est Ludovicus Rex, nec fucatis, speciosisque rationibus acquievit. Ut indignationem testam faceret, Oratorem continuo suum Haga comitis jussit abscedere, ne salutatis quidem Reipublicæ moderatoribus; quod nunquam fit, nisi in aperta offensione. Tum læsum jus, non vanis verborum contestationibus, sed durioribus factis vindicare aggressus, extrovit, quibus coacti ad extremum sunt Batavi state pacis, quosque miserant in Angliam milites ad se retrahere. Sed hæc infra referemus.

Secuta interea est Prestoniana pugna, quam felici admodum eventu pugnatam ab Stuardianis vidimus. Ea victoria cum multis partibus constabilita videretur Odoardi potentia, incredibiles animorum inclinationes tota Scotia sunt factæ. Pleraque Civitates nuncios ad eum miserunt, & in ejus fidem se contulerunt. At Londini trepidatum perinde est, ac si adasset jam hostis victoria ferox, intentaretque Urbi indefensæ estremam vim. Continuo Georgius Rex cogi utriusque ordinis conventum jubet. Tum superveniens

ipse, quo sint loco res prolixa oratione docet. Magnam factiosorum manum, qui facinorosi omnes, flagitiisque cooperti, ac legibus rei essent, fraudulentis sermonibus circumventam, spe prædæ ac rapinarum illestatam, externis patrocinij fultam, agglomerasse se Juveni audacissimo, quodque deterritus, Catholico ac Romano, qui cum esset ex ea familia, quam olim Regni ordines justis de causis in perpetuum extrusissent, auderet tamen Regium nomen ac jus in Scotia usurpare, ac Regni tyrannidem affectare. Satis superque perspici quo valerent Stuardii juvenis turbulenta consilia. Alumnum urbis Romæ & Regis Galliæ mancipium, quid vel le aliud posse, quam ut Angliæ Religionem jam tot annis florentem subvertat, Angliam vero ipsam Galliæ vestigalem faciat? Atque initio quidem licuisse ipsanæ multitudinis motum aspernari magis quam cavere. Nunc vero, cum seditione multum invaluerit, audaciisque, ac vires prosperis rerum successione bus indepta sit, summa ope connitendum ne ultra gliscat. Secundum ulcus exitiale, igni ferroque medendum pesti, quæ latius grassetur in dies, & quadam veluti contagione serperet. Certam toti Regno perniciem imminere, nisi malo remedium præsens adhibetur. Id petere, id porro sperare se ab Regni Ordinibus, quorum erga se studium, fidem, ac benevolentiam tot haberet argumentis perspectam. Cæterum, adjecit, nisi im-

imperii mei vos piget, si gratæ vobis, quod non temere sperare mihi videor, tot illæ curæ, quas pro salute communi, ac pro vestra potissimum dignitate suscipere nunquam destiti, vestrum est efficere, ut factiosos consilii male soscepti pœniteat, reliqui vero Anglicani nominis adversarii suo cum dedecore intelligent, frustra peti in sua Sede Regem, quem auctoritas legum, quem sua innocentia, quem favor populorum ac studia tueantur.

Relationem Principis cum magna gratiarum actione Ordines exceperunt. Ad petitio-nem, non solum uti rogas miro assensu sci-verunt, verum etiam curæ sibi fore dixerunt, ne Regis Optimi salus ac dignitas in periculum adduceretur, neque se permissuros, ut quidquam circa statum Reipublicæ nova-retur. His non contenti quidam ex opulen-tioribus, quo fidem insigniorem facerent, no-vas Legiones ære suo privato scribi manda-runt, in eumque statim usum grandeum pe-cuniæ summam repræsentarunt. Cujus tam profusæ voluntatis hanc puto præcipuam fuisse causam, quod Galliæ Rex tanto interces-sisset opere, quominus subsidia Hollandia deferrentur in Angliam. Inde enim multi conficiebant, consentire eum aperte cum Stuardio, atque id modo agere, ut quando Ro-mano Imperio amicum imponere Principem nequivisset, saltem amicum, sibique ob-sequentem Regem imponeret Angliæ. Sed quæ

Tom. I.

M

demum fuerit causa, fit raptim Senatus Consultum gravissimis conceptum verbis, compescendos totis viribus perduelles, Regni possessionem Georgio liberisque ejus conservandam; hos in usus quanto opus sit ex æario publico conferendum: secundum hæc, novi ut scribantur milites, perque Oppida frequentiora delectus ut habeantur, edicitur. Londini, quoniam suspecta erat multorum fides, augetur numero militare præsidium, jubeturque dies ac noctes in armis esse. Ad obstringendos, sanctioribus vinculis animos, coguntur Magistratus novum obedientiæ Sacramentum Georgio Regi dicere. Ad hæc, præter Hollandos, qui jam ad Angliæ oras appulerant, aliæ atque aliæ ab exercitu Belgico evocantur Legiones, ex Hassianis, Danis, Helvetis, Hannoveranisque, qui Reginæ Hungariæ merebant stipendiis Anglicis. Summus copiarum Imperator constituitur Cum-briensium ipse Dux, Georgii Regis Filius, Juvenis ingentis animi, cuius & multis experimentis probata virtus, neque dubia erga Patrem fides. Ei ut relinqnat continuo Belgium, acceleretque in Angliam, injungitur. Interea temporis, ut illa erat cura præcipua, ne conjurati ex Scotia in Angliam transilirent, ad fines utriusque Regni contrahuntur, tum quos dixi Batavi auxiliares, tum Regiæ Legiones, capitum ferme duodecim millia numero, atque his Wadeus Legatus præficitur cum mandatis, ut Stuardianis ex

adversum vadat, sique penetrare conarentur in Angliam, eos vi summa repellat. Postremo quia ex Gallia Hispanaque submitti clanculum ad Stuardium subsidia militum atque pecuniae dicebantur, & Galliæ Rex graviora etiam moliri certis rumoribus ferebatur, præter terrestres, maritimæ expediuntur vires, ac naves bellicæ plures sub idoneis Præfectis ultro citroque committare jubentur secus littora Scotiæ.

Quæ dum Londini consulebantur, Odoardus, Scotia penè omni in potestatem redacta, in eo erat totus ut urgeret bellum, proferretque Imperii fines in Angliam, atque ipsam Anglici Regni sedem peteret. Concilium creaverat Edemburgi Juri dicundo præpositum, penes quod summa rerum potestas & arbitrium esset, adiectis in eum cætum gravissimis quibusque, & honestissimis Civitatis. Hujus auctoritate concilii pecuniæ populis imperabantur, & in ærarium Principis inferebantur. Ipse exercitum conquisitis undique supplementis augebat, reique frumentariæ prospiciebat. Post sesquimensem in his explicandis rebus positum, dimissis quaqua-versus frumentatoribus, qui annonam in castra convegarent magno item equorum & carrottum numero ad vehiculationes comparato, nonnullis demum levis armaturæ cohortibus ad itinerum securitatem præire jussis, circa dimidium Novembris Mensis egreditur Edemburgo, & in Angliam tendit, habens

sub signis millia capitum , ut vulgatum est , plus minus duodecim . Mirum accidit multis , Principem nihil sine consilio aggredi solitum , non adjecisse prius animum ad expugnandam , vel obsidione , vel fame arcem Edemburgensem , neque magnopere pensi habuisse , quod eam urbem incustoditam , ac præsidio destitutam relinquere . Arcem quoque Strivelinensem multi capi prius ajebant oportere , & intempestivam putabant Anglicam expeditionem , nullo adhuc occupato Scottiæ propugnaculo , omniaque obtincentibus munita loca hostibus . Neque id ipse non videbat . Sed spe majora præcipiens in Anglia , & rerum summam in festinatione ponens , deperdere in his tempus & vires noluit , duas nimirum res , quarum est in bello jactura gravissima , ac sæpe irreparabilis . Ut magis festinaret faciebant promissa Gallorum , qui cum Classem validissimam magno strepitu comparassent in portubus Galliæ , qui ad Oceanum spectant , quamprimum supportatari auxilium ferebantur , & in dies singulos expectabantur . Forte etiam facile recuperandam Scotiam , etiamsi amitteretur , censuit , populis erga se optime animatis ; & utrumvis eveniret , nunquam defore sibi tutum in Scottiæ montes receptum confidebat .

Tuedam recta amnem petiit , Scottiæ Angliæque limitaneum , nullo hostium occursu retardatus . Wadeus enim Regii exercitus Imperator , etsi magno progreedi animo institue-

rat adversus eum, excusata subito lue ~~ne-~~
scio qua pestilenti, quæ grassaretur in ca-
stris, Neucastliæ constiterat in provincia
Nortumbriensi, neque ultra processerat. At
illud interea accidit perincommode, quod
Edemburgum a Regiis receptum est, cuius
conditionem urbis secutæ nonnullæ Civitates,
ad Georgii obsequium pariter redierunt. Rem
ita factam tradunt. Copeo in ordinem reda-
cto, armorum in Scotia præfeturam accepe-
rat, Handasidius Legatus ac nuperime Ber-
vicum oppidum insederat cum Anglorum le-
gionibus quatuor, non tam ut inferret, quam
ut defenderet bellum. Is ut audiit Stuardia-
nos Edemburgo digressos, ac longe summo-
tos, quodque vix videbatur credibile, nihil
relictum in Urbe Præsidii, eo Legiones ad-
ducit haud longo itinere, & confestim urbs
venienti deditur. Nulli tunc quidem Edem-
burgensium fuerunt injectæ manus, ne iis
quidem, qui erant conspirationis comperti;
id quod arbitror prudenti consilio cautum,
ad præcidendas tumultandi causas, ac ne
tranquillitas urbis eo tempore maxime neces-
saria turbaretur. Cæterum magna rerum com-
mutatio facta. Restituta vetus regiminis for-
ma, Magistratus pristini ad sua munia re-
vocati, refixa Odoardi Edicta, quidquid ipse
sanxerat inductum prorsus atque abolitum,
attenitis metu civibus, ac ne hiscere quidem
audentibus. Notabile cum primis visum, cum
haec tenus sacrificuli, præconesque seclæ pu-

blico abstinuissent, eos per hanc occasionem
e suis latebris prorupisse quasi lymphatos,
compressamque diu facundiam denuo fanis
omnibus exercere cœpisse, adeo copiose, ut
viderentur diuturni silentii damna velle redi-
mere paucis diebus.

Hæc ad Odoardum delata, tametsi mole-
sta acciderent, nihil moverunt eum ne por-
ro pergeret institutum sequi. Transmisso flu-
vio Tueda, quo terminari Scotiam Angliam-
que diximus, progreditur ad occidentem so-
lem, penetratque se in Cumbriam, provin-
ciam Angliæ maritimam, e regione Hiberniæ
sitam. Occurrebat ad Ostia Itunæ amnis Car-
leolum (antiqui Luguvallum vocabant) op-
pidum Provinciæ primarium, Castello, ac
militum Præsidio munitum. Hoc si oppidum
euum faceret, & Arce potiretur, præterquam
quod sedem continuo fixam ac stabilem ha-
beret intra Angliam, videbatur sibi præcla-
ram præterea famam anticipationemque vir-
tutis, id quod in bello multum interest.
adepturus, & pulchro facinore expeditionis
primordia illustratus. Ob eam rem, & quia
tale relinquere a tergo asylum hostibus pe-
riculo non vacabat, admoveri exercitum, ac
cingi Oppidum jubet. Oppidani exterriti,
Nuncios de ditione confestim miserunt, ac
portas aperuerunt. Præsidiarii contra intra
Arcem se incluserant, videbanturque magno
ac forti animo obsidionem toleraturi. Sed ubi
hærere ad vallum hostes, comportare scalas,

& vim extremam parare senserunt, ferociam pariter posuerunt. Ne tamen transegisse dicerentur cum perduellibus, pro eo ut dedicationem facerent, captato loco ac tempore, occulte excesserunt, arcemque vacuam reliquerunt. Wadeus inter hæc, quem hærente Neucastliæ demonstratum est, de Carleoli obsidione ac periculo certior factus, commoverat se cum Regio exercitu, veniebatque magnis itineribus, suppetias arci laboranti latus. At properanti nunciatur in ipso itinere, frustra fore opem, quia nimis seram. Carleolum esse jam in hostium potestate, Arcem a Præsidiariis, non ut dignum fuerat defensam, sed turpiter desertam fuisse. Quo ille Nuncio perculsus, continuuit parumper gradum. Post sua per vestigia Neucastliam repetens, exercitum in priora castra reduxit.

Carleolo occupato, priusquam ulterius progrederetur, circummisit Odoardus in omnem late regionem litteras Edemburgi impressas, quibus, quemadmodum prius Scotos, ita nunc Anglos ad obsequium Jacobi parentis sui vocabat. Erat autem litterarum eadem ferme sententia, nisi quod Anglos admonebat, ne ludificari se ultra paterentur vanis Papismi, & arbitriæ dominationis nominibus, aliisque id genus terriculamentis, quæ ad sustentandum iniquissimum potentatum aggereret Georgii Brunsvicensis ambitio impotens & insana. Deponerent aliquando tandem opiniones male præjudicatas. De Religione, ne-

que se, neque Jacobum Patrem quidquam mortuos, sed quod in Regni comitiis olim constitutum fuisset, aut constituendum in posterum videretur, integrum usque ad supremos apices intactumque relicturos. Id eo dicebat, quia ex hoc præsertim capite confari sibi invidiam sciebat, quod esset ipse eximie Catholicus, & Pontificiam potestatem reducturus in Angliam putaretur. Deinde quia multi familiam Stuardorum criminabantur hec nomine, quod tota Regis Galliæ esset, eaque criminazione odiosam genti faciebant. Multo minus, addebat, existimare debetis, nos adeo Regi Galliæ devictos mancipatosque esse, ut ad ejus magis nutus voluntatesque, quam ad vestra commoda, & ad dignitatem Imperii nostri respecturi simus. Ut multum debeamus Galliæ, non plus tamen post firmatam potentiam tribuemus, quam Regem deceat, eumque Anglum. Vestra vobis eximere vincula, non nova superinducere consilium est. Ad me quod attinet, testes ipsi estis, me, non Gallorum suffultum opibus, non eorum classibus deductum in Insulam advenisse, sed una navi, sine milite, sine pecunia, cum septem tantum domesticis; ut intelligere potueritis, venire me sola fretum bonitate causæ, sola populoru[m] æquitate benevolentiaque armatum. His ego armis, Deo protegente, Scotiam universam subegi, & infidem Parentis mei recepi. His expugnandam speravi etiam Angliam; qua quidem spe

ductus, oblata ab Hispaniæ, Galliæque Regibus subsidia perdiu rejici. Quod nisi Georgius Brunsvicensis ad tuendam malam causam, quam publico gentis judicio damnatam videt externas opes auxilio vocasset, certum erat ea nunquam admittere. Nunc vero cum intra Angliam, non Anglos solum cives meos, sed Batavos, sed Hassianos, sed Helvetos, sed Hannoveranos, aliosque aliarum gentium homines armatos contra me videam, cur ego verear externis externos opponere? Cur non liceat mihi copias auxiliares unde unde adsciscere, exemplo æmuli ac rivalis mei, tanto cæteroqui potentioris? Id equidem vos æqui bonique consulturos spero. Cæterum sic habete, vestras vobis opes, libertatem, ac jura, quæcumque ea sint, integra semper ac salvo fore, neque nos recusaturos quidquid Regni ordines ad publicæ rei commoditatem dignitatemque decreverint, ratum habere, comprobare, & amplecti. Id ego, cum meo, tum Jacobi Patris nomine persancto juro.

Literas cladebat gravissima obtestatione, ut præteritarum offenditionum, si quæ forte inter nationem Anglicam Regiamque familiam intercessissent, nulla jam quæstio nec mentio fieret. Se quidem, ajebat, pro potestate sibi a Jacobo Rege facta, veterum ac recentium injuriarum, quibus Regium nomen ac jus tandem, tam atrociter violatum fuisse, omnibus gratiam facere; at vicissim petere, ut si quo

suo merito majores sui gentis indignationem incurrisse, id ex omnium mentibus eradetur, & conditioni temporum condonaretur. Satis eos gravem malefacti, si quod admisissent, poenam luisse, qui Regno fuerint exturbati, atque extra communem patriam ejectedi. Descendisse acerbissimam animadversionem ad liberos, nepotesque eorum, qui licet innoxii, annos jam septem supra quinquaginta extorres, inopes, in luetu & squalore vitam ærumnosissimam traherent. Nullum ne statuendum atrocissimæ vindictæ modum? Nunquam ne plaçaudam Anglorum iracundiam? Nunc tempus ut sua singulis tribuantur jura, componantur ex æquo & bona dissidia, suus Regno Princeps, suum Principi reddatur Regnum, veterum conquestionum memoria penitus oblitterata.

In hanc sententiam conceptæ erant litteræ, quæ ut vulgi manibus teri cœptæ, vix credibile quam alte in animos multitudinis penetraverint. Vel ex eo licuit agnoscere, quod cum Odoardus haud multo post Carleolo eduxisset exercitum, & secundum oram maris Hibernici progreedi instituisset, quo cumque itum est, venienti occurrebant ultro Populi, beneque eum ac feliciter advenire lætis acclamationibus testabantur. Tamen, ut ne quid dissimulem, nobilitas haud magnopere commovebatur, nullamque popularis lætitiae partem attingebat. Sacrorum vero Ministri, & Religionis Antistites, obloqueban-

tur potius indignatione libera, & populum & talibus retrahebant. Locis Odoardus omnibus potestatem exercebat, tributa imperabat, in verba Jacobi Regis ut juraretur curabat. Carleolo egressum exceptit Candalia, parvum Westmariæ oppidum, quod Kenio amne subluitur. Lancastriam inde venit, urbem cognominis provinciæ caput, qua in urbe paullum moratus, in Cestriensem comitatum concessit, transgressurus inde, ut putabatur, in finitimum Principatum Walliæ, qui longo tractu porrigitur ad oram maris; sed in sinistram repente partem, qua sol oritur, conuersus, ac mediterranea Regionis ingressus, iter direxit in Darbiā. Cujus consilii quæ fuerit ratiæ, infra disseremus.

Per hæc Aulam Londinensem multa sollicitam habebant, ac vehementer angebant. Obversabantur conjuratorum progressus rapidi ac felices, apparebatque ad eos remorandos, aut non satis virium, aut, quod deterius, parum voluntatis in Regiis militibus Duciibusque esse. Seditionis flamma ipsam corripuisse Angliam videbatur, & jam stridor, ut ita dicam, incendii e proximo exaudiebatur. Quid vero si accederet propius? Quid si Regiam quoque Urbem afflaret? Id si accideret, plus pene quam malum ipsum, mali medium timebatur. Londini enim, ut in urbe populosa ac libera, æstuabant otiosorum crebra conventicula, studia partium flagabant; & erant qui publicis, privatisque ser-

monibus præsentem dominationem liberius carperent, quorum æque periculum videbatur dicacitatem compescere, atque impunitam dimittere. Ille deinde suberat metus, ne propinquitate rebellium insolecerent rerum novarum cupidi, easque cierent in visceribus Regni turbas, quæ sedari non possent sine civili sanguine, & clade Reipublicæ. Super hæc metum augebant Regis Galliæ occulta consilia, quæ ad invadendam Angliam spectare videbantur. Eum certe constabat, quæcumque hacstenus obtendisset, Stuardio nomini favere impense, neque ægre laturum si Princeps tot nominibus Galliæ addictus Regni Anglici hæreditatem caperet. Velle autem nunc ejus causam aperte suscipere, vehe mentia confirmabant indicia. Tamdiu in variis ditionis portubus, quos Oceanus alluit, in usitati siebant apparatus armorum, & navium. Caeneti, Boloniæ, Dunquerçæ, Brestæ, extruendis instruendisque majoris formæ navigiis insudabatur. Promptuaria complebantur, nautarum ingens numerus pretio conducebatur. Quorum vero hæc, nisi esset in Angliam expeditio navalis constituta? Nuper rime ab urbe Roma fuerat evocatus in Galliam Henricus Eboracensium Dux, alter Jacobi Regis filius, ferebaturque continentit in Armoricam properasse, atque ibi prorsus, ubi navales apparatus maxime per strepebant, consedisse; quo tandem consilio, nisi ut cum Gallicis copiis immigraret

in Angliam , & fraterna incœpta provehe-
ret?

Sed dubitationem postremo omnem præci-
dit Rex ipse Galliæ , edita in publicum de-
claratione non ambigua , qua se Odoardi Wal-
liæ Principis socium fœderatumque appella-
bat , ejus vero hostes , quicumque ii , atque
ubicumque gentium essent , in suorum se-
hostium numero habiturum pronunciabat .
Huic occasionem rei Batavi præbuerunt . Nam
Ludovicus Rex ingentem , uti diximus , ira-
rum molem conceperat contra Batavos , pro-
pterea quod milites deditios ex Belgicis Præ-
sidiis depulsos , contra quam conditionibus
cautum esset , Georgio Regi auxilio misis-
sent . Injuriam ut quoquo modo redimeret ,
Hollandis negotiatoribus omni interdixerat
Gallia , vetus commercii jus , quod erat ea
tempestate quæstuosissimum , edicto abroga-
verat , nonnullas etiam eorum naves onera-
rias in Gallicis inventas portubus intercepe-
rat , ac fisco addixerat . Cum ne sic quidem
pervincere potuisset ut milites revocarentur ,
huc ad extremum descendit , ut fœdus palam
percuteret cum Stuardio , futurum sperans ,
ut hac una re frangeretur Batavorum perti-
nacia , quam honeste excusare ultra non pos-
sent , simulque Anglis haud leve negotium
exhiberetur . Id eo visum consultius , quod
nulla jam suberat causa tegendi fœderis mül-
to antea initi . Nam ante hoc tempus ve-
rendum erat , ne Anglorum contra Gallos

odia, quæ tunc maxime crudescebant, in im-
merentem Principem derivarentur eo tantum
nomine, quod Gallis diceretur innexus; ea-
que propter Ludovicus Rex, etsi Principi
conjunctionissimus animo ac voluntate erat,
ejusque incepcta occultis subinde subsidiis
adjutabat, tamen dissimilandum censebat
vinculum societatis. Amicus quia vere erat,
amicitiam celabat de industria, ne noceret.
Nunc vero cum sola Gallicæ amicitiæ suspi-
cio (nique enim occultari satis potuit) in-
noxio Principi fraudi esset, multique ex An-
glis ob hanc unice invidiam ab ejus parti-
bus averterentur, recte statuebat Ludovicus
efficiendum sibi, ut non minus prodesset ei
in posterum aperta Gallicæ amicitia, quam
haec tenus amicitiæ suspicio incommodasset.
Et vero profuit initio plurimum, coactis Ba-
tavorum Legionibus abscedere Anglia, eoque
multum imminutis hostium viribus. Quod si
initiis cœtera consensissent, quantum assequi
conjectura licet, qui causa vincebat, acie
non vincebatur. Sed accidit sëpe ut promis-
sa exsolvere ne potentissimi quidem Reges
possint.

Ludovici Regis quam dixi professio excepta
litteris pervasit quam celerrime in Hollan-
diam, inde in Angliam, nec est dictu facile
quantam utrique genti perturbationem attu-
lerit. Deliberantibus Batavis, quærentibus
que inter se quid factò esset opus, venit
improviso in Scotiam cum aliquot militum

Hibernorum centuriis Johannes Drummondius, Perths Ducis frater, qui Legionis Hibernicæ Tribunus erat in Gallia. Is inter sexcentas Anglorum naves elapsus, cum appulisset Celurcam (est id Oppidum maritimum in Angusia, & vulgo mons rosarum dicitur), istum inter Ludovicum Galliæ Regem, & Odoardum Walliæ Principem fœdus promulgare non distulit; quoque latius spargeretur, publicas ea de re litteras circummisit, quibus litteris, quamquam modicum ipse agmenduceret, se tamen Gallicarum copiarum Imperatorem in Scotia summum nominabat, hujusque fiducia nominis bellum internecinum denunciabat iis, qui contra Odoardum sumpsisserent arma, nisi male sumpta confessim posserent. Litteræ ipsi ut traderentur Mauritio Comiti Nassario, qui Batavis auxiliaribus præterat, curavit, eique nunciari a se jussit, nisi mallet feralem belli facem accendi inter Rempublicam suam, Regemque Galliæ potentissimum, statet pactis Tornacensibus, nullaque interposita mora excederet cum suis Insula. Quid ad minacem denunciationem responsi dederit Nassarius, haud satis constat. Batavi quidem certe milites post paucos dies Anglia demigraverunt, & ad suos portus redierunt. Quorum deinde loco Senatus Batavicus, ut Georgio Regi fidem quoquo modo præstaret, Hassianis totidem bello Stuardio adhibendis stipendum decrevit. Cum ergo nullus relinquetur ambigendi

locus de voluntate Regis Galliæ, multa erat deliberatio Londini, utri prius occurrentum malo videretur, externo ne an interno? Nam eodem tempore imminere dicebantur cum validissima Classe Galli, & Odoardus cum formidabili exercitu in interiora Angliæ prope-
rabat, & Londinum ipsum caput rerum pe-
tere videbatur. Post multa in utramque
partem jaqtata, vicit sententia eorum, qui
dividendas censebant inter utrumque pericul-
lum Regni vires, partem vero maximam edu-
cendam adversua Odoardum, hostem quippe
in sinu positum, eoque magis metuendum.
Gallorum enim adventui obstare multa pos-
se, procellas, ventos, aliasque maritimorum
itinerum vices. Et etiamsi minus munita in-
venirentur a defensoribus littora, tam mul-
tas ad eorum custodiam vigilare bellicas na-
ves in froto Anglico, ut hosti facilis non
esset futurus accessus. Cum hæc decerne-
batur, venerat jam accitu Patris ex Belgio
Dux Cumbriensem, & præcipuum exercitus
Belgici securi secum advenerat. Is igitur
cum maximis Regni copiis prodire in aciem
jubetus contra Stuardianos. Ei Georgius Pa-
ter ut rei summam defendat, ut Regnum la-
bans tutetur, etiam atque etiam mandat.

Cumbriensis; Juvenis natura servidus, &
laudis appetens, nihil optabat avidius, quam
cum Odoardo conferre signa, & servi Regni
gloriam ferre. Negotium itaque alaci
suscipiens animo, progreditur summa celeri-
tate

tate in Essexiam, quo contractæ loco fuerant Regiæ Legiones. Odoardus Congletoni consistebat in Cestria, inde in vicinam transgressurus Walliam, cum audit, Regios ad Stonam usque amnem progressos in tantam propinquitatem venisse, ut passuum abessent millia vix decem. Ratus hoc advenisse animo ut acie decertarent, contrahit copias, mutatoque ex occasione consilio, pro eo ut in Walliam tenderet, agmen convertit ad Stonam. Prælium omnino faciendum arbitrabatur, sed fecellit illum sua opinio. Cumbrensis, etsi numero multum præstabat, seu metu, seu militari prudenter, pedem retulit, ac celeri gradu retrocessit millia passuum triginta usque Conventriam. Stuardiani contra porro progredi perrexerunt, atque ad Darbiām castra transtulerunt.

Odoardus, qui tam subitum prævalidi hostis receptum non sperasset, cum & Darbiām haberet in potestate, & Loudino vix leucis triginta abesset, in spem debellandi erectus, vocat militare consilium quodque jam pridem intra se consilium coquebat, summis Ducibus deliberandum proponit, ut Londinum traducatur exercitus. Prior ipse elocutus, insistendum ajebat hostium vestigiis, dum vidarentur metu exanimati, ac rebus parum fidentes suis. Nam si recedere pergerent usque Londinum, præterquam quod daretur sibi facultas accedendi ad eam urbem impune, futurum facile ut Londinensium multit sibi aci-

TOM. I.

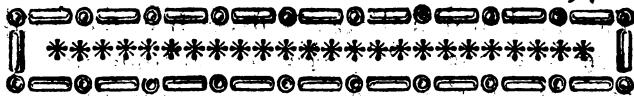
N

te consentientes a Georgio deficerent palam, cum se propinquum, armatum, ac Victoris specie subeuntem cernerent. Sin obvertere faciem malent, ac de summa rerum ferro decernere, perinde fore sibi prædium, ad quod aliquo demum loco deveniendum esset, in hostie facere, atque in situ. Hoc tamen commodius in hostio, quod si quid accideret darius, nihil sibi propterea deperiret de Scotia, qua una salva, nunquam decesset facultas ducendi, aut redintegrandi belli. Contra, si faveret fortuna, prælio fortasse uno, atque una die iuncti negotium posset. Nihil profecto negotii fore Londino potiri, Curiam atque Aulam opprime, Regnum denique universum ad obsequium cogere, caso semel exercitu Regio, quo uno Georgii spes omnis & imperium staret. Sic ille censebat. Eadem in sententiam multi e Concilio inclinabantur. Verum alii, ejus rei mentionem ipsam respuentes, superos hominesque teares faciebant, si ruere ipse vellet in voluntarium intentum, se consilium ejus, quod plenum rlementatis esset, sequi magis posse quam probare. Hocce insaniæ ajebant, ut prælia unius incerto eventui committantur omnia? Quid deinde inconsultius, quam conjicere ultra se in regionem inimicissimam, ubi hostis maximas habeat vires, easque exerturus omnes sit? Hoc fortasse consilio Cumbriensem tam præcipitem receptum simulasse, ut Stuardianos futuri improvidos in casses traheret, &

victoriæ spe exultantes opprimeret. Si denique tantæ sunt nobis vires, inquietant, ut cum aliqua spe victoriæ dimicare possimus, cur non opperimur Gallorum auxilia, quibus superadditis certa victoria sit? Reponente ad hæc Odoardo, longam videri sibi auxiliorum expectationem, quæ cum in dies singulos suppottanda dicerentur, re nunquam ipsa advenirent, subjicit Murrajus (erat is Principi a Secretis, & summæ apud eum auctoritatis: postea proditor, ut alibi referemus, fuit) minime esse dubitandum, quia Galliæ Rex promissa præstaret. Prorogari auxilia ob usitatas maris difficultates posse, deesse omnino non posse. Censere tamen se, non ad Orientalem Regni oram, sed ad oppositam, atpote minus custoditam, dirigendas abs Gallis proras, exscensionemque faciendo. Addidit, donec advenissent ii, sapienter facturum Principem, si munito aliquo loco contineret exercitum, expectaretque magis hostem lacescentem, quam lacerret. Carleolum proinde ut repeteretur suadebat, qui locus cum esset magno munitus opere, & ad occiduam Angliæ plagam situs, hanc præter alias haberet opportunitatem, ut ex eo auxiliares Gallorum copiæ excipi commodius possent, ac citius. Id non modo utile, sed necessarium videri, quando tam procul a Scotia, sive ob paucitatem amicorum, sive ob inopiam ærarii, penuria laboraret exercitus, deesset frumentandi facultas, omnia fie-

rent in dies difficiliora. Videret ipse jam quid interesset sua. Verumtamen utilibus ne anteferret speciosa, neque æstu juvenili, sed consilio, sed recta ratione bellum esse administrandum reputaret. Ita Murrajus loquebatur, ejusque adstipulari sententia major consilii pars videbatur.

Egerime inducebat animum Odoardus, ut cessim gradum flecteret, abrumperetque rerum satis belle flentium cursum. Movebatur cum primis facti ignominia, quam certe apud multitudinem consiliorum ignaram non effugeret, cum præsertim prævidet futurum, ut Cumbriæ Dux, qui paulo ante refugerait insequentem, nunc recedentem insequeretur. Cessit tamen consiliantium auctoritati, qui sine Gallico milite nihil periculosius subscire piendum judicabant. Cum itaque Londinum contendere temerarium, progreedi Orientem versus supervacaneum, hærere Darbiæ otiosum, atque adeo detimentosum putaretur, retro abire coepit quamvis invitus, ac viam perfectam relegens, ex Darbiensi Provincia iterum se recepit in Gumbriensem: optimo illa quidem proposito, sed exitu, ut infra constabit, parum felici.

LIBER TERTIUS.

Fefellit Odoardum fiducia; quam habebat
in Gallorum adventu repositam. Diu enim
expectatio nunquam advenarunt adversitate
ventorum; ut ipsi vulgaverentur prohibiti.
Atque illi quidem affutui in dies singulos
videbantur. Convenerant iisque Dunquense
ex Belgico exercitu Legionarii milites ad
duodecim milias numero præter Classarios.
Eodem ex multis Gallia navalibus deductæ
fuerant oneraria amplius centum & quinquaginta,
quibus ad navigationis præsidium pos-
tus bellicarum numerus erat adjunctus. Aderat
Richeleus Dux, summus expeditionis Prae-
fectus designatus. Aderat Dux Eboraensium,
Odoardi frater, ac naturali actus cupiditate
visendi adjuvandique fratris, profectionem ar-
gebat. Sed quamquam in promptu erant
omnia, impositisque in naves epibatis de ex-
plicandis quotidie velis agitabatur, re disces-
sum est nunquam. Et fato nescio quo eve-
niebat, ut in quamcumque diem fuerat indi-
cta profectio, eo die Classis egredi portu pro-
hiberetur, vel cadentibus, vel reflantibus ven-
tis, vel præter modum exæstuante Oceano.

N 3

Quod reputantes rerum prudentiores, haud temere suspicari sibi videbantur, ventorum ac tempestatum obtentu arcani aliquid tegi, quod qualecumque fuerit, si quod vere fuit, nunquam ad liquidum compertum est. Ea certe res sermonibus multis ac variis materiam præbuit, qui sermones tota eo tempore exaudiebantur Europa. Alii instratum cum viderent Anglorum navibus mare, & ipsa pene ostia Dunquerani portus obsessa, extimescere Gallos earum occursum navium putabant, neque velle Classem tanto sumptu comparatam in discrimen adducere. Alii satis magnam afferri opem Stuardio Principi dictitabant solo apparatu tantæ expeditionis. Cogi enim Anglos vires dividere, ac partem copiarum non exiguum, quibus obrui Stuardiani possent, per littoralem oram habere dispositam, ad incursionem externi militis propulsandam. Id perinde esse ad rem præsentem, ac si duodecim armatorum millia in Angliam devecta expositaque fuissent. Alii denique Gallorum fidem defensabant, cum dicerent, etiamsi Classis Dunquerana nunquam solveret, nonnulla fuisse pridem Odoardo submissa navigia, plura in posterum submittenda: Has autem transvectiones militum parvas, ac separatas, ut minore conficerent strepitum, haud minorem ipsi utilitatem asserre, ac tandem instar unius maximæ transportationis futuras. Sic ea de re homines, pro suæ quisque habitu mentis, existimabant. Quidquid id esset, de quo ni-

bil constituere pro certo possum, unum ego habeo dicere, multo rectius futurum fuisse Odoardo, si aut missa aliquando Classis, aut promissa nunquam fuisset. Tanti sane expectatio auxilii effecit, ut iret in sententiam defendendi sui potius, quam lacesendi hostis; quo semel initio consilio, labi res, inclinarique cœperunt.

Statim atque Odoardus castra movit ex Darbia; Dux itidem Cumbriensis exercitum deduxit ex Conventria, hostemque pone se qui instituit incredibili festinatione; qua re effectum ut versæ crederentur vices, cum ille fugientis, hic insequentis speciem haberet. Opinio quantumvis falsa, ut rerum specie ducuntur homines, magnam rebus commutationem attulit. Principio in utroque exercitu mutati valde sunt militum animi, & pro diversa quam præferebant fortuna, aut dejecti metu, aut spe confirmati. Tum apud vulgas alia de Odoardo mens, alia judicia, quod in ipso statim itinere licuit agnoscere. Viam licet eandem legeret, qua paulo ante venierat, & easdem reviseret Civitates, non eundem reperiebat habitum animorum erga se. Qui Victoris ritu venientem exceperant cum magno honore, redeuntem ea properantia, quæ fugæ preceptor quam receptui videretur, aspernabantur. Eundem multi metu instantium Regiorum, qnorum erat potentia formidolosior, illiberaliter repellebant. Adeo mobilia sunt mortalium ingenia, & pro even-

tuum varietate, eorum quoque variant affectiones, & studia. Hoc deficientis fortunæ indicium, hoc specimen primum fuit, ex quo licuit augurari, Stuardianorum res difficultas deinceps loco, atque in deterius prolapsuras. Partem sane spei maximam constituerat Odoardus, in populorum voluntate, quibus ab alienatis, ipse ab ærario inops, ingraevemente annosa, hostibus insequentibus, neque consistere usquam, neque gerere bellum poterat. Sed alia mox graviora acciderunt.

Clistonii, catque Penrithi, quæ duo sunt Oppida Provincie Cumbriensis, collocaverat Odoardus suorum aciem extremam, ad remorrandum impetum insequentium Regiorum, donec ipse cum reliquo agmine Garleolum attigerisset. Montani iis in Oppidis censebantur ad duo milia, viri omnes probatae virtutis ac fidei, qui nunquam ante hoc tempus horum strum aspectum extimuerant, ipsos quin etiam sæpe fugaverant; tamen, ut nunciatum est, abesse propius Cambiensem cum Regio exercitu, montani subito pavore correpti fuga consilium ceperunt, ac locum turpiter deseruerunt, praedare secum agi putantes, quod non instaret, et ergo hostis, sed spatiu recipienda sui nsibi permitteret. Eos Cumbria Dux non ultra insequeretur est retardatus, partim Gales summe nimboso, partim defatigatione nostra, huc enim magnis itineribus venerat. At eorum consternationem extrema præcipiti fuga interpretans, quam pri-

num promovere castra statuit usque Carleo-
lum, quo se Oppido hostes incluserant. Si-
mul ergo ac machinæ, ac tormenta obsidio-
nalia, quæ lentius subvehebantur, in promptu
fuerunt, eo traducit exercitum, & in con-
spectu Urbis castra facit.

Odoardus, cognita suorum fuga, cum si-
mul annonæ inopia premeretur, & adesse
hostem intelligeret cum eo apparatu, qui ad
obsidionem spectaret, pendebat animi quid
consilii caperet. Abunde esse militum sentie-
bat ad tuendam urbem atque Arcem, at
deesse frumentum ad sustentandos diu milites
dolebat. Quidquid deinde fieri placeret, fa-
ciendum e vestigio videbat, cum spatium
consultandi non daret celeritas hostium. Ad-
hibitus ergo iam multuarium consilium pri-
moribus Ductum, alterorum proponit, aut
promptum in Scotiam resceptum, aut decreto-
rum certamen. Nihil esse medium demon-
strat, quando obsidio tolerari nullo mode-
queat, alimentorum penuria. Duxes, qui
Gallorum auxilia nondum desperassent, ad-
semel animo defixissent, ante eorum adven-
tum discrimen adire ultimum non oportere,
colligenda vasas judicant, & deserendam An-
gliam, vires integras in Scotiam transferen-
das, ubi, ut in regione pamica, & maxima
frumentaria, trahere bellum, distinere hos-
tem, ac vincere aliquando etiam licet.
Tantum ut Arx Carleolo insidens apto præ-
sidio teneatur, censem. Quæ cum sententia

Principi probaretur, ad Kalendas Januarias, inuenit anno MDCCXLVI, qui annus Odoardo ob calamitatum memoriam notabilis in omne posterum tempus erit, Carlepolo Stuardiani excesserunt, seque trans Tuedam fluumen denuo in Scotiam ejecerunt,

In Arce reliqui praesidio fuerant milites circiter quadringenti, commeatu atque omni bellici copia satis commode instructi, iisque erat injunctum, nihil ut reliqui ficerent ad defensionem, neu vero ullis conditionibus derident se, nisi extrema priva omnia essent experti. Id de se Gubernator, id gregarii milites ad promiserant miro consensu. Sed promissorum fidem non servarunt. Dux Cumбриæ, admeto ad urbem exercitu, cingi Arcem vallo, compertari aggerem, produci machinas jubet; quæ res, quamquam ex moribus omne telorum igniumque missilium genus accideret, eeleriter administratae fuerunt, Tum defensoribus denunciat per Tibicinem, nisi continuo Arcem tradidissent, lege actum in eos tanquam perduelles, & adversus Principem contumaces. Risiit initio Gubernator invias, neque una vocula id genus Arcos, atque ita communitas oppugnari dixit, sed magno conatu sed multo sanguine, & longa obsidione, cuius deinde exitum nemo præsagire certo posset. Superbo responso effusatua Regius adolescens, suis innuit ne differant quater moenia tormentis muralibus. Biduum tenuit sæva jaculatio, qua cum mu-

xorum pars lacerata hiatum ingentem aperuit; Præsidarii malo perterriti, acutumque de se, si hostis vi irrupisset, rati, Gubernatorem circumsistunt, jubentque verius quam rogant, ne perget stolida ferocia victorem acerbius irritare, & malam causam inutili contumacia facere deteriorem. Videat magis an voluntaria ditione placare iratum Principem, & æquas ferre conditiones queat. Victus oratione Gubernator tolli velum album jubet, stipulationis facienda indicium, & colloquium petit. Vicissim Cumbriæ Dux Tibicinem mittit cum Centurione, qui querat ex eo, num in priore sententia persistat? Arcem prolixe offerebat Gubernator, obsides se daturum spondebat. Unam poscebat rem, ut de conditionibus transigeretur. Cui Centurio indignans similis, Principem cum Rebellibus nequam pacisci dicit. Ponant arma statim, excedant Arce, Regis clementiæ se permittant. Cum nihil medium relinquatur inter promptam ditionem, ac certum exitium, illud primum Præsidarii maluerunt, atque imperata fecerunt.

In hunc modum recepta est Arx Carleolana, qua una Stuardianæ factioni dempta, nihil ei relinquebatur intra Angliam. Lætus successu Cumbriensis, urbem triumphans in morem ingreditur. Oppidanos pœnam perfidiae deprecantes benigne suscipit, patronum se illis apud Regem Patrem, deprecatoremque pollicetur. Mœnia Arcis, qua parte fuc-

rant tormentis convulsa, tumultuariò opere refici sarcirique imperat. Præsidium in ea aliquot Cohortium sub Blighio Præfecto collocat. Tradito demum exercitu Hawleio Legato, datoque ei negotio, ut Stuardianos intra Scotiam insestaretur; ipse Londinum regreditur, rerum abs se gestarum rationem Patri explicaturus, quidque deinceps opus factò esset cum Regiis Ministris deliberatus.

Carleolo amissò Odoardus, quamquam etat viribus magnam partem accisis, inclinatione fortunæ nihil deterritus, acceptum in Anglia detrimentum sarcire in Scotia studebat. Superatis vado amnibus, qui plures intercurrent, exercitum deducebat per loca Regni aspera atque montuosa, quo difficilis hosti esset accessus. Ex itinere pecunias civitatibus imperabat, vesturas describebat, annona copiam colligebat; quæ tamen res malignius nunc præbebantur ac parcus, seu quod refrixerunt mora, ut ferme usu venit, stridia populorum prima, seu quod incerto belli exitu, certam facere fortunarum jacturam pīgebat. Glasquum cum devenisset, quod præcipuum est oppidum Provinciae Glotianæ, videns, nisi munito aliquo loco constitisset, nihil sibi tantum ab insequentibus Regiis fore, adjecit animum ad oppugnandam Strivelini Arcem, id sero & incommodissimo aggressus tempore, quod multo ante factum oportuit.

Ars Strivelinensis Castellum est operis pet quam magnifici, censemurque inter ædificia Scotiæ splendidissima. Insidet amni Fortheæ, enjus aqua sublinitur. Annem jungit pons vetustus ex lapide, atque hinc in arcem ex urbe est aditus. Arcem tormentis curulibus permunitam, & commeatu abundantem, cum validò præsidio obtinebat Blakeneius Legatus, Anglus ferox, belli peritus, & fidei erga Georgium Regem incorruptæ. Obsidione figitur deliberata, progrederit Odoardus in territorium Arivelinense, & e Regione Urbis castra facit. Partem de suo corpore sub Ludovico Gordonio mittit Perthum, Gordonique ut operibus oppidum communiat, mandat. Partem aliam Lindi collocat, quod Laudoniæ Provinciæ oppidum est inter Edemburgum ac Strivelinum situm, quod ita fieri necesse erat, ne sugredi Edemburgo possent Regii ad disturbandam obsidionem. Atque his ita explicitis rebus, denunciat Strivelinensibus, sibi ut urbem tradant. Nisi fecerint, parato sint animo ad excipienda durissimæ obsidionis incommoda. Biduum restiterunt Cives, partim voluntate, quod erat Stuardio nomini subinfensi, partim respectu Regiorum, qui cum Edemburgi consisterent frequentissimo agmine, quamprimum urbi laboranti supportatur auxilium ferebantur. At posteaquam circumvallari urbem, intercludi subvectionem utilium, se fame premi, & duriora quædam parari senserunt, prævalente præsentium ma-

lorum impatientia, portas aperuerunt, ac se Principi subjecerunt.

Potitus urbe Odoardus, ad oppugnandam Arcem applicabat se, & jam producere opera munitionesque instituerat; Cum audit adventare Edemburgo hostem, suorum autem Stationem, quam Lindi collocaverat, loco dejectam atque exturbatam fuisse. Eo nuncio abrumpere tantisper oppugnationem cogit. Sed hujus facti seriem agnoscere pretium est: Hawleius Legatus, cui traditum exercitus Regii Imperium docuimus, Carledlo cum discessisset, relictis Stuardianis, quorum assequit celeritatem non licebat, venerat breviore via Edemburgum, eodemque convenire jusserset copias Wadeanas, earum accessione firmatus exercitum. Nam Wadeum ipsum Rex ex auctoraverat, & ad dicendam causam rei male gestarum Londinum vocaverat. Hinc cognito Arcis Strivelinensis periculo, Strivelinum cum omnibus copiis accurrebat, sive ut Stuardianos obsidioni intentos opprimeret, sive ut opem ferret arcis laboranti, in eamque militum saltem manum recentem induceret. Dum approximat Lindo, Stuardiani milites, qui ad ejus custodiam loci fuerant collocati, diffisi paucitati suæ, ne numero hostium obruerentur, fugam fecerunt, seque Falkirchium oppidum, novem ferme millibus passuum a Strivelino, receperunt; quod consilium, etsi in ejusmodi casu reprehendendum non fuit, tamen hostes alacriores effecit, quod non sine

summo timore ac desperatione id factum vi debatur. Hawleius, quod prudentiae fuerat, ignavia tribuens, & eandem fore omnium conditionem pro certo sumens, suos bono esse animo jubet, brevi debellatum iri confirmat. Tum occupato Lindo, ac nocte vix una copiis ad quiescendum concessa, iterum proficiscitur. Lindo recta erat Strivelinum via. Ipse deflectit ad levam per Falkirchium, ut hoc oppido, quod etat Stuardianis per opportunum, ex itinere potiretur.

Odoardus, qui nisi Falkirchium retinetur, actum censebat de obsidione Strivelensi, huic jam processerat cum toto exercitu, neque solum præverterat hostium adventum, sed locum prælio opportimum cepit, idque tam prompte, ut cum advenit Hawleius, statim acie ex adverso instructa, & ad repugnandum parata. Nihil expectabat minus Hawleius, quam ut eo certandum loco esset. Re subita perturbatus, tamen legiones disponit, cohortaturque suos ut forti animo pugnam capessant. Signo dato, procurritur utrinque in prælium. Enim vero licuit agnoscere, quantum præ numero valeat audacia, & ardor militum. Regios, qui minimum, ad quindecim millia fuisse tradunt. Dimidio fere minor Stuardianorum numerus erat. Tamen, ut ferro depugnari cœptum, is Regios incessit pavor, ut qui erant in prima acie equites, irruentium Montanorum ferocia conterriti, fugam respexerint statim, ac terga dederint.

Frustra Hawleius, qua voce, qua objectis peditum cohortibus, & minis incussis, demorari fugientes conabatur. Diffugere nihilo seius, perque obstantes suorum globos irrumpere perrexerunt, multos equorum ungulis prætriverunt. Diffunditur mox ad peditatum coeca formido. Totus momento exercitus proturbatus, atque disjectus, tanquam Cœlum rueret, aut terra sub pedibus dehisceret, præcipiti fugæ se mandat, nescias utrum insigniori clade, an ignominia. Cladem Stuardiani, fautorisque eorum, sane luculentam, ac paulo etiam majorem vero faciebant, cum dicerent, desideratos eo prælio fuisse ex Regiis quadrinquentos supra mille, partim interfectos, partim captos. Ignominiam ne ipse quidem obtengere Hawleius potuit, qui cum Lindum continentem impetu repetisset, fremens frendensque tantam sibi plagam imponi ab infami, ut loquebatur, latronum agmine potuisse, eadem die, etsi largus decideret Cœlo imber, collectum ex fuga militem, & adhuc trepidum, Edemburgum reduxit, qua in re tantam adhibuit festinationem, ut neque spatium habuerit efferundi tormenta castrænsia septem, quæ cum magno tentiorum numero Lindi reliquit in potestate victoris.

Repulso hoste, Lindo recepto, ac nova ibi Statione militum collocata, Strivelinum Odoardus redit, intermissamque arcis obsidionem resumens, funiculos, aggerem, vineas, & quæ Præsidiatii dejecerant opera reficere in-

sti-

stituit: At quæ res meliorem factura videbatur ejus fortunam, ut mira est bellorum inconstantia, rerum post hæc deteriorum initium fuit. Fama prælia Falkirchiensis, quam maturime Londinum delata, persuasit Aulæ, nequaquam consenuisse, ut sibi fingeant multi, seditionem in Scotia. Georgius cum primis Rex inexpectato eventu perturbatus, factique culpam rejiciens in Harwleium, revolare ad exercitum jubet Cumbriensem Ducem, quo absente hebescere viderentur militum animi. Ille rumpit moras, atque Edemburgum proficiscitur. Quem copiæ reducem, sibique denuo imperantem ut conspexere, dici vix possit quæ subito facta sit animorum commutatio. Scires quantum intersit, qualis bellum administret Imperator, & quantum in Imperatore valeat opinio quedam in opertate virtutis. Sola Regii Principis præsencia militem confirmavit, infamavitque sic, ut qui paulo ante Stuardianorum nomen ipsum reformidabant, nunc pudore simulatque ira incensi incitarent se se, nihilque optarent cupidius quam conserere cum iis manus, & præteritæ fugæ labem eluere nova experientio. Cumbriensis occasione ac tempore utens exercitum ita animatum educit Edemburgo, progrediverque directo Strivelinum itinere.

Nondum hoc præterito tempore Odoardus arcem expugnaverat Strivelinensem, partim quod foeda imbrium vis per eos dies effusa opus interruperat, partim quod libratores

tomentorum habere dicebatur parum peritos, & quod denique pugnacissime resistebat Blakenius Præfctus, & vim summa constantia repellebat. Erat præterea ipse ab omnibus rebus, quæ ad vitæ usum pertinent, flagitiose comparatus ob alienatam voluntatem ci-vium, qui Regiotum propinquitate freti, neque commeatū, neque alia quavis commodi-tate illum juvabant, neque dicto audientes erant. His de causis, & quod certis nunciis cognoverat, nonnullas ex Galliæ portubus solvisse naves, quæ sibi militum & pecuniaë subsidia deferrent, celeriter convasandum statuit, & adventum hostium anteverendum. Collectis itaque sarcinis, frumenti quod potuit avehens, reliquum flumine aut igne corrumpens, locum simil obsidionemque deserit, ac Perthum bidui itinere migrat. Perhensibus utebatur amicissimis, & erat op-pidum nonnulla manitione instructum, ut fa-cile repellere hinc hostem, si vellet, posset. Tamen cum deesset facultas explicandæ anno-næ, quæque reflorescebat Gallici auxilii spes trahendum bellum suaderet, post unum Perhi-diem quiescendi causa positum, iterum se dat in viam, deliberatum habens in Borealem Scotiæ plagam evadere trans amnem Speam, ubi magnum sibi esse numerum Clien-tum amicorumque norat, neque defore ad bellum gerendum necessaria confidebat.

Pertho cum abiret, exercitum divisit in partes tres. Partem unam, quam ex auxilia-

ribus Gallis Hibernisque conflatam Drummondius ductabat, deflectere jussit ad orientem solem, ac per Celuream secundum oram maritimam progredi Aberdoniam usque; quod oppidum jacet ad ostia Deæ Fluvii in Marria Provincia: Ut est ea ora maxime portuosa, huc appulsura sperabat, si forte advehentur, Gallorum auxilia; atque omnino interesse sua existimabat; ut ne nimium abesset a mari: Alteram, in quam conscripti erant collecti ex planicie milites, Præfecto Fabrum tradidit cum machinis castrenibus, atque omni impedimento: Huic similiter ut tenderet Aberdoniam, injunxit, sed alia via, quam fore per Duncheldinum expeditissimam, docuit. Tertiam ex meritis Montanis deducendam ipse sumpsit inter montes Atholiæ. Si quid enim adversi incederet, carere solebat facili in montes effugio:

Ita gradiente Stuardianorum exercitu, Strivelinum Regii devenerunt. Dux porro Cumbræ, collaudato vehementer Blakeneio Legato; quod arcem egregia fide, atque excellenti virtute defendisset, & refecto ponte, qui consulto ad retardandam obsidionem fuerat interscissus, sequi hostem ad extremos usque Regni fines parat. Magnam ea res habebat difficultatem, cum propter iniquitatem itinerum, quæ erant ea tempestate ex toto corrupta, tum quod durissimæ iis itineribus subvectiones erant; Ipse autem secum devehere cogebatur impositum carris pabulum com-

meatumque ad plures dies: Si quid enim in locis, quibus eundum erat, inveniretur pro visum, id omne qui præbant hostes absument. Neque non intelligebat Cumbriensis, cum tanto impedimentorum numero tardius sibi fore incedendum, quam ut ullo adipisci loco hostem jam longe submotum, ac celerrime progredientem posset. Sed Juvenem ingentis animi, & gloriae cupientissimum, nulla magnopere difficultas deterrebat. Stimulos addebat Odoardi exemplum, quem æmulum conditione generis, ac juventa parem, viribus opibusque inferiorem, præferri sibi fortitudinis laude non ferebat.

Duae nonnihil sollicitum habebant eum res: Altera, quod Stuardiani vulgo profecti dicuntur ad excipienda Gallorum subsidia. Nam hunc ipsi rumorem dissipaverant de industria, ad continendos in fide populos; quam confirmare opinionem videbatur, quod eorum magna pars declinasset ad mare. Altera, quod diversi incederent, ac divisis agminibus. Id eo erat molestius, quod neque suas dividere ipse vires volebat, & verebatur ne postea quam longius post eos processisset ex una parte, illi subito flexu regredierentur ex alia, & quidquid cis Tavum possederant, recuperarent. Quos si ipse iterum ex his locis depulsum recurreret, illi recederent rursum, perque itus reditusque quoties necessitas posceret iteratos, bellum ducerent, se ac Regium exercitum pulchre ludificarent. His ut

occurredet malis, duo providet. Binghium, Anglicæ Classis Præfectum, per litteras admonet, ab Orientali Scotiæ latere ne abscedat; sed ultro citroque præternavigare pergit: In primis ad ostia portuum ut excubet, nec navigium ingredi ullum egredive sinat, nisi exploratum probe, & excussum. Deinde quæ relinquebat a tergo loca, præsidio militum communis. Utque advenerant forte per eos dies Hassiani ad sex millia numero, quos in locum Batavorum suffectos diximus, exscenterantque ad Litham; Laudoniæ oppidulum, eos inter Perthum, Edemburgum, Strivelinumque tribuit. Friderico autem Hassiæ Principi, qui suas ipse copias regebat, iis ut in locis consistat quasi hiemandi causa, mandat. Atque his ita constitutis rebus, dat professionis signum, & in Septentrionem castra movet.

Perthum recta oppidum venit: Cujus quia loci Dominus Perthenium Dux Stuardio Principi militabat, hoc nomine comprehendendi matrem ejus, fœminam spectatissimam, & in Arcem Edemburgensem deportari jussit. Quo loco non omiserim, alias plures illustrium matronarum per eandem occasionem fuisse captas, & in custodiam traditas. Quæcumque enim viros liberosve in Stuardianis castris haberent, in suspicionem vocabantur initæ cum rebellibus conspirationis, tacitæ saltem concessionis insimulabantur. Quæ cum severitas eas, quæ vere in culpa tenebantur, affecis-

set metu, multæ de se ultro confessæ, clementiam Regis imploraverunt; aliæ tamen præstanti animo, & plusquam fœminea virtute, palam ad Odoardum defecerunt, in ejusque deinceps castris equo merere cœperunt. Mirabile exemplum, & ad memoriam posteritatis insigne, si quid esset hujus generis rarum, aut magnopere admirandum in Scotia. Cæterum Cumbriensium Dux, cum statuisset ea potissimum insequi Stuardianorum agmina, quæ per oram maritimam instituerant iter, Pertho Celuream, hinc Aberdoniam contendit. Quocumque adventabat, exierant Stuardiani jam, ac longe processerant: quos proinde adipisci nusquam potuit, licet vestigiis eorum insisteret incredibili celeritate. Sed cum denique progressurus ad Speam, eumque transmissurus amnem putabatur, seu quid deesset necessarii, seu commodiorem anni tempestatem ad bellum gerendum opperiretur, præter omnium opinionem hibernare statuit Aberdoniæ, satis modo habens quod tuto in loco consisteret, nec nimio intervallo distaret ab hostibus.

Odoardus interea ad Speam flumen devenerat, eique reliqua duo agmina se adjunxerant ex Aberdonia. Ad ripam Speæ, qua parte amnis Badenacham provinciam secat, surgebat propugnaculum (Buthvenum indigenæ vocabant), haud magni illud quidem operis, quod tamen si a tergo relinqueretur, facultatem præberet hosti trajiciendi quoties colli-

bitum esset fluminis, ulteriusque excurrendi. Vedit Odoardus quid haberet incommodi, ea-que propter ad illud oppugnandum adjecit animum. Adnotis machinis, & quibusdam immissis ollis incendiariis, citius quam spe-rabat Præsidarios coegit arcem tradere: quam cum inutilem sibi, Regiis contra magno fu-turam usui arbitraretur, injectis continuo flammis incendit. Amnem post hæc transducit exercitum. Relicis autem suorum duobus millibus, qui munitione extorta ripam custo-dirent, prohiberentque trajectu hostem, In-nernum proficiscitur.

Innernum urbs est ob frequentiam nobili-tatemque inçolarum Scotiæ Borealis facile Princeps, munita eadem, & portu gaudens non incommodo ad æstuarium Moraviæ. Urbi Prædio erat cum tribus fere millibus mil-i-tum Loudonius Legatus, qui si intra mænia se teneret, ac meræ defensionis consiliis insisteret, facile futurum non erat Odoardo Ci-vitatem ad deditioñem cogere: Sed homo lau-diſ avidus plus aliquid suscipiendum existi-mavit. Processit in apertum cum toto agmi-ne, neque tamen audens luce palam congre-di cum Stuardianis, quos & numero superio-res, & bello exercitatissimos sciebat, virium ut iuopia suppleret astu, incessit aviiis itine-ribus noctuabundus eo consilio, ut ex insi-diis adoriretur castra eorum, jacentesque, ac somno sepultos opprimeret. Dum accelerat, jamque albescit dies, casu factum est, ut

qui præbant antecursores, quosdaut offendebant Stuardianorum, qui longius a castrorum septo vigilias agebant. Tollitur utrinque clarmor, ignitæ utrinque disiploduntur glandes balistis. Expergiti fragore subito Stuardiani, colligunt se se, arma raptim expedient, totis castris procurrunt. Loudonius dejectum se sua spe sentiens, simul suorum costernatione perterritus, receptui confestim canit, festinabatque cursu incitato occupare Innernium. Sed cum lato ipse circuitu advenisset, antegressi qui propius aberant Stuardiani, medium interceperunt, neque solum aditu urbis excluderunt, verum etiam salutem præcipiti fuga querere coegerunt. Ægre ex manibus insequentium elapsus est. Elapsus tamen concessit cum agmine male multato in Rossiam, inde in Sutherlandiam transiit. Postremo Cromartium cum venisset ad oram matis, hinc maritimo itinere ad Regium exercitum se recepit. Loudonio amoto, Odoardus, conversa contra Innernium acie, urbem incustoditam ritu Victoris ingreditur.

Innernio impositum est propugnaculum, natura loci atque opere satis firmum. Huc Loudonius Stationarios milites introduxerat ferre bis centum. Addiderat Annæ copiam, cæteraque ad tolerandam obsidionem necessaria. Odoardus, hoc delecto loco, in quo Prætorium suum, ac sedem armorum stabilem collocaret, cingi arcem, applicari machinas jubet. Tacto vix aggere, externam munitio-

nem cepit, arcem ipsam intra biduum habuit in potestate. Nihilo difficilis post dies novem propugnaculum sibi subjicit, quod Augustum appellant, in finibus Loquabriæ. Sed hujus oppugnationem arcis casus fortuitus juvit. Structa enim munitione, dum mænia tormentis everberantur, atque ollæ intro incendiariæ jaciuntur, ex his una incidit forte in receptaculum pulveris bellici. Eo casu flamمام momento concepit sulphurea materia, prægrandesque saxorum moles huc illocque propellens, ædificium ea parte dejicit, qua ruina coæli sunt præsidarii deditio nem facere.

Odoardus post hæc, depulsis omni circum munito loco hostibus, pacata regione, re fumentaria explicata, fortuna uti videbatur paulo commodiore. Totum sane illum Scotiæ tractum placide obtinebat, qui a fluvio Spea in septem triones porrigitur. Insulas etiam tum Ebudas, quæ ad occasum solis, tum Orcades, quæ ad Boream spectant, ex parte maxima obsequentes habebat. His non contentus finibus, in proximiores trans Speam Provincias suorum manipulos identidem immittebat, prædas hominum atque armentorum agebat. Excursione una in Buquaniam facta, capti sunt ex Regiis militibus multi, ipso prope inspectante, neque tamen se commovente Cumbrisium Duce. Ausus quin etiam est cogitare denuo ad Flumen Tavum, neque dubitavit detractas ab exercitu cohortes mit-

tere ad oppugnandum Blairum, qua si poteretur arce, sensim Cumbriensem obsidebat, commeatuque ac pabulatione intercludebat. Sed huic rei prospexerat Cumbriensis, colligatis, uti dictum est, opportuno ad occurrendum loco Hassianis. Blairum advolavit scilicet cum expeditis Legionibus Hassia Principeps, obsidionemque disturbavit sic, ut infestas cohortes exegerit, easque iterum trans Speam flumen in sua stativa compulerit.

Per has vices alternante belli fortuna, cum pergeret Cumbriensis exercitum in hibernis continere Aberdoniæ, multus, ac porro varius tota Anglia sermo de rebus Stuardianis erat. Aliis extincta prope factio videbatur, utpote quæ in angustum compulsa, & exterritis præsidiis destituta, deficiente pecunia, amicis perterrefactis, facultatem exurgendi nullam haberet; ex quo consequebatur, ut sua sensim mole concidere, ac dissolvi cogeretur. Alii contra reputantes, nunquam habentus Odoardum prælio concidi, nedum profligari potuisse, immo nunquam sine victoria decertasse, nunc vero & partem Scotiæ feracissimam obtinere, neque arcibus, neque portubus, neque demum facili in montes receptu, si res ita ferret, carere, non adeo afflictam prostratamque censebant ejus fortunam, ut non posset efferre se iterum, ac tandem de Regno decernere. Movebat istos præsertim Ducis Cumbriæ, Principis fervidissimi, gloriæque appetentissimi tam longa cun-

statio, qui cum florentissimum haberet exercitum, & in spem debellandi processisset usque Aberdoniam, ibi resideret tamen iners, nec auderet hostem lacessere. Id adeo mentes hominum percellebat, ut Londini, ubi loquendi impunitas major, dictitarent multi palam, enimvero insigniter se fuisse deceptos, quibus tanto antea ab aula prænunciatus fuisse rebellionis exprantis interitus. Aut nunquam tam perdito fuisse loco Stuardianorum res, ut haec prænunciari certo possent, aut Cumbriensium Ducem non qua par esset solertia bellum administrare pronunciabant. Hujus certe Imperatoris gloria militaris multis erat partibus apud vulgus deminuta, & erant etiam ex primoribus, qui virtutem ejus pristinam industriamque desiderarent.

At Cumbriensis, ut non ignoraret haec hominum de se judicia, tamen cunctari perseverabat, & anni tempus commodissimum expectabat. Recte existimabat scilicet, properato opus non esse cum ejusmodi hoste, prope ad incitas jam adacto, qui si uno prælio superaret, facile redintegrare vires, & audaciam posset; sin intra angustos fines, atque adeo extra spem pugnandi continetur, mora ipsa languesceret, ac sensim debilitaretur in tantum, ut posset uno die spoliari iis omnibus, quæ labore multo ac longo esset adeptus. Consilii prudentiam plus nimio affirmavit eventus; qui quidem Odoardo infelix infaustusque hanc maxime ob cau-

eam fuit, quod ejus interea exercitum inopia affixit, numerum virtutemque militum extenuavit. Nam de auxiliis Gallicis, quorum erat summa expectatio, & par necessitas, nunc tandem desperatum est. Cum enim plura solvissent ex Gallia diversis itineribus submissa navigia, quibus subsidia Stuardianis ampla deferebantur, ea Angli omnia, vel in aperto Oceano, vel prope Scotiae littora intercepserunt. Præ cæteris captæ sunt naves majoris alvei duæ, quæ, quod magnum argenti numerum supportare dicerentur, incredibili anxietate expectabantur. Iis erant navibus imposita, præter pecuniā, duodecim tormenta ex æte curulia; lephippiorum frænorumque ingens copia, & delecti milites quingenti ex Legione Hibernica Fitzjamesy. Aderat Tribunus ipse militum Fitzjamesius, cum minorum Ducum lecta manu, qui ex hibernica nobilitate delecti omnes erant, & Regi Galliae stipendia faciebant. Istarum jactusa navium dolenda admodum accidit. Odeardo, pecunia tamen ut cum maxime indigo, dolenda item militibus, quorum multos tandem cooperat longæ ac laboriosæ militiæ, quam neque stipendum præsens, neque spes futuri eventus levaret. Inde in castris querentes audiri ceptæ dolentium conditionem suam, seque omni laboris solatio fraudari quiritantium. Multi, seu tædio molestiarum atque inopiarum, seu metu futuræ sortis, a signo clanculum discedebant, & in Regia ca-

stra transfugiebant. Quibus rebus Odoardus graviter, ut dignum erat, vulneratus, spem tamen vultu simulabat, patientiam militum proposita gloria, quantulacumque ea merces sit, sustentabat.

Curabat cum primis, ne de statu misera calamitosoque rerum suarum vulgo innotesceret, quod opinio virium in bello multum valet. Hanc itaque ut opinionem tueretur, simul ne otio remollescerent milites, Aprilia vix Mense ineunte prior ex hibernis prosiliit, eductaque parte copiarum in Loquabriam, oppugnandam suscepit arcem, ut vocant, Guillelmiam. Erat Arx magni ad rei summam momenti, sed difficillimam habebat oppugnationem, non tam loci atque operum firmitate, quam quod ab Scotto defendebatur, viro acerrimo fortissimoque, & Stuardianis perdite infenso. Præsidarios præterea propinquitas Regii exercitus, & auxilii certa spes, alacriores ad defensionem efficiebat. Tamen Odoardus cohortatus ad laborem milites, jecit aggerem, opera produxit, arcem appetiit summo nisu. Tredecim ipsos dies perstitit quatere tormentis muros, atque impetum in eos facere, sed labore irrito. Comperto demum se commovisse, venisseque ad amnem Speam Regios, absistere incæpto coactus est re infecta. Nec ita multo post illuxit dies Aprilis mensis septima supra vigesimam, quæ una dies de tot rebus gestis nihil ei reliquit præter gloriam, spem vero ejus

omnem prorsus extinxit. Res, qua non alia luctuosior, hoc maxime modo accidit.

Dies fluxerant amplius quinquaginta postquam Regius exercitus Aberdoniam in hiberna concesserat; & jam hiems præcipitabat, aperiebatque se ver, tempestas bello maxime opportuna. Ubi primum liquatæ nives, cœlum sudum, & longinquier dies, facultatem rei gerendæ præbuerunt, Cumbriensium Dux adesse militem in armis jubet. Mox omnibus comparatis rebus, ex Marria Provincia transgreditur in Buchaniam finitimam, quæ, qua parte Boream respicit, Spea fluvio finitur; progressusque ad ostia Speæ, equitatum præmittit tentandi vadi causa. Fluvii erat træjectus sane impeditus, non tam copia aquarum, quam Stuardianorum objectu militum, qui oppositæ incidentes ripæ, ac protecti aggere, tela continenter adigebant, subeuntes equites repellebant. Tamen, cum pluribus simul locis transitus tentaretur, ut nullus ferme par invenitur pro fluminum longitudine numerus defensorum, quod minus licuit ex una patte, successit ex alia; qui vero primi transierunt, cæteris tutum ac facilem transitum præstiterunt. Quippe Stuardianorum Dux Elchius, hostem ex improviso transgressum, & in se irruentem conspicatus, nullam sibi moram intulit ad receptum, eoque auctore milites ripam celeriter deseruerunt, & ad suos Inernum usque proculuerunt; quo facto, totus est exercitus Regius nemine obsi-

stente transductus in Moraviam. Ardebant Regii Stuardianos refugientes insequi, sed prohibuit Cumbriensis, uti qui maneret in priore sententia, nihil esse temere ac per inconsiderantiam audendum cum eo hoste, qui, ut in re prope desperata, nullam artem omitteret restituendæ fortunæ, quodque vi minus posset, calliditate, audacia, desperatione ipsa suppleret. Poni castra opportuno prope amnem loco, ac probe communiri jussit. Tum dimissis quaquaversum exploratoribus, qui de statu hostium referrent, quod reliquum erat diei, noctemque proximam quietus in castris exegit.

Luce postera reversi exploratores hæc nunciabant. Colle~~os~~ in unum Stuardianos venire ex adversum incredibili alacritate, perinde quasi non ad prælium, sed ad certam victoriæ proferarent. Relictum ab iis esse aptum Innernii præsidium. Propugnaculum Augustum, quod tueri nequirent, aut certe nolent, incendio absumptum. Omnia ad certamen decretorum spectare. Eadem perfuge, qui plures ea nocte in Régia castra transierant, confirmabant. His cognitis rebus, Cumbriensis binis progreditur castris ad Nairnum oppidum, quem maxime locum ad hostium impetum excipiendum putabat idoneum, ibique consistit. Toto eos expectavit biduo, si forte tanto abriperentur æstu pugnandi, ut vellent iniquissimo quoque loco prælium committere. Ubi videt eorum audaciam consi-

Hic regi; iterum se dat in viam, partito qua-
 drifariam exercitu. Peditatum diviserat in
 tria agmina, quæ singula quinque cohortibus
 Legionariorum constabant. Inter primum &
 secundum agmen tormenta curulia collocave-
 rat. Separato agmine equitatus incedebat.
 Numerus omnium ad decemmillia, præter fe-
 rentarios, lixarumque & calonum turbam.
 Emensus millia passuum octo, audit abesse
 hostem haud procul, & in lata planicie con-
 sedisse ad Vicum, cui Collodeno nomen; sta-
 re autem ordinibus explicatis, atque acie in-
 strueta sic, ut videretur prælium deposcere.
 Eo nuncio consistere paulisper jubet exerci-
 tum, tum ut militum reficerentur vites, tum
 ut summos inter Duces consultaretur, quid
 facto esset opus. Concilio habito, cunctum
 continenti impetu Collodentum, prælium omni-
 no faciendum omnes censuerunt; neque vero
 esse e dignitate Regii exercitus, cui ipse
 præcesset Regis Filius; aut declinare certamen,
 aut per ignaviam committere, & eum pri-
 incisserent hostes.

Vera dici sensit Cambriensis. Prælio igitur
 de communī sententia constituto, suos in hunc
 modum alloquitur more Anglico, qui mos
 concisus valde est, & verborum luxuriam re-
 spuit. Tempus in quo versamur, Commilito-
 nes; non patitur ut longa vos oratione deti-
 neam. Qui, qualesque sint hostes, videtis.
 Cujuſ rei causa pugnandum sit, non nesci-
 tis. Cohortari Anglos ut forti anime sint

su-

super vacaneum, eos ut in fide maneant admoneare, injuriosum sit. Quid ergo vobis in mentem revocem pro Rege, pro patria, pro libertate, pro Religione; pro fortunis, bellum geri hadie? Quid geri meo ductu, praesente atque inspectante me? Unum oro, ut si qui forte ex vestro numero sint (quod plane non credo), si qui tamen sint, quos aut metus, aut perfidiæ conscientia deterreat, ii jam nunc ab ordinibus discedant. Poterant per me quidem impune, neque recusabo quin etiam ad hostem, si ita velint, transeant. Ignavum ego nullum, nullum necessitate magis quam voluntate merentem volo. Mille si relinquuntur viri, sed strenui, sed fidi omnes, abunde eat ad victoriam. Decem milibus, quot estis, haud satis fido, si quid admixtum socordiae, si quid perfidiæ latens inveniatur. His dictis cum tacite perstringentur. ii, qui Stuardii Principis probare causam idicebantur, ad hanc amoliendam suspicionem incensi vehementer sunt militum animi. Quo ferociores fierent, nescio, cuius fraude vulgatum est in castris, hæc Stuardianos ab Odoardo habere mandata, ut, si prælio superarent, hostium neminem inter vincitos reciperent, sed obvios quosque nulla misericordia confoderent, mactarentque in ipsa acie; qua indignitate adeo efferati sunt Regii, ut nihil jam nisi cædes, & sanguinem anhelerent. Falso id fuisse confitum ad extimulandam ferociam militum, postea compertum

Tom. I.

P

est; atque ut ad aures Odoardi accidit, do-
luit enim vero mitissimi ingenii Princeps, tan-
tam de se immanitatem, & fungi a quoquam,
& credi potuisse. Tamen calumpnia sic malis
gue disseminata, ac temere excepta, multus
Stuardianorum, ut mox referemus, exitio fuit.

Regius gradum promoventibus Collodenum
versus, apparuerunt ex adverso Stuardiani.
Stabant in ordines dispositi, acie ad eum
modum instruta, ut pars lœva ad Colloden-
um oppidum porrigeretur, dextram ad finia
quædam tegerent, male materialia, ac ruine-
sa. In editiore loco tormenta erant, castren-
sia constituta. Numerus militum ad centum
millia quamvis, Odoardus equo sublimis, per
causam inspiciundi exercitus abequitans ordi-
nes, apta temporis loquebatur, spem perinde
ac desperationem, decus atque ignominiam
ad acuendam suoram virtutem adhibebat. A
Statere tandem ambæ in regione acies modico
spatio direptæ, donec pugna signum inti-
crepuit.

Now alias initum certamen puto, tanta emu-
latione partium, tanta hominum expectatio-
ni, tam ancipiti exitu. Magnus utrinque Im-
perator, hinc Cumbriæ Dux, inde Princeps q
Walliæ, duo Regii Juvenes, ætate, genere,
virtute simillimi, non privato odio, sed con-
ditione fortunæ dissidentes, suorumque sin-
guli Parentum dignitatem ac jura vindican-
tes, Magna pugnandi causa, magna vi Goris
merces, Angliæ Regnum, Regios tutabatur.

humerus; Stuardianos fiducia vittutis, atque ipsa assuetudo vincendi, cætera haud multum impares. Sed nimium quantum dispar fortuna, quæ, cum in omnibus humanis rebus, tum vero maxime in præliis dominatur.

Initium pugnae factum balistis majoribus, quæ cum fragore horrendo perstrepente, cerneret inter densos fumi vortices crebras micare flamas. At propter Balistarorum imperitiam, rara accidebant a Stuardianis jacula in Regios, qui contra certiore istu collineantes, eorum quamplurimos prosternebant. Vedit incommodum Oddardus, qui huc illuc invectus equo volitabat. Quare consitens post medium aciem, procurrere in medium suos, ac depugnare cominus jubet. Ad eam votem Montani qui erant in parte dæva, irruunt reflexiter suo motu in dextram Regiorum, eamque proturbant, que nisi fuisset, accurrente celeriter equtatu, restituta, ea fortasse res de fortuna prælli decerhebat. At, depulsis ex hac parte Montanis, magna sepente fit rerum commutatio. Manus Regiorum lato flexu progressa ad hostium dexteram defecerat semirituum nescio quem parietem, quo ea pars exercitus, ut supra dictum est, tegebatur: Quo facto, cum nudatum relinqueretur id latius, penetravit se inter primum & secundum ordinem, irruens in morem torrentis fluvii Stuardiani, qui non cogitassent hoc posse accidere, re subita perculsi, cum sicut hostem in sinu haberent,

&c a fronte acriter premerentur, & perturbari,
 fugam circutus spicere. Nutantes ad ignaviam
 confirmavit militum Gallorum exemplum, qui
 in aco media constituti ad bis centum nu-
 meros, hostes ut conspexere directis sclopis,
 praefixisque pugionibus subeuntes, arma con-
 festim projecterunt, & vitam, quam non iusta-
 tam ponere pulchrum erat, turpi ditione
 redemerunt. Vecordia eorum totum momentum
 exanimavit exercitum. Deseruntur signa, non
 ardines, non dueum imperia servantur. Una
 omnium cora est fugere, tueri animam. Regi
 quidque circumfusi, explorata Victoria
 preferentes obviam quemque confodunt.
 Egre Odoardus diræ carnificis profipuit se.
 Disfugerant jam ex acie cuncti projectis ar-
 mis, quoque pavore, & spes salutis pellebat.
 cum turmatim gradiebantur latebras & sei-
 litudinem captantes. Post eos mittitur separa-
 tate manipulis equitatus, ne quo consistere
 loco possent. Capti multi, ac per summam
 inclem tam trucidati fuerunt. Frustra mis-
 eri in genua provolati manus tendebant, fru-
 stra superum atque hominum fidem implora-
 bant. Neque precibus, neque miserabili spe-
 cie tangebantur sevi carnifices, ne saevirent.
 Nempe animo reputantes quid de se Odoar-
 dus constituisse, quam deprecari non pos-
 sisseont invictorem, viatores inhumaniter in-
 forebantur. Usque adeo effraverat homines
 quam modi calumnia de necandis deditis
 Permissuadiduntur eo die Stuardiorum bi-

mille amplius, cuius numeri pars maiora in ipsa fuga interfecti fuerunt. Reliquis suis dissipatisque ex omni exercitu nihil supersuit, ne nomen quidem Regiorum paucorum plures trecentis in acie ceciderunt, pars numerum consuiciati fuerunt. Spolia, armas, comedatum, & quidquid hostium fuerat, Cum brientis militi habendum permisit. Tantum excessit, insignia, quae sparsim in loco ceterarum reperta lacerari, ac manu Carnificis exuri jussit, quippe indignaque inter trophae victoriae censerentur. Ita demum una dies, imo hora diei una, Stuardio Principi ademit omnia, Regnum, armas, opes, clientes, ipsam exsurgendi spem. Solumbadimere non potuit animum, atque virtutem, quae quidem virtus, ut infra parvandum erit, prebitam afflictis eluxit multo quam antea splendidius, autem ex ea tunc remanserunt magnitudinis. Nonandum exierat dies, quo hæc acta sunt, cum Galli auxiliares, qui fuerant in urbe Innensi presidio relitti, ultro ad Chambriensem transierunt, qui dictos milites Gallos, eorumque Duces in potestatecesserunt. Victoriae Uatum rogare, ac posse sperare, ex magna nimitate Anglicæ, ut honeste, ac præcoice dilectione, militum haberentur. Deditos Guimbriensis manere jussit Inneni, cum hoc atamen ut fidem darent, chirographi que se confirmarent, non elatuos urbe possem injussuros, quod illi obedientes fecerunt. Et extotatum est, inter Duces quinquaginta & ducentum, qui

chirographo subscripserunt; Marchionem fuisse Guillesium, qui missus ab Rege Galliae dicebatur ad Odoardum cum nomine, & prærogativa Legati. Sequenti die Cumbriensium Dux Inneriorum triumphantis in morem ingreditur. Magni post hæc fugitivorum concursus ad eum fieri cœperunt, poenam deprecantibus, & in fidem recipi flagitantibus. Pars ulro adventabant, pars ab immissis post eos equitibus trahebantur. Multos oppidorum Domini ac Praefecti manipulatim adducebant, sive fidei ostentandæ causa, sive ut diluerent suspicionem perfidie, sive etiam adacti conjurationis conscientia, quam præsenti obsequio purgare studebant. Capita conspirationis, viri genere opibusque totius Scotie spectatissimi, partim perniciati pedum ac laterbris salutem debuerunt, partime in potestatem Victoris venerunt. Hi vinculis onusti, & incarceres tenacibicosop detrusi, grad poenam reservati fuerunt, in quæ deinde Londini atque Edinburgi lege Majestatis nactum est. Quarerbatur præceteris Odoardus, nec parcerat proposita merces, si quis vinculum addeceisses. Auctoritate amicorum egregia, maxime vero Divini Numinis providentia hoc cui principius cutre est vita Principum, manus perquiritum clausit; de qua re copiosior istra sermone nobis redibit.

Ceterum Cumbriensis, etsi satis iam fracta armis seditio videbatur, si quæ tamen restarent seditionis reliquæ, cas edicis gra-

vessimis insectandas suscepit. Duo sunt præsertim edicta proposita, quæ factionis ruinam ultimam urgebant, ac hæc quæ resurgere modus posset cœcebant. Altero factiosis ipsa denunciabatur, ut quemque in oppido se parentur ejus statim oppidi magistratibus sistenti se, arma apud eos deponebent, non men, patriam, domicilium oderont. Qui vero eocunque factiosorum apud se anima, restituillas haberet, de fia ut indicaret edicbas tur. Poena capitis constituebatur his, nisi intra certum spatium edicto parvissent. Edicto altero locorum Præfectis mandabatur, ut de rebellione quæstiones severissimas instituerent, quos autem huic affines noxæ compenissent, in vincula raperent, bona eorum invaderent, ac fisco addicarent. Psæmia opinat de fermentibus unius aliquem ex rebelli libis expseudabantur. His Edictis, & Magistrataum in suis exequendis acerbitate, quam multæ fuedint ad Tribunalia captati, & quam multi fortunis reversi ergastulis horribilis inclusi sunt, solum verbore coacti, quam ruitis dentum aut suspedio, aut capite amputato, cæsi, non est cuiuslibet exqui fari. Quod ad rem pertinet, tantus est date tempore cincussum nimis ac summis, subtractam, atque dare nomini Stuardio pergerent. Scotorum plerique, non mutire tamen quisquam non fiscere auderet. Nam quis non metueret, si bigicuum delatorum, perquisitorum, satellitum plena erant omnia? Cum non amicus

532 LIBER III.

ab amico tatus, non heris pa ifimulo, non
ipsi inter se consanguinei q omissum manu
Et nihilominus dum haec maxime agebantur,
tertio post victoriam emense, Cambriens
sium Duci, qui adhuc consistebat. Inpetnii ex
improviso nunciatum est, magnam pere
daellum manam coaluisse in Loquabria, pro
gionem prætabundos pervagari, vastare agros,
domos atque oppida diripere. Catores illos
quidem certo Duce, neque satis constarit;
utrum Stuardiani vere essent, iam magis colla
livies hominum perditoram, qui Stuardii lob
tentu nominis publicum latrocinium exerce
rent. At numerari ad duo capitula millia,
qua factio nisi in ipso ortu dissiparetur, fa
cile posset belli intestiniflammam, ut inca
lida adhuc ab sumante materia iteres duxi
tar, publicamque rem i demum in discrimen
adducere. Perculsius nuncio nec opinato Dras,
contrahit confessim copias, cum duabusque
legionib[us] equitatum, & peditum cohortibus da
cem proficisciatur in Loquabria. Verum eas
cudit hic quoque, quod saepe alias, ut que
magna existimantur prædicatione fane,
cram inveniantur exigua. Nonnulli tribunum
Montanorum Principes, cum audissent Odiari
dum prælio Collodeniano profugum, post
longam durissimamque per Ebudas instilas
peregrinationem, asylum querentes in Loqua
bria, collegerant suorum Tribubium lectam
manusq adcentum numero, qua deducente
Princeps infelix minus habet periculis Bras

bato isto, qui quidem regionem sine cuius-
 quam maleficio perfuriebant, nihil armato-
 rum inventum est. Aowne isti quidem iuven-
 tu. Vix enim ingresso in provinciam exercit-
 tu Regio, solutum est, ut sue loco memor
 rabimus, agmen innoxium, ac videri desiit,
 Atque ita demum Cumbriensis bello conser-
 eo; spata Scotia, cunctis in statum pristi-
 num restitutis rebus, Londinum repetit sex
 tili mensa inuenire, quo profectus tempore ante
 annum appulerat Odoardus in Scotiam.
 d Fama Collodeniana victoria letitiam vix
 eredibilem attulerat aulae Londonensi, cujus in
 partem letitiae tota fere Civitas venerat. La-
 titiam magnopere auxit bellicosi praesentia
 Principis, atque Victoris. Erat namque Dux
 Cumbriæ, ob eximias animi corporisque do-
 tes, in magna apud populum gratia. Ejus
 deinde virtuti, et que uicissim consiliis unice referet
 batu adcepit, quod fax belli civilis opini-
 onib[us] citius, & eventu supra spem prospero
 esset extincta. Instaurantur itaque in adven-
 tu ipsius gratulationes, & gaudii publici si-
 gna. Nocturnis ignibus, collucentibusque pas-
 sumus fanalibus tecta illustrantur, & viæ
 Saltationibus, ludis, pomparum læto appar-
 ratu tota Civitas ferret. Insana plebecula,
 nullam prætermittere occasionem lasciviendi
 solita, in omnem hilaritatis modum intempe-
 ranter effunditur suo mone, cansem nihil pen-
 si habet. Spectacula quædam instigantibus
 Evangelii præcomitis, sic illi, et superis plati-

et y suos sacrificulos xobant,) fuerunt edita; in quibus multa sturdiliter contra Romanam Ecclesiam, Romanumque Pontificem, jactabantur, Regia vero Stuardorum familia dixit, exegrationibus proscindobatur. Triumphabant in his boni Presbyteri; Supplicia pro Georgio Rege, liberis, Nepotibusque eius, fania omnibus instituebant; conciones frequentes habebant, contra Catholicos sexcenta creperant unathemata, neque cessabant a 1600 usq[ue] periora clamare ad populum, quantum Anglia deberet Superis, quorum immortali beneficio salva preserget publica, Isalya libertas, & pretiosissima rem Romam Religio reformata. Años P[ro]p[ter]e aliiquid ad significacionem letitiae prae sevit Regni Curia Suprema. Prater solennis gratulationis officium Duci Cumbrie percolatum, quoque quidem exquisitione vita operari placuit, factum est Senatus Consultum, ut pro restituta patriæ libertate, stipendio Rege, servato Regno, fatus tempibus pen- derentur ei quotannis millia libratrum. Anglie earum viginti quinque, idque præter alia millia quindecim, quædjam antea pendebantur; Sic ut ex Regni vestigalibus sedient illi deinceps in annos singulos millia libra- rum emittant quadraginta, quæ summa, si ad Romanam pedemam revocetur, nummum est at treorū centum, & sexaginta millium. Quis jam ullis consequi verbis possit, quantus post hec haberi cooperit Cumbrie? Certabant erga illum officiis purparati. Mul-

team exosculam dextram gestiebat, quae talentum insigni rilate hos gemmam pulisset. Vindex patriæ, assertor libertatis & Regni, quietis publicæ restitutor, bellum fulmen, se si quid magis, qua voce, qua scripto, passim audiebat. Præter alia hujus generis multa, cùsum est majoris formæ numisma; i cuius una pars vultum ejus exhibebat affabre subprimum. Appositæ circum litteræ Guillelmum Cumbriæ Duxem designabant, eunque Exercituum Magnæ Britannicæ Imperatorē appellabant. Parte altera ipsum videlicet stantem, habitu Romani ejuspiam Imperatoris. Hærebat lateri victoria, & e lauro coronatam imponebat capiti. Ad pedes Stuartiani duo in genua pro volunti manus tendebant, projecti humi cranie. Alii precent sagiti, sac ceteratum fugientes conspiciebantur. Unum ipse stratum jacentemque superbe præculcabat pede. Ad marginem, totidem conscriptæ erant in orbem litteræ: Restitutor quietis. Subtus hæc legebantur: Rebus libris ad Internum ducitis anno MDCCXLVI. Sic aliqui proctum Londinensis Regie Principi blandiebantur, seu potius Georgio Regi ejus Patri. At, sic vera loqui fas est, dicitiam amplissimæ Civitatis corrumpebat ex parte majori multorum, qui in medium cum essent interitos ac summos, peraque abhorrebant abutileorum assentatione, adque ad proletarium temeritate & insaniam, eoque liberiore

erant ad judicandum animo, quo magis a
præjudicis vacuo. Fuerunt sane ex hoc or-
dine haud ita pauci, qui quod factum esse vel
magis patienter ferendum dicerent, quam ut
ficeret expetendum. Namque ut omittam, nul-
lany bonis Civibus lœtam esse victoriam, qua
civili sanguine parta sit; quo tandem fru-
stra, ajobant isti, pugnatum a nostris tam
acriter, debellatumque est? quod victoria
præsum? Nempe ut extrudatur Regno Stu-
artorum familia, cui jure hereditario Regnum
debetur. Proclaram vero laudem gentis no-
stre, ferrum nefarium stringere contra legi
timam Principem, sacratiora humani generis
jura, violatae obfirmare animum ad perfidiam,
quodque male factum est semel, quinquam
inducere, ne tunc quidem, cum occasio, est
honesta præmanibus, ac pene necessitas cer-
git. Adeo ne ab honestate pietateque pristi-
ne excedimus. Angli, qui hujus indignitate
victoria non videamus? Si deinde ipsi
obtemperandum est Regi, cur exterriti mar-
limus, quam indigenam? Cur heredi ad
seitum, epi nostro præferamus extrarium?
Equum iste exercet Imperium, mite, re-
ctum, ad Regum Anglicarum normam. Ita
sane. An vero inique imperaret Jacobus, vir
annis gravis, rerum usu limatus, diuturna
ærumnarum patientia ad mansuetudinem met-
destiamque eruditus? Num minus aequum im-
peraret iste, quem vidimus, Odoardus, Regi
vere animi Princeps, cuius virtutem, cetera

patem, candorem, ipsimet laudaverunt, ne
 tantum noi amaverunt hostes? At Catholicos
 illi sunt? At Romanum distinxerunt spiritum?
 Verendum est Anglia Religionem proturbentem
 ac dento hostis imponant cervicibus jugum
 Pontificiae potestatis. Id nimur nostrum Con-
 cionatores deblaterant, id usque usque aggredi-
 rent popula. Sed desiniant aliquando nuga-
 ri! Quid civili potentiae cum Religione? Quia
 tanta utriusque rei consensio, ut mutata
 una, aliam quoque commutari necesse sit?
 Anni jam multi sunt, cum septemviralis fa-
 milia Principum in Saxonia dominavit, ab-
 dicato Lutherò, juravit in Ecclesia Romana
 verba; num proinde Saxonum Religio con-
 vulsa? Fac etiam mutanda Religio sit. Quid
 postea? Erimus iteram cum laude quod cum
 ignominia esse desimus. Eam resuimus si-
 dem, quam Roma huc illatam majores nos
 stri per multa retro sœcula constantissime re-
 tinuerunt. Eam repudiabimus, quam novissi-
 me Henricus Rex, meretricula amore impie-
 ro subversus, libidine ac rabi exastuans
 introduxit. Namque hoc demum istius, quam
 nos reformatam dicimus, Religionis initium
 apud nos fuit, libido impotens, futor, illa-
 gitum. Quod ad Pontificis dominatura re-
 net, quousque non pudebit nos diligenter
 exhorrescere, quod Itali, quod Germani,
 quod Hispani, quod Galli, quod Hispani
 bener ferunt? Ecquid illæ non esti possit
 heræ, ecquid minus floruerit aquila copa-

bente, quia certis in rebus Pontifici Maximo obnoxiae? Sed quid ultra dissimilamus; non bisque ipsi usurpator illudimus? Quae vero magna nobis cura Religio sit, qui de commercio & negotiatione tantum solliciti, cetera in postremis habemus. Atqui neque mercaturam nobis Roma turbaret, neque post excussum ejus imperium facti sumus dictiores. Imo, si fateri quod est licet, pumquam antea tam inopes, nuditquam tam grandes & alieno gravati oppressisque fuimus. Unum est quod nos a Stuardiis avertat paucis in speciem justius. Plus nimio addicit Galliae obstatique sunt. Hoc nostros homines urit angitque, quippe ab Gallis indelegerunt, temulatione, moribus dissidentes. Certum est xumque est datum oblatumque ab Gallis Regem nunquam accipere. At, si rem intime inspiciamus, non fuit hoc hominis repellexendus Odoardus. Parum ille quidem Gallia debuit hoc bello, plus illi Gallia; neque tam adjutus ab ea, quam vanis pollicitationibus ludificatus videri possit, qui magna Classem auxilia expectaverit diu; nunquam accepit. Hunc certe credibile est, externi auxiliis necessitate sublata, futurum fuisse, cum sanguine, tum etiam animo & ingenio Angum, id quod de Brunsvicensi tam certe opinari nunquam licebit.

Sic illi loquebantur, non ulla erga Georgium Regem malevolentia, sed partim nativitate & aequitate, partim miseratione gentis Stuar-

dis, quod Maioribus esset longa Regum aerie inter Regias Europae familias inclita; cogeretur tamen, non solum carere possessione Regni antiquissima, sed procul a natali solo, in temnai fortuna, atque adeo mendicato vivere. Id cum per se miserabile, tam nationi Angliae turpe, & apud barbaras quoque gentes inauditum dicebant. Movebantur eum primis eo, quod Georgius, dempto etiam Regno Anglicorum patrimonio, implorans obtineret in Germania, Jacobus autem quo vivoret proprium caset nihil; & futurum inquietabant, ut Georgius, si paulo maiorem Regno haberet animum, quod sine bono jure possideret, sponte dimitteret, & cum immortali laude abdicaret. Quedam tamen non erat capetandum, tamen esse in pacem veniebat. Verum alii, quibus odiosa Brunsvicensium dominatio, non eventum belli dolore sero & iniusti, prosequendum, sed sumptis in tempore armis rem fuisse gerendam pronunciabant. Ex quo licuit conjectare, si Odoardus post priores bellum successus Londinum, ut sibi promis posuerat, tetendisset, partem fortasse non exiguum Civitatis ad ejus signa transitusam fuisse, cum praesertim magnam valgo habebat virtutis opinionem Londini, eamque ipsa opinionem superaturus praesentia deseret. Sed A diversa, ut dictum est, valuit sententia suorum.

Quo tamen cumque animo essent illi, qui mutari statum Reipublice cupiebant, via regia tacitus fruebatur Georgius, & manus obv-

loquentium voces, quas cohibere non poterat, prudenter contemnebat. Una restabat illi cura, nec vero levis, ut Odoardum haberet in potestate. Hac eum cura dies, nox esque angebat, perinde quasi nondum esset teterimum bellum confectum, uno incolumi Odoardo. Hunc porro necessario intercipiens dum pro certo sumebant omnes. Quiesitus enim tota Scotia diligentissime, neque poterat ullo in oppido tutus consistere propter Magistratum vigilantiam; neque montium latibus occultari diu; propter Regiorum agitatem setellitum, qui saltus quantumvis inhospitales perpetuo percurrebant, & ipse ferarum spekas scrutabantur; neque denum effugere mari, quod erant littora innomeria ex omni genere navibus, hellicis, pyraticis, encrariis obsessa. Multus proinde acimo erat in populo, quid eo tandem capto fieri vellet Regni Senatus, & contentus variebat. Erant qui capite multandum dicerent, duxa inde conjectura, quod lege Majestatis proscriptus nominatio fuisse, ad eumque interficiendum magno essent pretio incitati siccarii. Ast alii, Anglorum indolem reputantes magnanimam oppido ac generosam, parendum ejus vitæ arbitrabantur, tum reverentia Regii sanguinis, quo quemquam pollui nefas, tum misericordia juventæ, tum etiam quod Princeps infelix nibil admisiisse videtur contra jus, qui jus immo suum Superioris hominibusque faventibus repetisset.

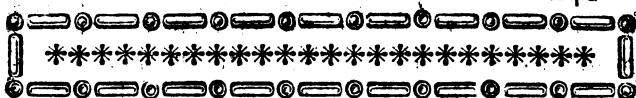
Nam,

Nam ut hoc obiter noetem, negare non
audent Angli, deberi Stuardorum familie Re-
gnum jure successionis, sed hoc a se jus in
domum Brunsvicense justis de causis trans-
latum dicitant; quasi vero potestatem ipsi
habeant suos instituendi destituendique pro-
libito Reges. Quidni vero licet id putent
sibi, qui eos aliquando in judicium vocare
non dubitamus, neque solum Regno, sed
vita ipsorum spoliandos consuepsat, & manu car-
nis necayerunt? Hoc inemperio infamiae pro-
lapso gens est nihilissima, probat quam descri-
vit a Religione Majorum. Rhenumque Pon-
tificem abdicavit. Adeo heresies ubi semel
incederit, non solum hominum mores volun-
tur, sed ipsa etiam judicia corruptit,
atque omnium hanc insensum extinguit. Sed
quamquam sit, probe intelligatis Angli,
licet adhuc Strardis jus a natura acceptum,
ac possessione antiquissima rebaratum, quo-
cumque possint modo, persequi, neque illis
fraudi esse debere, quod recuperare conturbatur
Regnum, quandum suo non ipso cesserint ju-
ri. His ergo de causis, hic multorum senten-
tiae inclinabant, Odoardum, si caperetur,
haud secus habendum, atque alium quem-
libet ejusdem generis Principem bello justo
captum. Attinendum leco obsidio in honesta
custodia, suo tempore redhibendum. Id eo
similius vero videbatur, quod tali interposi-
to obside, lautiores obtinere conditiones An-
gli possent, ubi pax, que erat serius ocius

TOM. I.

Q

secutura, inter Principes sanciretur. Sed neque id difficultate vacabat. Nullum esse commodum publicæ securitati anteponendum, plerique existimabant. Odoardum proinde, qui bellum intestinum redintegrare unus posset, negabant quacumque proposita conditione dissumum iri incolumem. Nunquam passurum Georgium Regem, ut sibi e manibus elaberetur is, quo uno salvo, videretur sibi precario magis, quam justo imperio regnare. Futurum potius, ut inter extrema consilia media quædam iniretur via, neque ad nimiam severitatem, neque ad præposteram indulgentiam declinans; Et siquidem Regium necare Principem turpe, liberum dimittere periculum videretur, perpetuo eum carceri destinabant, ubi squalore loci, ærumnis; atque ægritudine extabesceret. Atque hæc ferebantur hominum vaticinia de illo. Sed omnium ex æquo judicia præsensionesque elusit mira, ut in malo, felicitas Odoardi, qui locis licet omnibus curiosissime conquisitus, quinque prope mensium spatio, nec capi usquam, nec inventiri potuit; atque ita demum evasit ex Insula, et prius innotuerit ejus in Galliam adventus, quam fuga. Hæc quemadmodum acciderint, deinceps exequemur.

LIBER QUARTUS.

Commissa ad Collodenum pugna, Odoardus suos ex toto dejectos, hostem victoria fercientem videns, conjecit se in turbam fugientium, stipatusque majorum Ducum, ac domesticorum fido globo, venit ad Nairnum amnem, qua parte in Badenacham provinciam itur. Jaculo transverberatus ceciderat, cui insidiebat, equus. Erat ipse, non solum pedes, & labore defessus, sed etiam femore leviter saucio. Fluvius liquatis nivibus turgidus difficillimum habebat vado transitum. Tamen alveum ingressus mento tenuis, obstantesque undatum moles feliciter eluctatus, in ultiorum ripam ejecit se. Haud multum hinc aberat Airdum, oppidulum Simoni Lovato obnoxium, qui Lovatus, senex octogenario major, clarissimi generis, & multarum opum, magnis florebat clientelis inter Scotiae Montanos, & Stuardio nomiti favebat impense. Illuc Odoardus cum parvo comitatu concessit, subiitque primis tenebris ædes Lovati, qui forte aderat domi. Non est ut referam, quo sensu mceroris ac benevolentiae Principem ita venientem exceperit amantissimus senex.

Q 2

Prior cura fuit certos ad viarum capita apparitores disponere, qui excubarent, & si quidem appropinquare hostem persentiscerent, celeriter nunciarent. Tum, vocato Chirurgo, inspici curarique diligenter Principis vulnus jubet, quod nihil cæteroqui habere periculi compertum est. Eum denique labore debilitatum, ægritudine ac mœrore confessum, quibuscumque poterat modis, reficere ac solari studebat. Non tam perditio esse locares, ut restitui Deo propitio non possent, dicebat. Montanorum manum non exiguum arma sumpsisse in Loquabria, atque unum modo ejus nutum expectare, ut in planitem descenderent. Daturum se operam, ut par numerus adesset ex tribibus sibi obnoxisi. De tot millibus militum, qui prælio inter fuissent, superesse multos oportere. Colligendos profugos, denuo conjungendum exercitum, tentandam ex integrò belli fortunam, spem ultimo loco abjiciendam. Ad ea Princeps, susprium ab imo dicens peclore: Ego ne ut alijs præterea bonis innocentibusque viris exitio sim? Ecquid nondum satis fusum est sanguinis mea causa? Si quid tamen audiendum est adhuc, per me non stabit quominus audeatur. Utrum expedit, aliorum esto judicium. Evidem nihil statuere in præsentia, nisi de sententia istorum, qui me sequuntur, velim. Quibus dictis, adstantes admonet comites, ut quid facto opus sit, collatis inter se consiliis deliberent.

Illi, ut in concilio militari, quid præsens tempus, quid summa rerum postulet, quærunt. Consiliantes numero pauci, sed detegti. Aderat Scheridonus, is cuius facta mentio libro istorum commentariorum primo. Et si enim Romæ substiterat discedente Principe, ad eum tamen aliquanto post venerat in Galliam, indeque eadem atque ipse navi in Scotiam navigaverat. Aderat Sullivanus, vir Priuicii familiarissimus omnium, carissimusque, & eximiæ erga ipsum, ut infra demonstrabimus, fidei. Hunc etiam Odoardus una secum adduxerat ex Gallia. Aderant ad extremitatem Elchius, Lochielius, Macdonelius, quem dixi Lovatus, aliique viri omnes præcipuae inter Scotos nobilitatis, neque minus bellica laude quam genere illustres. Eminebat virtute ac scientia militari Elchius, fuisseque etiam auctoritate princeps, nisi ingenii esset paulo fervidioris, & judiciorum suorum plus nimio tenax. Petrogatis igitur sententiis, censebat Elchius, multum superesse spei, si consilio & reæta ratione res ageretur. Suadebat porro ut prælii reliquæ, quæ huc illuc dispersæ instar pecudum palarentur, in unum colligerentur denio, & ad formam justi exercitus componerentur. Nova ut auxilia ex montibus peterentur, ut certus condiceretur amicis locus, in quem cum suis singuli agminibus convenienterent. Postremo ut bellum instauraretur, ducereturque, donec aut sors, aut dies afferret meliora. Hæc pos-

Q 3

se confieri, neque difficulter, & sine magnâ periculo contendebat. At celeritate opus esse, & audacia. Neque vero existimandum, velle multitudinem, quæ metu consternata omnis esset, nova adire pericula, nisi præirent summi Duces, in primisque præsentem cerneret suum Principem. Hic si Montanis se ostentaret tantum, non modo profugos ad signa redituros, sed alios etiam bene multos cum armis affuturos, eique se aggregatus. Sin lateret, aut, quod deterius, excederet Insula, sibi quemque ac saluti consulturum suæ, omnes ad hostem dilapsuros. Quibus prolixè commémoratis, conversus ad Principem; Si me audis, inquit, nemo tibi persuadebit hodie ut fugias, nemo ut lateas; neque committes, ut aspectum optatissimi Principis & Imperatoris sui frustra requirant tot viri fortissimi, qui animam pro te profundere parati erant, ac nunc etiam sunt. Te quamprimum videant Loquabriæ ac Badenachæ montes. Nos utramque Provinciam pervolantes, justas, ut spero, copias brevi cogemus, & in eum, quem designaveris, locum deducemus.

Elchium ita perorantem interpellavit duri-
ter, sive occulta æmulatione, sive naturali
ferocia, sive, quod verius puto, præsentis
ærumnae impatientia, Scheridonus, eique ex-
probrans, quod amnem Speam non ut par-
fuerat defendisset: Frustra, inquit, Elchi
constantiam jactas extra tempus ac locum,

Huic alibi usus virtuti fuit. Nunc , quando tua præsertim causa profligata sunt omnia , patienter quod corrigere est nefas , ferendum , ac necessitati obtemperandum . Fatuum enim , vero fingis hostem , qui velit nobis tantum spatii relinquere , quanto est opus ad restituendum exercitum . Urget nos undique cum victricibus copiis , vias obsidet , victoriæ cursum prosequitur impetu non interrupto ; ac forte , nobis de remedio cōsultantibus , huc appropinquat , & malorum extremum inten-tat . Fac etiam , quod non spero , languescat , fac agat nobiscum remissius . Qui cum octo militum millibus , iisque fortissimis , ac bello exercitatissimis , tantam cladem accepimus , cum exercitu infrequentiore , pavido , ex tironibus magnam partem collecto , nulla pecunia , sine commeatu , omni amissō belli instrumento , victori resistemus ? Evidem , nisi omnia me fallunt , unum video esse reliquum , ut Princeps tutetur vitam celeri in continentem fuga , seque ad meliora tempora , si quando erunt , reservet . Pupugit ea fandi libertas Elchium , qui videret assignari sibi infaustum belli eventum . Probro commotus , quiritansque sibi ab homine arroganti & in urbano convicium fieri , ad acerbiora prorumpebat . At medium se injecit Princeps , rogansque ne privata dissensione communi deessent rei , rixam suborientem auctoritate cōposuit . Tum alias effari libere quæ sentirent jussit .

Sullivanus in sententiam Scheridonii concessit, & quasdam addidit de suo causas, ob quas admaturanda videretur profectio in continentem. Lovatus adstipulari Elchio videbatur initio, sed mox, diligentius expensis rationum momentis, in neutram magnopere partem inclinabat, & sententiam sustinebat. Cæteri, ut nulla est certa providentia in rebus perditis, malebant jussa facere, quam consilium dare, ex quo sequi aliquid adversi posset; minime cæteroqui abnuentes dare se in omnem casum pro salute Principis. Unum erat, in quo vehementer consentiebant omnes, periculosam videri moram Airdii. Deserendum quantocius locum hosti vicinum, atque suspectum censebant. Regios in omnem partem excurrere, exploratorum, delatorumque plena esse cunia reputabant. Ut magis metuerent, ac profecitionem urgebant, faciebat concursus militum fugitivorum, qui cum audissent de itinere principis, in eundem diversi venerant locum, ut jam censerentur Airdii ad his centum & viginti numero. Id latete diu hostem posse, nemini videbatur credibile. Quamvis ergo de negotio, quod erat præcipuum, ob varietatem dissensionemque judiciorum, nihil certi constitueretur, decernitur summo consensu, ut eadem nocte Princeps excedat Airdio.

Reliqua erat deliberatio de loco, quo tenderet, tum de profecitionis modo atque ordine. Nam utraque res difficultatem habebat

haud levem. Locum ipse delegit sibi Odoardus ad propugnaculum Augustum, quod propugnaculum, ut dictum est, pridie ejus diei incensum fuerat ipsius jussu. Placuit hic praecunctis locus, tnm quod eodem profugisse putabantur magno numero milites, tum quod commodius liceret hinc de statu rerum cognoscere, quo cognito Princeps, ut prudentia est temporibus accommodate consilia, aliquid tandem certi consilii caperet. Etsi enim erat jam tum propensiō ad fugam, fluctuabat tamen in utramque partem, neque recusaret ruraum ad belli consilia descendere, siquid bonae spei affulgeret. Ad itineris modum quod attinet, Elchius, ut qui nondū a priori sententia de bello redintegrando discessisset, eundū censebat cum toto agmine eorum militum quos advenisse Airdūm dicebamus. Hujus consilii duplicem proferebat causam. Primo, ut Princeps, si ex insidiis ingruerent hostes, defensionem haberet; deinde ut strepitū ipso, istius profectionis admōnerentur ceteri de exercitu Stuardiano profugi, quose loco adjungere deberent Principi; namque hunc unice ab iis, atque anxie quāri arbitrabatur. At longe aliter alii sentiebant. Principem a suis quāri fortasse, at certo quāri ab hostiis pronunciabant. In eo comitatu, qui capitum esset ducentorum & viginti, satis futurum strepitū ad ciendos hostes, parum ad repellendos præsidii. Minime vero e re præsenti videri certum gravissimum-

que creare periculum Principi ob incertam ac levem spem. Quam ipse sententiam comprobans Odoardus, in tanta hostium propinquitate nullas malle se copias dixit, quam adeo exiles.

Consurgitur itaque e concilio, nulla admonitum constituta re ex Elchii sententia. Milites admoniti ut diversi incedant, ut certo conveniant loco, ut sint ad accurrendum parati, in Loquabriam dimittuntur. Nec ita multo post Odoardus, assumptis viæ comitibus quam paucissimis, circa secundam vigiliam noctis iter facere instituit, Præbant in equis Elchius, & Lochielius. Spatio mille circiter passuum interjecto, succedebat Odoardus, equo similiter vectus, mediusque inter Sullivanum & Scheridonium. Pari prope intervallo quinque subsequebantur domestici, quorum agmen ducebat Macdonelius. Omnes armis instructi, & parato in omnem eventum animo erant. Visum deinde multis, non fuisse aspernandam Elchii sententiam. Ea si præpolluisset, futurum facile ut renovaretur, trahereturque bellum, propterea quod dissipati milites, non alienati tamen, nec dum ad Victorem transgressi essent. Ducebant his defuisse, non animum, non fidem. Potuisse interea incidere multa, quæ rerum commutationem inopinatam facerent. Sæpe afferre diem, quæ nemo expectarit, nemo prævidet. Sic multi loquebantur; satis ne sapienter, non definio. Sane, ut erant res, even-

nre etiam poterant duriora, quæ prudentia
fuit cavere.

Propugnaculum Augustum Odoardus attie-
git hora post Solis ortum tertia. Miram ibi
tamen reperit solitudinem. Circumspicienti so-
lus occurrebat Lochielius, quem cum Elchio
præmissum docuimus. Elchius ex itinere erat
dilapsus, non mutata fide, sed hesterna Sche-
ridonii exprobratione, quam alte repositam
servabat animo, exacerbatus, & quod impo-
tenter ferebat, in rebus deliberandis plus alio-
rum deferri consiliis, quam suis. Id ipse
priusquam abiret Lochielio significaverat, id
Odoardo referri a se jusserset, persante te-
status, invitissimum facere se ut tam ærum-
noso tempore suum desereret optatissimum
Principem, neque facturum ulla causa, nisi
ratio honoris, quæ res cuique carissima esse
debeat, cogeret. Hac re nunciata, doluit
enimvero Odoardus fluxisse fidissimum caput,
cujus benevolentiam haberet longo usu per-
spectam, atque eo doluit gravius, quod vi-
deretur ipse sibi nonnullam ejus facti culpam
sustinere. Certe hominem militarem, honore
læso, justam habuisse causam irascendi pro-
nunciavit. Verumtamen dolorem de amissio
Elchio alias post paulo exceptit dolor multo
acerbior.

Ex propugnaculo Augusto diverterat Odoar-
dus ad proximum Gleugarii lacum, si forte ex
accolis pescatoribus expiscari aliquid certi pos-
set de suis militibus. Post binas ferme ha-

ras eo in loco positas, mirabatur quid es-
set, quod nondum advenirent domestici illi
quinque, qui, ut diximus, uno vix millia-
ri sequebantur. Miranti, & adversi aliquid
ominanti, nunciatur, adventare cursu incita-
to equitem. Spectatum progeries, agnoscit
subeunte Macdonelium; sed is homini pal-
lor, ea species oris, ut internosci vix pos-
set. Macdonelius, ut affuit intra conjectum
lapidis, Principem conspicatus ex adverso
stantem, desilire equo conabatur obsequii
causa. At defectus in ipso conatu viribus,
corruit tota mole corporis, jacuitque humi
exanimis. Ad lapsum accurrit Odoardus, ad-
volarunt socii certatim; quisque attollere ja-
centem conatur, sed frustra. Sensibus desti-
tutus, ore cadaveroso, difficii antelitu, a
mortuo vix differebat. Large interea manabat
sanguis ex latere, quod apparebat plumb-
bea trajectum glande. Rogatus dicere quid
accidérat, hæc tandem effatur voce intermor-
tua, & crebris singultibus impedita: Manum
hostium infestam, ac numero prævalidam, ir-
ruisse ex insidiis contra se, ac sodales suos.
Istos ad unum omnes circumventos illico, cap-
tosque esse. Se equi perniciitate fretum, eo
incenso, fugere maluisse; At fugienti lethale-
m fuisse plagam impositam ignito missili.
In tam tristi casu unam se solummodo optas-
se rem, ut adhuc semel suum videret salu-
tareque Principem; id quod cum esset divi-
no munere consecutus, lætum jam ac liben-

tem mori. Addidit, ut maturarent fugam; properare enim hostes, & quam mox affuturos. Quæ vix elocutum vox & vita defecit.

Non alias accidit quod tantum Odoardo mœrorem, tam acerbum, tam justum aspergeret. Dolorem gravissimum cumulabat, quod in tanta necessitate fugiendi, neque quo tenderet videbat, neque de statu rerum suarum quidquam certi percunctionibus reperiebat, Dejectus animo, consilii ipops, aufugiendum tamen videns, insilit in equum, progrederitur que in interiora Loquabriæ. Emensus inclitæ regionis longissimum tractum, cum nihil usquam invenisset suorum militum, ex homine nescio quo discit, eorum, quas Airdio dimiserat, partem maximam ab hostibus interceptam. Hac re cognita, convertit equum, deliberatum habens descendere in Vallem Morrariensem, ubi, ut in loco maritimo, facultatem haberet transfugiendi in Galliam. Eo per innumeratas itinerum difficultates tendenti, unum restabat vitæ solatium; ac porro magnum, societas Sullivani, Scheridonii, atque Lochielii, qui suum summa fide. assectantes miserrimum Principem, laborum periculorumque primas partes sumebant, ab ejusque latere nec tantulum recedebant. At paucos post dies, hujus etiam qualiscumque solatiij partem invidit ei maligna fortuna. Seu placeret consulto ire per devia, ad vitandum hostium occursum, seu nulla melior duceret in Morrarium via, ventum erat in eam as-

peritatem locorum, quæ superari nullo modo poterat, nisi manibus pedibusque reptando. Erant itaque necessario relinquendi equi, ac viæ reliquum pedibus peragendum. Ita fieri oportere sedebat cunctis. At Lochielius, promptissimo cæteroqui animo, prohibebatur incedere vitio pedis, quem graviter sauciatum extuletat prælio Collodeniano. Id repudans Odoardus, tametsi homine fidelissimo amantissimoque carere ægerime sustinebat, negat pati se posse ut tanta cum molestia secum ire perget. Rogat proinde eum ut absistat, donec saltem curationem adhibuerit vulneri. Tergiversantem, precibusque ac lacrymis repugnantem facessere pro imperio cogit. Quo amoto, nihil ex tanta modo fortuna relictum ipsi est præter comites duos, Scheridonium, Sullivanumque. Hos jam unos habebat vitæ custodes, calamitatum participes consolatoresque, in rebus omnibus ministros. Ut his etiam orbatus ad extremum fuerit, infra disseremus.

In eam interea quam dixi Vallem Morrarię devenerat. Oppidum ibi est incolis frequens, & pro modo regionis opulentum Arisaghium: Alluitur mari ex parte occidua, objacetque Ricinæ (Skiam vulgus appellat), uni ex Insulis Ebudis. Odoardus oppidum occulte ingressus, exceptusque supra quam speraret hospitaliter amici domo, angebatur tamen neminem hic inveniri suorum militum, neque quo evasissent tot hominum millia opinari ut-

lo modo poterat. Erant qui dicerent, seu conjectarent potius, in Rossiam plerosque concessisse, quæ Scotiæ provincia est magis in Boream vergens. Id cum affirmaretur a multis, & vero simillimum videretur, transgredi continuo parabat in Rossiam, nihil pensi habens, quod per eam maxime plagam vagari regii satellites dicerentur. Ne abiret, prohibuit prudenti consilio hospes. Nempe consultius futurum dixit, si quiesceret ipse Arisaghii, e suis autem Comitibus unum mitteret in Rossiam, qui quæ explorasset, vel per se, vel per internuncium referret. Placuit ita fieri. Scheridonus, habitu transformatus in Villicum, viam carpit Septentrionem versus. Princeps Arisaghii consistit, & quod erat longa ac difficulti peregrinatione defatigatus, quiete modica fruitur non invitus.

Ecce autem post dies tres Arisagium supervenit Onelius, vir bello strenuus, & Odoardo carus in paucis, qui militum centuriam ducebatur cum ad Collodenum pugnatum est. Is metu hostium latuerat primum in denso nemore. Post aviis errare locis instituerat. Novissime inventus a Scheridonio, & quo Princeps delitesceret loco edocetus, ejus videnti, salutandique causa veniebat. Onelii asperitu dici vix possit quantam Odoardus hanseat voluptatem. At ubi de statu rerum disserentem, quæque post prælium acciderant explicantem audiit, in tantam est actus desperationem, ut unam defixerit animo rem,

fugere , elabique quam posset primum in Galliam . Hæc porro Onelius disserebat . Frustra quæri usquam milites , qui nulli jam essent . Multos in acie , plures in fuga trucidatos fuisse . Reliquos in potestatem Victoriae devenisse , aut vi captos , aut sponte deditos . Deditonem præfestinatam feeisse Gallos , qui Innenii fuerant in præsidio collocati . Perthensium Ducem , Drumondiumque ejus fratrem , inter avia montium salutem quæsitus isse , monitis prius suis ut hosti dederent se . Cromartii Comitem , Kilmarnochium , Balmerinum , aliosque factionis principes , cum suis singulos agminibus fuisse captos . Actum itaque esse de exercitu , omnia periisse , nullam relinqu exsurgendi spem . Nunc contra factiosos exerceri leges , capitalium judiciorum diro apparatu totam contremiscere insulam . Ea narrantem attonito similis Odoardus audiebat . Ad extremum questus leniter , partim de fluxa multorum fide , partim de aliorum ignavia , deliberatum sibi esse dicit , vela facere in Galliam , nec expectato reditu Scheridoni . Deerat Arisaghii facultas navis , quanta Oceani procellosi spatium perageret . Conduci clam Phaselum jubet , disceditque eadem die Stumvaium , urbem in extrema ora Lewissæ Insulæ positam , ubi facile inventum iri navigium aliquod Gallicum putabatur . Phaselum agebant remiges octo valentissimi . Aderant Sullivanus , Oneliusque , atque his comitem se adjunxerat Macleodius , vir Princi-

-ci-

eipi fidus, & quod erat patria Stumvaiensis, magno ut sperabatur, futurus usui ad explicandas fugae difficultates.

At fato aecidit, ut longissime quæsitum iret opportunitatem fugiendi, quam Arisaghii pulcherrimam; si vel unum præterea diem ibi consisteret, reperiebat. Discessit Odoardus iv. Kalendas Junias. Die postero Arisaghium appulerunt Gallorum naves duæ bellicæ in usum ipsius missæ; Præfecti præterea navium grandem ei pecuniam ferebant. Sex ipsos dies steterunt in anchoris naves, quod totum tempus uni quærendo Principi datum est, nihil reliqui ad diligentiam factum. At demum, cum neque usquam inveniretur ipse, & Angli cum pluribus adventare navibus dicerentur, deposita apud probatos viros pecunia, vela fecerunt, per eamque occasionem plures Stuardianorum Duces, ac Scheridonium nominatim, in Galliam feliciter avexerunt. Miserum id sane, ac multum Odoardo dolendum, qui si adesset, nulla mora discedebat, angores momento temporis finiebat. Illud tamen miserius, quod cum reverti in tempore posset, ac plane deberet, porro ire maluit Stumvium usque, & occurrentem sibi tam suo tempore Numinis providentiam contumaciter repulit; quasi fato quodam ageretur adverso, ac eæco impetu raperetur quo minus vellet.

Conseeno, uti dictum est, Phaselo, Stumvium Odoardus ferebatur. Sub noctem, cum

maxime cœperat in altum provehi, subito
çoorto vento, mare totum inhorrait sic, ut
inevitabile exitium videtur. Repellebatur
impetu undarum phaselus. Navicularii défes-
si, exterriti negabant tantas undarum moles
superari remigando posse. Vitandam tempe-
statem, repetendum celeriter Arisaghium cla-
mabant. Consentientibus cæteris, solus flecti
nequivit. Odoardus Perstitit immo, contra
quam solebat, pertinacissime in sententia,
obfirmavitque quocunque esse periculo pro-
gredieundum. Et quia remiges non Wallie
Principei eum, sed unum quempiam e Gal-
lis profugis rati, parere recusabant, simula-
taque desperatione undarum arbitrio cymbu-
lam permittebant, remum arripuit ipse, cohori-
tatusque comites ut in laboris partem succe-
derent, perdiu supplere nautarum viœm per-
severavit, magna vi lacertorum perrumpens
fluctus, ac laborem improbum læto cantu sub-
levans. Quo moti exemplo nautæ, vix tam-
dem ad opus intermissum redierunt. Ita ire
porrexerunt Superum ingratias quodammodo;
neque tamen quo iter direxerant devenerunt,
sed post sævissimam jaclationem, quod unum
Deo propitio licuit, circa meridiem dies se-
quentis Bembiculam tenuerunt.

Quam Bembiculam vocant; Insula est ma-
ris Deucaledonii parva, neque multum inco-
lis frequens, qui plerumque rudes inopesque
eunt. Ea in Insula nostris viatoribus a lit-
tore longius recedere non audentibus nihil

ad usum vitæ suppeditabat, non tectum, non cibaria, non ignis. Quibusdam Insulanorum inventis, ægre pretio coemere potuerunt, quo famam utcumque depellerent. Unum ibi diem perincommodè fecerunt, quo medio tempore cum resedisset aestus Oceani, denique mari se commiserunt, directaque in Boream prora, Stumviam adire instituerunt. Navigatione prospera utebantur initio; cum oppressi ex improviso nova procella, descendere coguntur in Scalpam, quæ parva item est insula ejus Oceani, parum culta, ac minime hospitalis. Fingunt se institores tempestate ejectos in littus, ac naufragio superstites, quod factum a se naufragium dicebant, cum ad Orcadas Insulas mercimonii causa tendarent. Id non ea tantum causa mentiebantur, ut tegerent conditionem suam, verum etiam ut hospitium invenirent facilius, si quem Insulanorum, qui semibarbari plerique sunt, tantæ calamitatis miseratio tangeret. Consilium successit ad votum, ac supra spem Villicus, qui paulo erat quam cæteri Scalpensium humanior, benigne fecit advenis, tecto exceptos pavit, habuitque pro inopia splendide, nullam cæteroqui mercedem liberalitatis sperans abs iis, quos vere naufragos, ac suis omnibus spoliatos putabat.

Procella non deferbuit nisi post duos dies. Hoc medio spatio Odardus, dum multa de rebus publicis, uti fit, ex indigenis percunatur, hunc audit certis auctoribus rumbrem

ferri: Stuardum Principem, post cladem Col-
 lodenianam profugum, ac locis omnibus ad
 necem quæsitum, nuperime fuisse conspectum
 Arisaghii cum Sullivano, Scheridonio, Per-
 thi Duce, Drummondio; aliisque suarum pár-
 tium primipilis. Eodem advenisse duas Gal-
 lorum naves armatas, neque dubium esse,
 quin earum beneficio Princeps infelix uti vel-
 let ad fugam. Eum proinde aut discessisse
 jam ex Scotia, aut certe prope diem disces-
 surum, & in Galliam una cum multis nobi-
 lium Scotorum, Hibernorumque transmissu-
 rum. Hoc nuncio, quod, ut falsi non nihil
 admiseretur vero, apparebat non esse ex
 vano confitum, vix credibile quanta Odoar-
 dum oppresserit ægritudo. Pro certo habens
 quod de navibus Gallicis ferebatur, dolebat
 majorem in modum talem elapsam sibi de
 manibus facultatem fugiendi. Accusabat cum
 primis se, qui reverti Arisaghium noluisset,
 ne tum quidem, cum & tempestatis violen-
 tia, & amicorum optimorum consilia, & nau-
 tarum preces suadebant. Caro stare sibi per-
 tinaciam, qua contra superos hominesque ob-
 stinasset quodammodo, profitebatur. Nam quo
 nunc se converteret, tanto inde spatio sum-
 motus? Quid consilii caperet? Reverteretur?
 Forte jam naves excesserant. Progredetur?
 Forte expectabant adhuc. Quid vero si nul-
 la inveniretur Gallorum navis Stumvai? Ita
 fluctuantem, ac male se discruciantem, ad
 constantiam confirmavit Macleodius, cum di-

teret, constare sibi non defuturam Stumvai copiam navis. Iret secum, bono erectorumque esset animo. Etiamsi paulo diutius immorandum esset Stumvai, esse sibi in ea urbe amicos, & consanguineos magno numero, neque spernendis opibus, qui tutam ei fugam praestare vel sumptis armis non dubitarent. His Odoardus dictis recreatus, & in priore proposito confirmatus, actis prolixe gratiis benevolo hospiti, ejusque benignitate large compensata (nam abunde erat pecuniae) iterum se mari committit.

Priusquam Scalpa discederetur, Macleodius Stumvajum miserat ad fratrem quemdam suum nuncios de adventu Principis, eosque properare terra jusserset per Harrajam, quæ Insula brevi isthmo cohæret Lewissæ. Cautio, ut videbatur, prudens negotium corruptit. Expositi in littus Lewisense nostri viatores, Stumvajum subibant taciti, ingruente nocte. Subeuntibus occurrit trepidus Macleodii frater, rogatque ut absistant procul. Nisi fecerint, infortunium denunciat. Vulgatum nempe esse Stumvai de ipsorum adventu. Civitatis maximam partem, malignis opinionibus occupatam, in armis esse, ac vim parare. Mirantibus unde tam subito innotescere potuisse de ipsorum adventu, aperte fatetur, culpam ejus facti residere in se, qui quod omnes celatum oportuerat summa Religione ac fide, uni cuidam amicorum arcano commisisset. Ab eo rem fluxisse, ac brevi in pu-

blicum promanasse. Quæcum diceret, accidens ad genua Principis, male atque imprudenter facti veniam rogabat. Ægre sibi temperavit Macleodius, ne in fratrem rueret strieto ferro. Immani elatus iracundia, ac stultam dicacitatem coarguens, facessere eum jubet. Tum festinare solus in urbem statuit, quo essent loco res coram agnoscere; atque ubi malo remedium nullum inveniretur, providere saltem utilium copiam pro Principe sociisque, qui toto eo die nihil ferme sumpserant cibi. Locum itaque secretiorem condicit Principi, ubi se quantocius reversurum operiatur. Ipse in urbem contendit.

Secessit Odoardus cum Sullivano, Onelioque ad ripam vicini stagni, qui fuerat demonstratus ad latendum locus. Totam ibi noctem exegit insomnem, sub dio positus, prægelido, sævoque vento perflatus, imbri, qui large effundebatur, madidus, fame enetus ac frigore. At Macleodium expectavit frustra. Quæ hominem, cætera probum & expertæ fidei, detinuerit causa, incertum. Fefellit certe fidem, nequè uti promiserat reddiit. Ob eam rem Odoardus molestis suspicionum aculeis pungi cœpit. Occurrebant menti multa, quæ formidolosam eo loco facerent moram. Deserendum propere littus male fidum, alio demigrandum censebat. Sed neque quo tenderet sciebat, neque itinera norat, & quo demum cunque se ferret, suberat ubique hostinm, atque insidiarum me-

tus. Par sodalium anxietas, par inopia consilli. Placebat Principi ut iretur ad Orcades, si forte inter remotissimas eas insulas daretur tot quæsita votis facultas navigandi in Galliam. At nautæ, Orcadum vix audito nomine, haud secus quam si malis agerentur intemperiis, fremere, tumultuari, cum horrendis execrationibus profiteri, perituros citius, quam ut tam longe a natali recederent solo. Velle omnino Arisaghium reverti ad suas conjuges liberosque, dicere p Arisaghium iterum atque iterum clamare. Qui cum nullis, neque precibus, neque suasionibus, ac ne ingenti quidem oblatu pretio sententiam mutarent, consensit ad extreum Princeps, ut Arisaghium, nullo licet certo proposito, repeteretur.

Nautæ, etsi male pasti, neque minus inedia, quam labore debilitati, eoque dolore ac rabie perciti, tamen revisendæ studio patriæ remis incubunt incredibili alacritate. Mœrabant contra vectores, ac prope se desperabant reputantes hinc occasionem elapsam, inde incassum quæsitam, fluere interea amicos, ubique insidias parari, quid de se. Superi constituisserunt plane non videbant, nisi quod facillimum factu erat ut in hostium manus incidenterent. Solus tacitam fovebat simu spem Odoardus, ac socios ad bene sperandum identidem excitabat, certissime affuturam dilectans opem Providentiae celestis, quantumvis paulo fortasse serius. Quod cum in tan-

ta rerum omnium desperatione s^epius diserte-
que pronunciaret, videbatur instinctu plus
plene dixerim quam humano loqui, sociorum
quidem certe m^arexorem ex parte sublevabat.
Videri cœperant ante aliquot dies multæ per
ea maria discurrentes Anglorum naves arma-
tæ. Mirabantur quid ita esset nautæ, causam
insolentia^æ ignorantæ; neque enim veniebat
illis in mentem opinari, suo veli phaselio
Stuardum Principem, seque potissimum ab
infestis prædonibus quæri. Causam nimis ex
vero interpretabantur vectores, quippe suæ
sibi conditionis consciæ. Radebant proinde
quam proxime poterant littora occurrentium
insularum, tum ut navium aspectui se sub-
ducerent, tum ut prompta esset excensio,
periculo propriu^s ingruente. Nam etsi pericu-
lo non vacabant Insulæ, multas in iis inveniri
latebras reputabant, & quidlibet demum male-
bant, quam impune opprimi in aperto mari.

Hoc animo progredientibus in meridiem,
apparent ex improviso Anglorum Celoces duo,
summa remorum contentione properantes ad-
versus ipsos. Vocem intendit Onelius, ad-
monetque remiges, nisi velint in furcam agi,
consulant confestim sibi. Certam esse necem
ob præbitam opem perduellibus, si capiantur.
Illi malo exterriti, incitant se se, quodque
unum circumspicientibus occurrebat, elapsi
inter prominentes scopulos, profugint quam
longissime, donec oculis insequentium subdu-
cti, phaselum applicant ad parvam Insulam

itinere unius diei a Bembicula. Princeps Onelius, Sullivanusque, ipsi remiges egrediuntur, ac latibula certatim quærunt. Hoc primuum in loco Odoardus concidere animo est visus, ac Superum Providentiae nonnihil diffidere; tot undique premebatur angustiis. Insula ipsa angustior, habens in circuitu millia passum, ut summum, novem, scopulus verius quam Insula. Nulli incolæ, nulla humani cultus vestigia. Quocumque inciderent oculi, nudæ objiciebantur cautes, aut horrentes dumi. Annonæ, quam secum extulerunt, nihil restabat præter mucida panis frusta, & paucas vini stillatitii lagenas; quod cum omne improbi nautæ intercepissent, sibique vindicassent, Odoardo, duobusque sodalibus, quo vescerentur erat nihil. Tamen Numinis Providentia non defuit. In angulo Insulæ secretiore exstabat tugurium vetus ex stramine, quod apparebat in usum piscatorum structum. Subiit illuc Princeps arcendæ causa pluviae. Mirum dictum! Aderat siccati piscis copia, olim a piscatoribus, credo equidem casu, non tamen sine divino consilio, relicta. Qualemcumque istud esset ferculi genus, eo viri undecim aqua mollito, ac prunis incocto, vitam ad plures dies toleraverunt. Potum præbebat gelida, quam per eos dies cœlo decidentem in Scrobes derivabant, & quamvis limo infestam colligebant ad restinguendam sitim. Cæterum vitam agitabant miserrimam. Noctem in eo, quod dixi, tugurio insomnem transi-

gebant. Per diem, ne paterent hostium insidiis, in penitorem Insulam secedebant, inter carecta se abdebant, ubi densior prominet virgultorum seges, in nudo atque nliginoso solo somnum carpebant. Hanc præterea sibi præscriperant dormiendi legem, ut cubantibus cæteris, semper vigilaret unus, atque excubias ageret, qui labor singulis per suas vices in orbem redibat. Hujus molestiam vitæ supra modum exaggerabat nautarum improbitas, qui cum essent ob cibi sparsimoniam defecti viribus, ac dira macie consumpti, Vectores suos per momenta singula contumeliosis, & obscenis vocibus impetebant, exprobrantes iis quod fame perire cogerentur, neque cessabant jactare impia contra Superos verba. Absumpta demum usque ad supremas reliquias annoha, de qua dicebam, fuit necessario ex ea Insula demigrandum. Et forte fortuna, quantum longe lateque prospectus patebat, nihil usquam cernebatur pavium Anglicarum. Captato igitur tempore naviculam suam repetunt, languentibusque remis, lentius procedentes, iterum in Bembiculam deferuntur.

Insulam occiduo sole tenuerunt, & in desertum ejus angulum excenderunt. Mortarium ibi occurrebat nemo, præter piscatorem unum, pro foribus tugurii sui inambulantem in littore. Is advenas attente contuitus, quamquam erant omnes foeda oris macie, vestiumque illuvie ac squallore miserandum in mo-

dum deformati, agnoverit Principem. Nam mihi item nuper egerat in ejus exercitu, atque hoc post ptaelium Collodenianum secesserat pscatorem agens, tutandæ vitæ causa. Nulla mora est, Accurrit, accidensque ad ejus pedes, suo illum compellat nomine, paratum sed ad omne obsequium offert. Nautæ, hoc primum indicio edocti qualem hactenus apud se Vectorem habuissent, simul confusi ac pudore oppleti, quod Principem ærumnosum tanta non modo procacitate verborum, verum etiam factorum inclemens violassent, abjiciunt se pariter ad ipsius pedes, veniam injuriarum de genu rogantes. Subrisit ad ea Princeps ore placido; ac nautas quidem amicissime interfatus, plura loqui vetus, surgere, ac bono esse animo jussit. Tum converso ad benevolum pscatorem sermone, agnoscit, affatusque hominem humanissime, neque vero respui a se posse dicit tali suo tempore obsequium ejus. Velle immo se ea nocte in straminea ipsius casa sumere hospitium. Erat hospitium neque commodum sat, neque tutum. Ibi si pernoctaret, praeterquamquod habitaret angustissime, opprimi haud difficuler poterat subito hostium incursu, quorum innumeræ circuire naves dicebantur. Quocirca multo videbatur consultius subire in interiora Insulæ, ubi minus periculi, & copia utilium major esset. Atque ita quidem cuncti censemant. Sed ne abiret longius, obstabat valetudo Sullivani, qui cum

pridie tentari morbo cæpisset, nunc graviter ægrotabat, atque ægre pedibus insistebat, ne dum peragere viam longam ac salebrosam posset. Ad hanc præcidendam difficultatem, auctor erat Odoardus, ut æger ulnis hominum deportaretur, neque recusabat subire ipse oneri, & partem necessarii laboris capere. Tanta caritas fidi sodalis, ea benignitas Principis! Sed neque id difficultate vacabat. Post multa ultro citroque jactata, demum, ut faciliora prævalere solent in rebus dubiis consilia, de communi sententia constituitur, eo ut in tugurio consistat nocte una, reparentur cibo somnoque vires, cætera providentias superum permittantur.

Commodum erat in promptu vis piscium non pigenda. Namque is, quem ex milite transformatum in pescatorem diximus, huic se ministerio totum addixerat, retibusque ac cymbula tolerabat vitam. Instructitur ergo convivium, pro loco lautum, pro fame lautissimum, largo pescatu. Ignem administrant Nautæ, Onelius torrentis elixandisque piscibus naviter allaborat. At Odoardus, de Sullivano unice sollicitus, ex aggestis nautarum sagulis lectulum quam potest commodissimum sternit, eoque decumbere Sullivanum jubet; cui deinde assidens in nuda humo, languentem verbis amicissimis solabatur, ac tempus trahebat. Sullivanus, partim quod somno gravabatur, partim quod Principis amantissimi incommodis tangebatur magis quam

suis, rogat obsecratque eum ut secedat pa-
 lulum, paratoque reparet cibo fatiscentem
 naturam; quod factum est, accumbentibus ei-
 dem mensæ nautis mire famelicis. Somno post
 hæc indulgetur. Humi cubant omnes, vigi-
 lias agit piscator. Die sequenti multo erat
 melius Sullivano. Ipse se persanatum affir-
 mabat. Odoardus, ut ea re mirifice delecta-
 retur, angebatur tamen, nihil suppetero ex-
 quisitoris cibi, quo indigere arbitrabatur ho-
 minem a morbo recentem, nec dum confirma-
 tum satis, & longo præterea debilitatum je-
 junio. Viderat forte in crepidine vicinæ rupis
 consistentem avem grandiorem, anati quam si
 millimam. Succedit propius, eductaque una
 ex binis, quas semper gestabat, fistulis e
 ferro brevioribus, plumbeam adegit glandem
 tam certo istu, ut avem decusserit. Lætus
 optima præda, recurrit ad tugurium, fer-
 venti aqua macerari avem jubet. Manum
 ipse admovet operi, mira, non dicam ala-
 critate, sed, quod magis mireris, peritia.
 Detractum deinde jus pingue Sullivano sor-
 bendum præbet. Hoc æger poculo, & parte
 salubris ferculi, quod in communi divisum
 est, adeo recepit vires, ut non impar car-
 pendo itineri videretur. Disceditur itaque a
 littore, & in partem Insulae mediterraneam
 itur. Præbat, quem sæpe, dixi, piscator,
 & viarum compendia commostrabat. Nau-
 tæ, non uti prius asperi, atque insociabi-
 les, sed placidi pudibundique sequabantur,

ferentes onera, & Sullianum alternis sustentantes.

At postea quam multum processerant, cum certe doco quiescendi causa consedissent, dum sermones varios cum indigenis serunt, audiunt. Eodem prorsus die expectari intra Insulam Cambellium Tribunum erat is Odoardus aceritus indagator. cum magna militum manus. Venire autem ut insidiaretur Stuardio Principi, quem fama percrebuissest: per haec loca circumagi cum paucis comitibus. Hunc nuperrime fuisse conspectum in aperta navicula prope Scalpam. Eo muncio Odoardus, Onelius, Sullivanusque, velut afflatis fulmine, respectare se mutuis defixi aspectibus. Paulum sedentes, quid praesens tempus, quid rerum conditio postulet, inter se querunt. Videbant periculosum fore consistere intra Bembiculae fines quo tempore advenissent hostes, multo tamen periculosius excederent hinc, cum maxime advenirent; neque enim perinde licitum effugere eorum oculos in aperto mari; atque in Insula recessuum, ac latebrarum plena. Inde conficiebant, resciendam in diem crastinum fugam, noctem proximam tuto in latibulo exigendam. Mons erat in proximo editus, ac densa obositus silvia. In latere montis retruso spelunca thiebat, haud magni illa quidem oris, sed intus ampla atque profunda. Circum Vepres dumique aditum sepiebant. Huc Princeps, ac deo fidei sodales se includunt. Piscator, pollicitus

se affuturum postridie, discedit cum turbaz
nautica, perque eadem quibus venerat ve-
stigia ad suum se tugurium recipit.
Non dicam quam inquietus ea nox, quam
longa fuerit Principi. Mane primo aderat ex
condicto piscator, nunciabatque, aut nondum
advenisse Cambellium, aut ex opposito latere
insulae exscendisse. Nihil certe esse turbatum
ex parte Septentrioni objecta, nihil apparbis-
se, nayiam, & quantum porrigeretur aspe-
ctus, vacuum videri navibus marce. Jubetur
abire denuo, obvios quoque interrogare,
concedere summa juga, regionem, mare
etiam atque etiam explorare. It, redit.
Tranquilla omnia referebat. Cum persevera-
ret eadem attestari usque ad vesperam, pro-
gressi & spelunca viatores phaselum repetunt,
deliberatum habentes contendere in Medar-
tium, quæ regio videbatur minus periculi
habitata, quippe posita in continentí Lo-
quæbriæ. Discessum non est nisi prima luce
sequentis diei; atque in ipso discessu mirari
licuit in infimæ sortis homine fidem oppido-
raram, ac communi majorem. Cunctis in pha-
selum transgressis, piscator, de quo hadie-
nns dictum, summis instare procibus ceepit,
ut pariter reciperetur, atque una in Medar-
tium aveheretur. Velle nimirum se suum as-
sectari carissimum Principem, ex ejusque par-
ticipare fortuna. Velle subservire ei quamdui-
viveret, ac demum cum ipso, aut pro ipsd
mori. Quid enim misero aibi juosdum, quid

immo non acerbissimum futurum post hac ;
 tali sublate Principe , tam bono suavique ?
 Quæ cum diceret , in lacrymas solvebatur ;
 ac lamentabili comploratione littus complebat.
 Commotus fletu Odoardus , hominem ita de se
 meritum , ac forte magno deinceps usui fu-
 turum , invitissimus repellebat ; tamen , ut
 morem gereret Sullivano , qui nec uno capite
 augendum censebat numerum sociorum , eum
 blande consolatus , impelli remos jussit . Pha-
 selo sensim recedente , piscator dolore perdi-
 tus , projectit se in genua , sublatisque in
 cœlum manibus atque oculis , vota facere in-
 stituit pro sti incolumitate Principis ; Supe-
 ros omnes comprecans , vellent jubarent si
 omnia feliciter evenire . Perstitit autem orati-
 vis habitu quamdui in conspectu abeantum
 fuit ; quæ species Odoardo multum lacryma-
 rum excussit .

Directum erat , ut dictum est , iter in Me-
 darium ; Sed sive adversarentur venti , sive
 obstaret hostium occursus , quæ demum alia
 fuerit causa , delati sunt in Vistum Austra-
 lem , quam patro vocabulo Suduistum Angli
 vocant . Insula ea est brevi freto dirempta a
 latere Meridionali Bembiculæ , appellaturque
 Australis , ut dignoscatur ab Insula cognomi-
 ne , quæ item est Bembiculæ proxima , sed
 adjacet ei ex parte Boreali . In Sudvisto ,
 nacti circa Curradam oppidum quosdam Insu-
 lanorum benevolos , a superiore metu respi-
 rare , ac rebus omnibus abundare cœperunt .

Ita-

Itaque Odoardus, qui non putaret brevi hinc fore abeundum, miseratus nautarum³ vicem, qui tanto abessent tempore a suis familiis, donatos libris Anglicis centum, quale nau- lum neque viderant, neque speraverant un- quam, dimisit. At post dies admodum tres quieti datos, nova subito trepidatio, pericu- la graviora, Ferox Cambellius; tota in cas- sum lustrata Ricina, cum esset in Bemb- culam migraturus, mutato repente consilio, veniebat in Sudvistum, ac Curradam recta petere ferebatur, prorsus ut videretur de iti- nere hospitioque Odoardi certo cognovisse. Cum hæc non rumore vulgarentur incerto, sed a fidis speculatoribus traderentur, conva- sandum celeriter, atque alia quærenda sedes fuit. Ergo in interiorem Insulæ plagam pro- ripiunt se, horrentibusque rupium cavernis, quæ viderentur penitus inaccessæ, vitam com- mittunt. Nullibi hactenus vixerant incommo- dius. Odoardus intra angustam depressamque scopuli hiantis rimam cubabat, instar lacer- tæ. Separatis cubilibus Sullivanus, Onelius- que se tenebaut. Domiciliis congruebat vi- etus, quem vulsa herbarum radices subministra- bant. Potum supplebat nonnulla vini stillatitii mensura, quam quisque veluti demensum suum habebat forte apud se. Namque erat regio tota sterilis, ac siticulosa; si quid au- tem inveniebatur aquæ, id amara salsuginine infectum erat. Præter hæc Odoardus, tot pe- tragratis locis, mutatisque tam sæpe latebris,

TOM. I.

S

seu gravitate Cœli, seu vitio alimenti, sca-
biem purulentam contraxerat, malum in iis
Insulis frequens, cuius crudescente mali vi,
molestam impetiginem ferre vix poterat.

Tribus evolutis in hunc modum diebus, prodiit parumper e suo cavo Onelius, processitque maligna luce exploraturus late regionem, atque oram præsertim maris. Sors tulit ut incurreret forte in unum ex nautis, quos paulo ante dimissos demonstravimus. Nempe ii, dum Arisaghium repetunt, conspicati ex adverso multas Anglorum naves, ne in suspicionem venirent servati Principis, eamque ob rem ad quæstionem admoverentur, maluerant regredi in Sudvistum, ac locis remotioribus se continebant. Eum Onelius adducit ad Odoardum. Nauta jussus dicere quid de statu rerum quærendo cognovisset, formidolosa omnia, ac plena periculi nunciabat. Mare Anglorum navibus majoribusque circumseptum esse. Littoralem Scotiæ oram, præsertim ex parte proximiore, ab infestis militibus obsideri. Regios satellites grassari per circumpositas Insulas, ubique vestigia profugi Principis, instar canum venaticorum, olfacere. Cambellum hinc, inde Scottum, mortarium nequissimos vaferimosque, militum sagacitatem acuere, gressus dirigere, ferocjam extimulare. Narratio, ut molestissima accidit Odoardo, ita pristinum ejus consilium refricuit de adeundo Medartio. Videbat quippe, nunquam sibi melius fore quam

diu in his versaretur Insulis, quæ nec adiri possent, nec deseriri sine ope multorum, quodque deterius, nunquam satis occulte. Iisdem proinde nautis alias spondebat libras Anglicas centum, si se Medarium detulissent. Quod illi, tametsi negarent fieri posse sine manifesta pernicie, tamen illeci magnitudine pretii conatuos dixerunt,

Deliberata igitur profectio, Odoardus iterum phaselō excipitur, quem octonis instrūtum remis dicebamus. Hærent de more latèri Onelius, ac Sullivanus; prora in meridiem dirigitur. Procedebant taciti suspiciosique, obtutu in omnem partem intento, cum subito objectu navium Anglicarum coguntur vela flectere, atque in Lochbusdaliam egredi. Regio ea est Sudvisti incultissima, tota siti arida, scopulosa, & abruptis montibus horrida. Nullæ ferme arbores, nullæ domus, ne pastorum quidem mapalia. Rerum quæ ad tuendam vitam sunt necessariæ, prorsus nihil. Octo continenter dies ac noctes in Lochbusdalia constiterunt, non alio tecto, quam quod cavata casu saxa, aut cæca ferrum antra præbebant. In his latebant interdiu, ne conspici a quoquam possent. Silencio noctis prodibant parumper, regionemque tacite explorabant. Vicitus ex Kilbridio oppido, misso illuc per intervalla temporum phaselō, petebatur; sed is erat plerumque vicitus, qui nauseam moveret magis, quam famem depelleret. Nam panem iis in locis, non

ex frumento, sed ex hordeo conficiunt, & minimo calore excoquunt; inde massa quædam relinquitur cruda, olida, & ingrati saporis, quam nemo paulo liberalius educatus velit.

Accidit post dies octo, ut Kilbridium excurreret Onelius, tum ut cognosceret de itineribus hostium, tum ut provideret vini stillatitii copiam, quo humore Odoardus unice reficiebatur. Vix eo pedem intulerat, cum supervenit militum agmen frequens, ac truculentum, sub Scotto Duce, Odoardum Stuardum, ejusque socios quosdam & amicos queritans. Nihil factum est proprius, quam ut Onelius caperetur. Egredilapsus, revolat ad Principem, quid acciderit narrat. Ille tantam hostis propinquitatem pro merito reformatans, simul reputans, non casu eum, non temere, sed aliquo certo indicio venisse tam prope, alio festinandum censebat; sed quo, qua ratione, penitus nesciebat. Interim, ne nihil ageret ubi impendere videbantur extrema, in montem proximum fertur. Properanti objicitur homo ignotus, inops, & quantum conjici ex vultu poterat, minime malus. Is, illato de rebus publicis sermone, referebat, advenisse nuper Cambellium cum duabus centuriis militum in Bernatenses, scrutari domos angulosque omnes; querere autem de Stuardio Principe, quem constaret cum suorum paucis in hæc profugisse loca, atque alicubi abditum inveniri. Eo nuncio defecit Odear-

dum constantia. Bernatum pari ferme inter-
vallo distabat, atque Kilbridium. Alterum
a dextra, a lœva alterum erat, utrumque
proximum, ac ferme in oculis. Utrobique
hostes, hostiumque duces immanissimi.
Jam ergo paratis se tendiculis irretitum sen-
tiens, deliberare cœpit de mittendo ad Cam-
bellium Onelio, ditioneque ultro facienda,
qua si esset voluntaria, æquas conditiones
non desperabat. Seducit parumper sodales,
iis quid sui consilii sit aperit. Quando nul-
la relinquatur evadendi spes, adeunda potius
vincula, quam expectanda, dicit. Quæcum-
que eventura sint inter hostes, ea fore sibi
tolerabiliora quam sic perire, ac lente exta-
bescere. Omnem esse mortem acerbam, at
mera rerum penuria ærumpisque confici, mi-
serrimum. Ita loquentem sodales audiebant
taciti, mærentesque; quid enim inficiarentur?
Tamen Sullivanas, cuius præcipue consiliis
Odoardus regebatur, male se desperantem cri-
gere, atque ad constantiam confirmare. Non
improbari sibi consilium, sed pluſ nimio præ-
ceps, sed nondum satis maturum videri, di-
cere. Spem adhuc esse. Eidendum Superum
providentiae, rem, quam in ultimum reserva-
ri tempus oporteret, extrahendam. Quibus
dictis Odoardus utcunque acquiescens, vag-
ri per avia locorum instituit, si quam forte
salutis viam sors ex insperato aperiret.

Dum ita agit se in incertum, dum ad
omnes trepidat motus, & quoscumqne videt,

veluti certos hostes , aut hostium exploratores cavet ; casu factum est ut præteriret haud longe mulier equo vecta , uno tantum comitante servulo . Sexus , ætas , forma ipsa mulieris metum eximebat . Propior itaque fit Oneilius , dataque & accepta urbanum in morem salute , sodales duos , qui longius constituerant , digito monstrans : O quæcumque es , inquit , quam certe generosam , ac piam aspectus probat , miserere trium nobilium advenarum , quos partes Stuardianas hoc infelici bello secutos dirum in modum exagit adversa fortuna . Ades , o bona , & opem , si quam potes , poscentibus præbe . Circumstant enim sœvi hostes , premuntque nos undique . Certa pernicies est , nisi viam expediás ipsa aliquam , qua elabi possimus in tutum . Ad ea mulier , se quidem , inquit , ac familiam suam Stuardorum totam esse , neque se recusaturam , si liceret , opem ferre iis , qui Odoardo Principum optimo memissent . Verumtamen , adjecit , qua hinc effugere possitis , plane non video , quippe omni circum aditi regiis militibus præsepto . Hæc dicente femina , & pronam cæteroqui voluntatem verbis humanissimis testante , Odoardus agnoscere sibi visus est vocem ipsam ac speciem Macdoneliae , viduæ locupletis , & clari in Sudvisto nominis , quam sæpe antea in meliore fortuna ad se venientem excepisset Innernii . Accedit , contuetur proprius . Ipsa erat . Talem sibi feminam divino oblatam cop-

silio putans, salutat illam humaniter, eique se agnoscendum præbet. Macdonelia, partim subito gaudio, partim miseratione iniquæ sortis, quod Principem nuper florentissimum cerneret in lacero amictu, profugum, egenum, macie ac squalore obsitum, hæsit initio attonita, & vix compos sui. Post equo delapsa, exosculari ejus dextram gestiebat; quod ille tamen, quod erant manus scabie maculosæ, non est passus. Ut factum officiis satis, mulier servandi Principis desiderio incensa, viam indicat secretiorem, quam unam nondum, quod ipsa sciret, Regii occupassent milites. Per eam si elaberetur viam, atque inde Curradam quod erat factu facillimum, deveniret, spondet effecturam se, ut deinceps lateret securius, atque omnem perquirientium sagacitatem falleret. Locum ipsum condicit prope Curradam, certis signis agnoscendum, ubi se invicem convenirent. Atque his ita compositis, illa itinere pergit suo, hi monstratam viam ingrediuntur.

Curradam, uti constitutum fuerat, Odoardus attigit; at, si vera narrant, debuit id hostium benignitati magis, quam suæ virtuti. Sive enim errore viæ, seu quod vere omnis erat exitus interclusus, ajunt inventum ab infesto Cambellianorum manipulo, cognitum, ac suo nomine compellatum fuisse; neminem tamen ausum ei manus injicere. Quod qui tradunt, addunt, ipsos ærumnoso Principi milites benigne fecisse, nescio quid Cer-

visiæ ad sedandam sitim tradidisse, ac viam tutam qua evaderet demonstravisse. Tanta vis humanitatis in iis, quorum nativam bonitatem vñitia cupiditatesque aulicæ non corruerunt! Id ego ut silere non debui, ita non ausim tradere pro comperto. Sed utcumque fuerit, cui pepercérant hostes, eum nihilominus fames atque inopia perimebat. Macdonelia in condicto loco nulla conspiciebatur. Odoardus intra tētrum angustumque prop̄ Curradam antrum delitescens, rebus omnibus indigebat. Cibum ab inopi Villico corrogabant Sodales, sed præter summam parcitatem, is cibi erat sapor; ut gustari non posset, nisi repugnanti stomacho, ac nauseante. Quare, cum ita dies expectasset tres, sentiens omnia sibi fieri duriora, atque in suspicionem adductus ne mulier præstare promissa non posset, ut in nulla spe rerum meliorum, iterum ad extrema consilia descendere, ac de voluntaria ditione cogitare cœpit. Faciebat omnino, nisi die tertia exeunte affuisset a Macdonelia nuncius cum litteris. Principem rogabat iis litteris mulier, ne cunctaretur transgredi in Bembiculam, utque in certo prope Rusnessium castro consisteret, monebat. Ibi affuturam se, datamque fidem, quod haec tenus justis de causis nequivisset, servaturam. Odoardus, etsi litteris amantissimæ feminæ recreatus, quod tamen rogabatur transgredi in Bembiculam, id non videbat quo fieri pacto posset. Nam &

multum terrestris itineris usque ad oram extream Insulae confiendum inter tela satellitum erat, ac deinde nullam habebat navigii copiam ad trajiciendum, quod interluebat, fretum. Hac agitanti venit in mentem progredi ad vicinum littus. Aderat opportune navicularius cum expedita Cymbula, neque abnuebat eam pacto pretio cuilibet utendam permittere. Huic ergo vehendum se præbet, unaque cum suis comitibus tertio defertur in Bembiculam.

Castrum adiit recta, de quo scripserat Macdonelia, Sed neque feminam reperit, & noctem inter ejus castri rudera perincommode exegit. Nec dum plane illuxerat, cum immensis Cambelliis, quasi errabundi Principis, non modo itinera, sed occultiora etiam consilia cogitationesque persentisceret, huc partem copiarum ex Sudvisto deducit, acer- rimamque perquisitionem prorsus a Rusnesio oppido inchoat. Ea res vix credibile, quas in angustias Odoardum conjecerit, cum neque excedere auderet Insula, neque ubi se abderet, inveniret. Dum huc illuc exteritus cursitat, conspecto repente militum minaci globo, conjecit se intra lacunam, cuius forte marginem percurrebat, diemque integrum in putri ac limoso solo, palustrea inter cannas abditus jacuit. Hinc primis egressus tenebris processit noctuabundus in partem Insulae oppositam, ut quam posset maxime distaret ab hostibus. Verum albente

Cœlo, dum porro ire pergit in littore, pro-
perantes de repente videt magna remorum
contentione lembos Anglorum armatos qua-
tuor, quasi ipsum prorsus appeterent. Quid
faceret? Consisteret in suo gradu? Certissi-
me capiebatur. Captaret fugam? Suspicio-
nem movebat, prædones improbos post se tra-
hebat, qui nisi possent assequi fugientem,
certe clamorem tollerent, totamque adversus
eum regionem concitarent. Quod unum suc-
currit, abjecit se inter juncos, qui densi pro-
minebant e limo; utque sors tulit, Angli
secundum litus tendentes, inobservatum præ-
terierunt. Post hæc summotos Rusnessio pu-
tans hostes redire statuit ad Castrum, de
quo convenerat cum Macdonelia, itefum ami-
cam feminam ac diligentius quæsiturus. Ap-
propinquanti obviam effunditur turba fugien-
tium, ac vociferantium, Cambellium, quem
Superi omnes perderent, imminere; Castro,
Macdoneliis, domesticisque eorum malum in-
ferre. Novæ igitur quærendæ latebrae, denuo
eundum retro. Odoardus, juvenis licet natu-
ra robustissimus, tot cursibus recursibusque
debilitatus, longa item vigilia inediaque con-
fectus, ægre pedibus insistebat. Par debili-
tas comitum, & major fortasse; quodque de-
terrimum, magna in communi ægritudo, ni-
hil certi consilii, summa rerum omnium de-
speratio. Sullivanus, ut in re ad extre-
num perducta casum, tantum non aperte
consentiebat, ut cum Cambellio transige-

retur, quod ne fieret solus obstitit Onelius.

Per idem tempus Macdonelia a castro, de quo dictum est, metu Cambellii secesserat haud ita longe in casam nescio quam rusticam, in eaque clam omnibus se continebat. At de principe sollicita, fidum vernulam emittebat identidem, hærente ad viarum capita, obvios quosque observare jubebat, datis ad eum internoscendum indicis, quo suas sedulo partes exequente, tandem Principem diu frustra quæsitum reperit, ac lætum læta suscepit. Nam cum vernula in limite silvæ cæduæ per speciem lignandi constitisset, conspicatus prætereuntem forte viatorem (Onelius erat is), quem alii duo seorsum incedentes sequebantur, quæsivit ex eo, num quid vellet? Onelius, ut erat sagaci ingenio, neque admodum tardo, esse hunc Macdoneliæ interpres suspicatus: meam, inquit, puellam quærito in his locis: Mercedem hercule optimam referes, si indicaveris. Tum ille salse subridens: At qui ego lænonem hodie agam sine pretio, efficiamque ut tu, tuique sodales quam quæritis feminam reperiatis. Quæ locutus, ut jam retecto arcano, adesse fidenter omnes, ac sequi se jussit. Ita ad Macdoneliam perducti fuerunt, nescias ipsius, an ipsorum majori voluptate ac gaudio.

At Odoardi lætitiam nec opinatus mæror exceptit. Mulier, in proposito Principis oc-

cultandi manens, eum retinere apud se constituerat in muliebri amictu, ac loco ancillæ; cuius doli facultatem præbebant ætas ejus juvenilis, genæ implumes, ac species oris elegans admodum ac venusta. Verumtamen id, quantumvis callide ex cogitatum, negabat cariturum suspicione, si alii præter ipsum cernerentur in eadem domo, atque adeo in eadem regione advenæ. Sullivanum proinde Oneliumque dimittendos, atque amandandos, procul censebat. At contra Odoardus, ut facile assentiretur de mentiendo sexu, quod poscetatur tamen ut dimitteret amantissimos comites, id ipsis auribus respuebat. Nisi seryari posset una cum his, servari diserte recusabat, suumque Macdonellæ beneficium condonabat. Me ne, ajebat, carere post hæc tam caris capitibus? Eos ut ego deseram, qui mihi tamdiu, tam benevolè, tot inter vitæ discrimina adstiterunt? Hancine perfidiam in me posse cadere putavisti? Parte alia Onelius Sullivanusque, modo salva esset carissimi vita Principis, nihil se amplius sperare, nihil magnopere vereri, dicere. Nihil illis quidem accidere durius poterat, quam ut a suo disjungerentur Princeps; ut vero incomitatum tali relinquenter loco ac tempore, instar mortis ducebant. Sed siquidem aliter servari non posset, certum erat abscedere, idque porro unum volebant, futuri deinceps miserrimi sine ipso, felices tamen ipso incolumi. Adeo privatam

ægritudinem benivolentia vincebat! Obsistente nihilominus Principe, contentionem ad extremum omnem præcidit prudenti consilio mulier, cum diceret, esse sibi in Raza Insula amicum intimæ familiaritatis, ac Stuardii nominis studiosissimum, e gente Macleonia. Illic si Sullivanus & Onelius irent, præterquamquod a Macleonio amicissime haberentur, futurum brevi ut reviserent Principem, eique denuo se adjungerent cum proficiscendum esset in Galliam. Ægre sibi persuaderi patiebatur Odoardus, ut tales a se divelli amicos vel ad tantulum tempus sineret. Cum tamen id esse videretur e communi salute, & quam mox revisendos speraret, ultra non restitit. Ergo post mutuos amplexus, & uberes utrinque lacrimas, illi fausta omnia Principi comprecantes, abscedunt. Hic amicis jam omnibus destitutus, feminæ unius fidei sagacitatique concreditus, muliebres, quæ paratae erant, vestes, & Elisæ nomen induit: In tantum sœviente, seu ludente potius arbitra illa rerum humanarum fortuna, ut congeretur vilem calanticam imponere capiti, qui modo ferro succinctus & lauris onustus incedebat, multarumque palmarum Imperator in imbellem transformaretur ancillam.

His ita peractis, Macdonelia adesse scapham cum pari remigum jubet, novaque assortante ancilla, in Ricinam profisciscitur. Erat namque in ea Insula vir ejusdem cognationis, opumque maximarum, Stuardiis

occulte favens, neque Regiis suspectus, apud quem diversari constituerat, donec alicunde se daret opportunitas Præcipis transmittendi in Galliam. Inter eundum, mulier rerum publicarum non ignara, indueto sermone de funesto exitu belli nuper gesti, explicuit Præcipi multa de amicis clientibusque ejus, ac de statu lacrymabili Scotiæ, quæ fuerant ipsi hactenus incompta. Parthensium Duxem, Drummondum ejus fratrem, Elchium, Buchananum, Scheridonium, aliosque factionis principes in Galliam feliciter evasisse. Multo tamen plures ex eodem ordine in manus hostium incidisse, Simoni Lovato, venerabili seni annorum octaginta, ad quem ipse post prælrium Collodenianum divertisset, caput esse amputatum. Productum autem in ferale pegma virum fortissimum, necem incredibili constantia excepsisse, Jacobo Regi acclamasse, in eaque voce cervicem carnifici præcidendam præbuisse. Pari quamprimum pena damnatum iri Georgium Crommartii, & Guillermum Kilmarnochii comitem, itemque Arturum Balmerinum, Duxemque Atholtii, aliquæ illustres regni Dynastas, quippe jam perfidiæ compertos, & in jus ambulare coactos. Rigidi actionibus fori totam cohorrescere funestarique Scotiam. Erecta passim cerni patibula, carceres vincitorum multitudinem non capere. E populo multos quotidie ad supplcum rapi, multos spoliari bonis, & cum liberis conjugibusque amandari procul in Col-

nias usque Americanas. Quicumque demum præteritæ consensisse conjurationi putarentur, aut hujus affines noxæ essent, indigne admodum crudeliterque vexari. Narrationem prolixam crebris singultibus interpellabat Odoardus, tamque horrendam tot fortissimorum, atque innocentium hominum carnificinam imputans sibi a lacrymis non temperabat. Subiit percunctari de Murrajo, quo pridem uti consuesset ab Epistolis. Hunc vero audiit, vitam libertatemque insigni flagitio redemisse, multis detectis arcanis, neque paucis nominatum indicatis conjunctionis fautoribus, in quos suspicio non caderet. Quæ hominis perfidia dici vix potest, quam ægre fecerit Principi, utque ejus dolorem incenderit.

Per hæc ventum erat in Ricinam. Odoardus habitu ac ministerio ancillæ exceptus Dynastæ rurali domo, quiete tandem aliqua fruebatur, atque ignotus omnibus, ac pene sibimet, ab præteritis angoribus tuto se reficiebat. Cæterum glabro licet vultu, nihil minus præferebat quam feminam. Non incessus, non quies, motusve decens artuum, non vestium nitor ac munditia congruebat. Male admodum Elisam simulabat, tuto spirans corpore militem e Montanorum institutione ac palæstra. Unum habebat ancillæ, quod ab heræ latere nunquam recederet. Neque tamen quieto esse licuit diu. Post bidentum, irrumpunt ex improviso in eam quam dixi domum regii satellites, primisque dif-

fractis foribus in intima penetralia injiciunt se. Odoardus considebat tunc forte in interiore conclave cum Macdonelia, & alia quadam matrona. Nullus patebat fugæ egressus, latebræ in promptu erant nullæ. Et jam huc usque subierant mortalium pessimi, crepabantque minaciter fores, adesse militem denunciantes. Ad fragorem consurrexit celeriter, uti decebat ancillam, Odoardus, accurrit succinta ad latus colo, ac fores reclusit. Audacia saluti fuit. Milites speculati intus locum, cum præter tres feminas appareret nihil, pedem retulerunt. Et nihilominus reliquam scrutari domum, ejusque omnes excutere angulos perrexerunt, donec professi falso se deceptos indicio, ab incepto destituerunt, ac sine maleficio discesserunt.

Periculum ita depulsum gratulabantur domestici. At Macdonelia cum animo suo reputans, sine humana fraude, ac delatoris indicio id factum non esse, minus jam idoneum censebat hunc occultando Principi locum. Quid enim si redirent milites, quod erat metuendum, re distinctius explorata? Quid si resciretur de mentito amictu muliebri? Ut occurreret impendi malo, adit Macdonelium Kinsborughensem agnatum suum, ei rem totam sub arcani fide committit. Rogat deinde per amicitiam, per communis familiæ caritatem, ne desit optimo Principi. Excipiat eum domi, deducatque mox Kinsboroughum, quo loco nihil subesse periculi vide-

deretur. Sciat, haud parvam facti gratiam apud se, atque adeo apud benos omnes fore. Macdonelius, ut erat ingenti animo, ac Stuardiis addictus, minime difficilem se praebuit. Itaque transfertur in ejus domum Odoardus, nec ita multo post una cum ipso Kinsborughium oppidum, decem inde milibus passuum, traducitur. Iter istud pedibus confectum est. Odoardus, feminea licet tunica ad talos promissa impeditus, tanta gradiebatur celeritate, ut eum Macdonelius, vir cætera robustissimus, ægre sequeretur. Jam enim vires firmitatemque pristinam receperat. Illud tamen accidit bene, ut nemo occurreret hostium. Certissime agnoscebatur, si cerneretur tantum. Adeo incommodo negligenterque femineam personam sustinebat. Documento sit quod subjicio. Viam interscindebat amnis lati alvei, nec exiguae altitudinis, nullo instratus ponte. Ut ventum ad ripam, deliberabat Macdonelius de modo trajiciendi, cum neque ponte jungeretur amnis, nec cymbula adasset, aut equus. Odoardus, nihil interfatus, in aquam injecit se suo more, transmisitque, ne detractis quidem calceis, ac ne paululum quidem elatis manu vestium laciniis; quod non irridicule factum risum simul & admirationem movit sodali.

At enim paucis interlapsis diebus, tota serpere Ricina rumor obscurus cœpit, latere intra Insulam Stuardium Principem, puellæ

TOM. I.

T

indumento tectum, certis tamen agnoscendum
ādīciis. Rumor cum increbesceret sensim,
Macdonelia Principi timens Kinsborughium
excurrit, monetque eum vestes uti deponat
muliebres, atque alio se recipiat. Patere vul-
go dolum, tota volitare insula Regios satel-
lites, in eo ipsum amictu cognitum captum-
que iri facilius. Nulla mora est. Resumit vi-
rile indumentum, conductaque momento eo-
dem Cymbula, in Insulam Razam transgre-
ditur. Huc eo veniebat libertius, quod apud
Macleonium Razensem suos diversari arbitra-
batur optatissimos comites Sullivanum, &
Onelium. Namque in hunc prorsus locum,
anti demonstravimus, fuerant amandati. Eos
si reviseret, magnum tot inter ærumnas so-
latium animo præcipiebat. At fefellit illum
sua spes. Exceptus quidem ipse est amicis-
sime a Macleonio; quod tamen maxime cu-
piebat, Sullivanum, Oneliumque neque re-
perit, neque de iis rescire quidquam certi
potuit; Id quod in sequiorem partem inter-
pretatus, perinde quasi minime dubitandum
wideretur eorum exitium, tantam eepit animo
ægritudinem, nullum ut doloris levamentum
admitteret.

Et erat hoc sane loco Principis conditio,
si uspiam alibi, miserabilis. Præter jacturam
carissimorum capitum, qua gravissime affic-
batur, cum esset necessario recedendum ex
Raza, nunc primum itineris socium habebat
nullum, cuius consiliis regeretur, aspectu ipso

ac præsentia sublevaretur. Audierat esse in Ricina oppidum Kinnonium nomine, cuius Toparcha oppidi senex esset non canitie magis quam prudentia ac rerum usu spectabilis, præstanti consilio, magnis opibus, idemque Stuardorum studiosissimus. Nihil dubitans quin vir talis ferre sibi misero opem posset, ac porro vellet, ad eum ferre se statuit, velut ad tutorem unicum tristissimæ orbitatis suæ. Relicta igitur Raza, denuo solvit in Ricinam. Emensus feliciter quod interluebat freti, aberat adhuc Kinnonio millia terrestris itineris amplius triginta. Spatium istud solus ingreditur, nullo duce, nullo comite, suam dorso sarcinulam ferens. Dum regionem ignotam pervolat, ac prætereuntes subinde viatores percunctatur, ut peregrini solent, de via, forte unum quemdam offendit, a quo videbatur sibi paulo curiosius quam ipse vellet observari. Is itidem interrogatus, cum urbane admodum satisfecisset de via, vicissim quæsivit ex eo, an non ipse esset Stuardius Princeps Odoardus? Sum vero, respondit ferociter Princeps, simulque irruit in eum querno sublato stipite, quem habebat præ manibus. Sternebat haud dubie hominem, nisi ille manu retentans ictum, ac vocem tollens, præberet se agnoscendum: Macleodiusr erat is, vir Principi fidus in paucis, ac nuper nobilis Centurio in ipsius exercitu. Eo cognito, Odoardus suam damnare dexteram, que immerenti & amico malum

intentasset, erroremque excusare. Macleodius contra probare factum. Hominem suspectum, edito semel nomine, fuisse necessario mactandum, præcavendæ causa proditionis, dicere. Mirari deinde, quid ita solus incederet iis locis, quæ plena insidiarum atque hostium essent. Rogare ne se indignum duceret, qui suum assecraretur Principem, eique loco famuli deinceps esset. Odoardus, qui calamitatum gravissimam duceret carere fido sodali, hunc sibi divinitus datum oblatumque ratus accepit cum actione gratiarum quod tam benevolè offerebatur officium, ac porro ire pergens una cum Macleodio, demum Kinnonium attigit, & in ædes Toparchæ subiit.

Kinnoniensis, homo longævus, sed crudæ tamen ac viridis senectæ, Odoardum ut vidi tam inopi abjectoque cultu subeuntem, ægre continuit se ne verba jactaret impia contra Superos, qui tales ita oppriui paterentur Principem. Commotus miserabili specie, proculbit ad ejus genua, lacrymasque ubertim fundens, dextram poscit exosculandam. Eum vicissim Princeps suavissime complectitur. Cœtatur aliquandi, hinc humanitate, inde obsequio. Cæterum senex, statim ad negotium deducto sermone, aperte pronunciat, nullum esse tutum ab insidiis locum in Ricina. Non putaret, periculum non imminere in ea domo, quæ maximam apud Regios ministros suspicionem haberet. Cogitaret magis in Léquabriam, ubi plus amicorum inveniretur,

minus hostium. De itinere ne laboraret. Cūtæ sibi fore, ut illuc tuto traduceretur. Ipsum se, licet annis gravem, navigationis socium, & périculorum partcipem esse velle. Quæ non magnifice magis quam vere elocutus, eodem die parari navem idoneam jubet nullaque mora ad profectionem aëcingit. Macleodius, qui sciret ex ea parte, quæ duceret in continentem, frequentissimos vagari hostes, valde angebatur de exitu istius itineris, ac multa secum tacitus volutabat. Ad extreum, quod nemini venisset in mentem opinari, veniam discedendi petit. Rogatus effari quo tenderet? Ad hostes, inquit, ad vincula voluntaria. Quod explicans uberius, sui consilii esse dicit, incurrere ultro in Regios milites, ac præbere se vinciendum: Tum falsis indicis abducere eos procul in adversam partem, ac longe summovere. Consilio summe benevolo, sed æque audaci ac periculo-so, vehementer adversabatur Odoardus; sed frustra fuit. Macleodius, tametsi non nesciret capitale fore sibi ejusmodi adornasse fraudem, haud secus quam promiserat, fecit. Captus, interrogatus de Stuardio, visum a se dixit in Riciniæ latere extremo; cum esset ad Orcades navigaturus. Diditur hæc momen-to fama inter milites, moventur suis locis stationes, in Borealem Scotiæ Oceanum pro-pperant naves. Odoardus interea vacuum na-tus mare, ac littus incustoditum, una cum fideli Kinnoniensi trajecit in continentem;

excedditque in Vallem Morrariensem, exceptus iterum eo littore, unde ante bipensem excesserat.

Duos præterea menses Princeps infelix hæc rere coactus est inter Scotiæ latebras, nusquam stabili sede, spe semper incerta. Tamen, ut dicam quod est, fortuna uti cepit hoc tempore paulo mitiori. Regii enim per continentem milites, seu tædio diuturni laboris, atque irriti, seu desperatione repe riundi, quem haec tenus non reperissent, eum deinceps paulo indiligentius perquisierunt. Profuit nonnihil quod multi mortuum arbitrarentur, vel fame ærumnisque consumptum scilicet, vel occulta suorum proditione sublatum; quæ cum opinio rumore quodam incerto invaluisse, peracris illa vestigandi cura relanguit sensim, atque consenuit. Primos dies septem pacate fuit Odoardus inter amicos Morrarienses. Die septimo exeunte, affectans ei per censorem litteræ a Macdonelio Loegariensi, quibus litteris monebatur, ne dubitaret venire ocyus in Loquabriam. Esse namque in armis Macdonelios invictos plus centum, qui non recusarent tueri vel interposito sanguine ejus vitam. Læto Odoardus puncio recreatus, colligit se, ac transire in amicam regionem parat. Hostes ut falleret, quorum plura fuerant per montes contubernia disposita, simulat longævum e genere Montanorum senem, ficto capillo, indumento, gressu senili; atque hoc habity juga-

Morrarii transgressus editissima, sospes in-
greditur in Loquabriam.

Aderat, de qua fuerat scriptum, manus
armatorum sub Locgariensi Duce fortissimo.
Princeps fido agmini se adjungit. Tum ex eo
numero alios præire, alios sequi jubens,
multos circa se nunquam non habens, circui-
re provinciam, atque alia ex aliis adire loca
instituit. Nam ad eludendam sagacitatem ho-
stium, mutandam censebat perpetuo sedem,
nullibi longius biduo consistendum. Eyenie-
bat identidem, ut inter Principis antecurso-
res, & dispersos regiorum manipulos conse-
rerentur manus, ac justis pene præliis certa-
retur; qnod sine magno periculo non siebat,
propterea quod renascentis seditionis speciem
haberet. Id reputans Odoardus, & deterio-
ra, si ita pergeret, præcipiens animo, ag-
men ut divideretur censuit. Profuit enim
vero consilium. Admonitus quippe Cumbriae
Dux, qui adhuc consistebat Innernii, de
turbis, quæ movebantur in Loquabria, ad
eas præcidendas advolavit cum ingenti equi-
tum peditumque agmine. Sed quietam na-
tus regionem, discessit innoxius. Exinde as-
seclæ Odoardi bini, ternive incedere, ac se-
paratim habitare perrexerunt, summa tamen
inter se consensione, quam mittendis ultro
citroque nunciis fovebant. In cavernis mon-
tium, in intimis saltuum recessibus hospi-
tium sumebant plerumque, in iisque late-
bant interdiu. Nocte concubia prodibant &

latibulis, & quo iter direxerant gradum promovebant. Certi erant designati provisores, qui ad vicinia oppida excurrentes, cibaria coemebant, & ad cæteros clanculum supportabant.

Tota in hunc modum peragrata Loquabria, itum est in Badenacham, per eamque similis concursatio instituta. Ventum iterum in Loquabriam, quæ demum provincia, ut Odoardum prima exceperat venientem, ita discedentem vidi extrema, ejusque servati gloriam præcipuam tulit. Visum id multis notabile, quod ad eam maxime provinciam Stuardiæ familiæ primordia referantur. Laborem itinerum, hospitiorum inopiam, aliasque irquietæ vitæ molestias, ex parte sublevabat tot amicorum fides egregia, cum tanta animorum consensione conjuncta. Magna præsertim voluptate Princeps errabundus perfusus est, cum ex amicis clientibusque suis pristinis quosdam revisit, quos putabat extintos. Affuit præ cæteris Lochielius, de quo sub initium hujus libri est facta mentio. Affuit Lochiellii frater Cameronius, tum Macdonelius Brisdaliensis, Macfersonius Cluniensis, aliisque plures, viri omnes excellenti virtute, quos prælio Collodeniano dissipatos ad hoc usque tempus tutæ protexerant latebræ. Eos Odoardns salvos, sibique etiam nunc fidos lætissimus vidi. Felix, si suum quoque videre Sullivanum, quod maxime cupiebat, posset. At de eo, ut multum quæ-

veret, nihil certi reperiebat. Alii capti ab hostibus, alii transgressum in Galliam affirmabant. Re ipsa in Galliam erat transgressus, & cum maxime Odoardus ejus causa angebatur, ipse Odoardi salutem acriter maturabat, neque vano, ut mox referemus, conatu. De Onelio, qui prima post Sullivanum cura erat, plus jam nimio constabat fuisse ab hostibus comprehensum.

Vitam adeo calamitosam ac miseram Odoardus produxit ad diem usque Septembri mensis undevigesimum, qui dies finem tot laboribus periculisque attulit. Hunc interea affuturum aliquando diem præsentiebat, prænunciabatque ipse, solitus lætæ diei certissima expeſtatione solari comites, eorum mærorē levare, patientiam sustentare. Nempe multis ac certis experimentis edocetus esse se in tutela providentia cœlestis, futurum omnino confirmabat, ut quem Superioties ab interitu præsentissimo vindicassent, eum denique in tuto collocarent. Quod ejus judicium, religionis pietatisque plenum, adeo affirmavit eventus, ut si paulo diligentius singula, quæ haec tenus exposuimus, attendantur, in omni rerum serie divini Numinis vis evidenter appareat. Vel illud quantum est, quod cum tam multi excubarent exploratores, tam multi vagarentur ejus conquirendi causa satellites, omnium tamen sagacitatem tamdiu eluserit? Nunquam ne eum tot in locis, quæ adiit, tam longo tempo-

ris spatio intercipi potuisse? Nam fuerit ne interceptus semel, ac postea dimissus, sunt qui tradiderunt, sunt qui abnuunt; mihi vero perinde mirum est, seu nunquam inventus, sen dimissus ultro fuerit, nec scio an non etiam hoc alterum majorem habeat admirationem. Adde quod cum tradentibus amplissima erat merces proposita; ipse autem cogebatur saepe hominum ignotorum fideli se committere, nec ferme delitescebat sic, ut latebrarum conscius nemo esset. Nullum ne tamen inventum, qui praemii magnitudine inescatus eum proderet? Cui non prope miraculo videatur id, si praesertim reputet, ex eorum numero, qui tantam mercedem fideli honestatique posthabuerunt, fuisse naeviculares, pescatores, famulos, aliosque infimae sortis homines, nihil non venale habere solitos? Quis non etiam muliebris sexus in eo tuendo fidem, neque solum fidem, sed audaciam, sed fortitudinem plusquam femineam admiretur? Verum haec leviora.

Eam sustinuit ærumnarum molem juvenis cætera delicatus; ac talium prorsus insuetus, qua robustissimum quemque frangi necesse erat. Mirabatur deinde ipse, in tanta difficultate vivendl constare sibi tandiu vitam ac valetudinem potuisse, idque unice ad cœlestis vim opis nūminisque referebat. Biduum saepe triduumque exegit in angusto cavo, non tam abditus, quam sepultus, arido dumtaxat ac mucido pane famem de-

pellens, sitim aqua putri, ac limosa restituens. Interdum meris herbarnm radicibus temere collectis visitavit. Sub dio saepissime pernoctabat, in solo humido ac lacunoso cubabat, nymbos, ventos, noxios vapores, omnem Coeli inclem tam excipiebat. Nulla plerumque supellex. Vestes detritae, olidae, imbri interdum madidae, ferenda tamen, quia solae. Quo in genere non tegam silentio rem sane miserabilem, quam mihi autores idonei tradiderunt. Lutetiae cum esset, casu nescio quo factum est, ut nudaret tibias, praesente atque inspectante Duce Eboracensem fratre. Is pedes surasque ejus conspicatus horrentibus vibicum notis lividas, quæsivit ex eo, quid istuc mali esset? Cui ille blande subridens: Scito, inquit, frater, unum mihi perdiu fuisse par caligarum. Has si demeres, ad pedes defendos supererat nihil. Parce itaque utebar iis, nec nisi noctu. Per diem, ut salebris dumisque aspera essent itinera, nudis indebam pedibus, ne caligæ deperirent. Haec ipse: quæ ut uberes tunc lacrymas fratri amantissimo elicuerunt, ita a nobis commorari sine commiserationis sensu non possunt.

Tot tantisque corporis molestiis accedebant eodem tempore angores animi multo molestiores, quibus non succubuisse Principem infelicem vix credibile sit. A die Aprilis mensis vigesimo septimo ad decimum us-

que nonum Septembris, vitam agitavit in assidua ac vehementi trepidatione, quippe positus inter præsentissima vitæ pericula, & quotidianas mortes. Quæri se ad necem certo sciebat, trahi in longum miserrimam conditionem suam, aliasque ex aliis subnasci ærumnias sentiebat, æumnarum qualis futurus esset exitus præsagire non poterat, nisi quod nullam patere viam salutis videbat. Ubiq[ue] insidiæ, aut insidiarum suspicio occurrebat. Quoscumq[ue] viderat, insidiatores fraudulentos putabat, perinde amicos atque hostes refugiebat. Habebat interdum in oculis acerimos perquisidores suos. Fuit cum proxime transeuntes respectavit e cespite, opacas inter frondes abditus, exsanguis metu, ac totis artibus contremiscens. Præter ejusmodi metum, qui quidem nullam neque noctu, neque interdiu quietis partem misero relinquebat, angebatur etiam vehementer tot clientum, & amicorum horrenda clade, quos indigne vexatos, fortunis eversos, suppicio affectos audiebat sua causa. Eorum ipse domos vedit alicubi solo æquatas, villas, & oppida diruta, quod publicæ vindictæ signum relinqui solet ad memoriam flagitiæ, ac terrorum posteritatis. Ad cumulandam ægritudinem recursabat subinde menti Jacobi Patris, Ducisque Eboracensium fratris mæror, anxietasque tristissima. Eos gravissime vulneratos interpretabatur, lénire tamen eorum acerbitatem nunciis aut litteris non licebat.

Quem adeo ferreum non prosterneret tam vehemens, tam diuturnus dolor? Quem tanta desperatione non oppimeret, conficeretque? Odoardus, animo corpus, spe ac virtute animum sustentans, ad omnem fortunæ adversitatem occalluit sic, ut toto eo spatio temporis (si tantum excipias molestam quidem, sed innocuam scabiem, quam etiam brevi depulit) valuerit quam qui optime, prorsus ac si constaret ex ære. Emergit denique ex tot malis; sed, ut agnosceretur ductus providentiæ supernæ, tunc maxime emerxit, cum desperationi propiora videbantur omnia; Et super hæc, salutem debuit gravissimæ, ut ipse rebatur, calamitati. Quod quemadmodum acciderit, postremo hoc loco est referendum.

Jamdiu Odoardus deesse sibi Sullivanum dolebat, nihilque omnium ferebat acerbius, quam talis desiderium viri, quo vita duce, consiliorumque suorum moderatore uti consueverat. Eum, uti supra demonstravimus, dimiserat invitissimus, ejusdem absentiam in loco infortunii longe maximi habebat. Sullivanus interea, oblata navigii facultate, in Belgium primo, inde in Galliam erat transgressus, & ad aulam Versaliensem venerat. Ibi cum esset, impetrata Regis alloquendi copia, Odoardi miserrimam conditionem explicuit Ludovico Regi, eumque ut Principi amico ac periclitanti opem ferret, rogavit. Multis perorandum non fuit. Rex, jam ante

de Odoardo sollicitus, auditio Sullivano, exar-
sit ejus servandi studio. Binis parari e ve-
stigio bellicas naves jubet, quæ in Scotiam
vela facerent, Stuardii Principis conquiren-
di, exportandique causa. Res quo facilius
perficeretur, navibus ut imponantur Scoti
plures imperat, quippe regionis ac linguæ
gnari. Totam expeditionis curam committit
Wareno Tribuno, viro impigro strenuoque.
Ei, ut negotium quam diligentissime admi-
nistret, mandat. His acceptis mandatis, cir-
ca dimidium sextilis mensis ex portu Maclo-
viensi solvit Warenus cum duabus optime in-
structis navibus, tamque lato circuitu An-
gлиam, Hiberniamque præterlapsus, ac per
Ebudas Insulas in Velaum, qui sinus vul-
go Lochbrunus dicitur, ingressus, duode-
cim quos habebat apud se Scotos in occi-
duam Scotiæ oram exposuit. Dum naves hæ-
rent in anchoris, illi per regionem distri-
buti Odoardum locis omnibus quærere, cubi-
lia ejus omnia perscrutari cœperunt, sed per-
diu nullo effectu. Qua enim arte invenirent
eum, qui quærentes refugiebat, omniumque
mortaliū vultus peræque suspectos habebat?
Tamen post dies irriti laboris sexdecim, se-
cuti indicia nescio quæ, progressaque in mon-
tem maxime mediterraneum provinciæ Loqua-
briensis, ibi latitantem detexerunt, eique se,
& adventus sui causam aperuerunt. Super-
vacaneum puto sit exequi, qui motus ani-
morum in eo rerum articulo utrinque sint

facti. Odoardus propitio Numini gratias agere, amicorum, ac Sullivani in primis fidem erga se præclaram magnopere collaudare. Scotti, suum cum viderent Principem in amictu sordido, dira macie retortidum, vivum ac salvum tamen, nutare inter mærorem & gaudium, nec vocem mittere nisi fractam, & lacrymis impeditam.

Relinquebatur, ut inventus Superum beneficio Princeps tuto deduceretur ad naves, quæ aberant inde millia passuum circiter nonaginta. Neque vero minimam ea res difficultatem habebat. Præter itineris longitudinem, crebræ intercurrebant militum stationes, quibus ne quid soboleret cavendum maxime erat. Scotti, ut fallerent Regios excubatores, comparatis semineis indumentis, pueræ ritu amiciunt, comuntque Principem. Tum medium accipientes, per semitas nullis hominum tritis vestigijs iter carpunt, hac etiam adhibita cautione, ut silentio dumtaxat noctis progrederentur per diem delitescerent, præmitterentque semper e suo comitatu aliquem, qui viam exploraret. Ita incedentes, triduo in Vallem Morrariensem devenerunt, neque solum insidias regiorum militum eluserunt, verum etiam ex iis tres viam facere ausos interceperunt, & ad navigia vincitos adduxerunt. Hos deinde Princeps, cum discederet, dimiti jussit, notabili moderationis exemplo erga hostes. At exemplum multo luctuenter benevolentie erga amicos præbuit,

Cognito adventu navium, singulos admoneri jusserat sectatores suos, ut, si salvi esse vellent, sequerentur se. Futurum nempe, ut iisdem ipso quoque navibus exciperentur, atque in Galliam deferrentur. Eo nuncio commoverunt se statim omnes; sed, ut longe dissitis vagabantur locis, pauci adesse ad præstitutam diem potuerunt. Urgebat interea discedendi necessitas; plena periculi erat mora. Venti, qui tunc favebant; mutari momento poterant. Facile item pote-
rant hostes subodorari fugam, suspicionem faciente ipso tot hominum motu, & insolentia concursuum. Et nihilominus Princeps; palam professus non prius consensurum se in navim, quam cæteri ad unum omnes con-
scendissent, eorum opperiri adventum sta-
tuit, ac re ipsa plures expectavit dies circa Arisaghium, iisdem obnoxius incommodis periculisque, quibus eripi tandem, tam flas granter cupiverat. Atque ubi demum cuncti affuerunt, iis ante se in naves immisis; postremo loco concendit ipse, non tam sua; ut videbatur, salute lætus, quam amicorum. Censebantur hi porro ad centum trigesima duos, partim e populo, partim e flore Scoticæ, Hibernicæque nobilitatis, funesti belli reliquæ infelices, quas secum Princeps infelicitissimus avehebat.

Jam ergo, omnibus comparatis rebus, lá-
xantur vela, spirantibusque a puppi ventis,
proræ in meridiem diriguntur. Navi Odoar-
dum

dum vehenti nomen Felici. Milites in ea Galli tercentum numero, tormenta curulia triginta. Paulo minor militum ac tormentorum numerus in altera. Navibus sensim recedentibus, stetisse dicitur Odoardus oculis in ingratam patriam perpetuo defixis, nullam tamen vocem neque dolentis, neque indignantis indicem misisse. Quid animo volueret, incertum. Plures navigatio dies tenuit, secundo semper vento, nullo hostium occursu. Et jam Warenus navium Praefectus, circumflexo in orientem cursu, parabat Brestam appellere, qui primus Galliae portus venientibus ab Australi latere Angliae occurrebat. Sed ubi propior est factus, conspecta **Anglarum Classe**, quæ Brestensis portus ipsa prope ostia obsidebat, processit in Boream, devenitque Roscovium, oppidum Osismiorum in Armorica, atque eo tandem loco magnum Vectorem suum exposuit in columem III Kalendas Octobres. Odoardus, gratiis Numini Superisque primum, deinde amicis comitibus que ex animo persolutis, Lutetiam continuo proficiscitur.

Urbem reperit suo plenam nomine, rerumque abs se gestarum fama occupata usque adeo, ut quocumque incederet, ejus visendi studio fora complerentur, & viæ. Heros passim audiebat, atque Heros vere Romanus, qui sciret fortia non solum agere, sed etiam pati. Ut humanissima sunt Parisinorum ingenia, quoddam quasi certamen am-

TEM. I,

V

plissimæ Civitatis in eo colendo, ornandoque cerneret. Et erant e populo, qui palam dicerent, multum huic debere Galliam, qui tractis in se unum omnibus Angliae viribus, potiundi Belgii opportunitatem Gallicis exercitibus præbuisset. Personam Regii Principis egregie sustinebat ipse, cum morum elegancia ac dignitate, tum etiam lauto cultu ac splendido, cui ad magnificentiam nihil deerat. Nam quo reficeret supellestilem bello amissam, octoginta millia librarum Gallicarum numerato acceperat in ipso aditu Urbis. Ex omnibus tamen rebus illa accidit cunctissima, quod videre iterum licuit Duce Eboracensem fratrem, qui cum hactenus constitisset in Armoricas ora maritimæ, nunc de reditu fratri certior factus, Lutetiam prope raverat. Quis jam fratum optimorum mustuam in primo illo occursu voluptatem, quis amplexus, quis prosilientes utrinque lacrymas explicet satis? Post longum aerobissimumque desiderium rursum se loco conjunctos cernebant, qui voluntate conjunctissimi semper fuerant, idque Superum beneficio consecuti, quod summe optaverant, quod prope jam desperaverant, oculis vix credebant. Priorem quidem certe anxietatem, aut non meminerunt, aut erat mentio ipsa cunctissima.

Cum ita dies aliquot Odoardus posuisset Parisiis, hinc Fontem Bellaqueum petiit, locum Cœli salubritate, ac Regum deliciis ce-

lebrem, ubi per eos dies Rex cum tota aula considerbat. Præcesserat venientem fama, incredibilisque expectatio. Itaque haud facile dictu sit, quam cupide, quam amanter, quanta gratulatione ac lætitia fuerit exceptus a Rege & ab Regia familia universa. Nullum est honoris genus Regiis Principibns debitum, quo non illum Ludovicus Rex honestaverit. Hospitio exceptum in Regiis ædibus, lautiisque munifice donatum, Walliæ Principem publice appellari, a proceribus Aulæ, a Legatis Regum officii causa frequentari jussit. Regem salutatum ibat ipse diebus singulis, semper amicissime admittebatur, & colloquiis familiarissimis detinebatur. Regina, seu feminea bonitate, seu recordatione Clementinæ ejus matris, cum quam communem haberet patriam, hunc veluti filium alterum contuebatur, amabatque. Quoties vero de præteritis casibus narrantem audiret, quem sæpe sermonem inferebat ipsa, lacrymas ubertim fundebat. Ut paucis omnia complectar, Odoardus, tametsi fructu expeditionis suæ fraudatus, & ingenti spe dejclus, placide fruebatur præsenti fortuna, præteritæ memoriam sensim deponebat, fretusque Ludovici Regis amicitia meliorem sperabat in posterum.

Verum, ut cuncta humana sunt varia, & omnium maxime favor Principum, brevem malaciam exceptit improvisa tempestas, quæ Principem æque bello ac pace infelicem no-

vis objecit fluctibus, ac portu, ubi tuto quiescebat, extrusit. Sancitur pax inter Reges longo jam bello fessos, ac mutuis cladibus attritos. Instante autem Georgio Rege Angliae, ne Stuardiis usquam locus esset in Gallia, idque primum inter conditiones foederis exigente, Ludovicus Rex litare publicæ tranquillitati cogitur Principis amici, & immarentis exilio. Quo fortasse exemplo fraternæ fortunæ edocetus Eboracensium Dux Henricus quam nihil in humanis rebus stabile tutumque sit, Deo tantum merere deinceps statuit in castris Ecclesiæ; nuuc vero adscitus in Cardinalium Collegium, & Sacerdotio initiatus, vernante licet juventa, nullam magnopere pensi habet res præter Religionis officia, & congruentes instituto suo curas.

ERRATA.

Pag. Lin.

10	23	figerentur	figerentur
20	9	Manchenii	Menchenii
29	16	Stains Sergardus	Stayus, Sergardus
30	6	Hujus ille	Hujus ille laudes
36	9	cantum	cautum
44	8	favebat	fovebat
66	23	primusque	primosque
99	16	dentior	densior
100	11	petitoribus	petitoribus
112	22	incalescebant	incalescebant
151	25	Stradnerianos	Gradnerianos
171	25	peditu	peditum
188	24	quorum	quorsum
193	ult.	acite	tacite
205	1	Ars	Arx
241	I	no>tem	notem

CORRIGE.

Quædam alia levioris momenti errata per se ipse corriget eruditus Lector.

